

JESENICKO

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

12

2011

JESENICKO

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

Svazek 12

VLASTIVĚDNÉ MUZEUM JESENICKA
JESENÍK

Jeseník 2011

ISBN 978-80-86388-79-3 (ZA v Opavě - SOkA Jeseník)

ISBN 978-80-903867-7-8 (VMJ v Jeseníku)

ISSN 1213-0192

Obsah

Články

<i>† Antonín Roubic – Karel Müller: Inventáře kostelů na Javornicku z roku 1804. I. Fary Jánský Vrch a Bernartice</i>	5
<i>Jaroslav Škácel: Otazníky kolem dolu Boží požehnání pod Jánským Vrchem u Javorníka ve Slezsku</i>	20
<i>Milan Palák: Frývaldovský hraničář pplk. Leonard Steinhardt - Skalský (1893 - 1949)</i>	29

Drobnosti

<i>Robert Šrek: Neznámý Zitkúv gräfenberský plán</i>	35
<i>Zdeněk Fišer: Daniel Lichard a Priessnitzův nekrolog v Slovenských novinách</i>	38
<i>Milan Rychlý: Jaroslav Karban, „zapomenutá“ oběť roku 1938</i>	41
<i>Jan Hauk: Sutě přírodní rezervace Borek u Domašova</i>	44
<i>Ludmila Dospívová: Bříza – strom roku 2010</i>	47

Kronika

Rok 2010 ve Státním okresním archivu Jeseník	49
Rok 2010 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka	52
Rok 2010 ve VMJ, pracoviště v Javorníku	56

Co přinesl čas

Výstava Život na středověkém hradě v Jeseníku	58
Letecká tajemství nad Jeseníky	60
Světový unikát - balneopark v lázních Jeseník	60
Obnova altánu u Bezručova pramene	61
Stezka živé vody	61
Záchraný archeologický výzkum na Masarykově náměstí v Jeseníku	61

Jubilea, vzpomínky

Botanik Eduard Formánek a Jesenicko	62
Devadesát let od narození tankového „esa“ Kurta Knispela	64
Za Janem Petrlou	66

Literatura

Přečetli jsme za vás	67
Jesenicko na stránkách periodik	71

1000

1000

Články

Inventáře kostelů na Javornicku z roku 1804.

I. Fary Jánský Vrch a Bernartice

† *Antonín Roubic – Karel Müller*

Úvodem

Pro druhou polovinu 18. století, období vlády Marie Terezie a Josefa II. v habsburské monarchii, je charakteristické výrazné posilování státní moci a její zasahování do života všech společenských vrstev. Tyto tendence významně postihly také církev, její organizaci a činnost v oblasti duchovní i hospodářské. S menší intenzitou, avšak vytrvale pokračovaly ingerence státu do dříve výsadních církevních sfér také za pozdějších císařů a zvláště za císaře Františka, jehož dlouhá vláda (1792 - 1835) byla poznamenána nejen napoleonskými válkami, ale také s nimi souvisejícím zánikem římské říše a vznikem rakouské monarchie v roce 1804. V josefinských reformách je třeba hledat kořeny akce, která vyústila v rozsáhlou evidenci církevního majetku, prováděnou právě v uvedeném roce. Státní úřady zde mohly například v rozsáhlé olomoucké diecézi, zahrnující celou Moravu a jižní části Horního Slezska, navázat na tradici tzv. děkanských matrik, pravidelně sestavovaných faráři a děkany od 2. poloviny 17. století. Děkanské matriky vznikaly ale výhradně z iniciativy církve, zatímco v případě inventarizace církevních objektů a majetku z roku 1804 šlo o jednorázovou akci státu, byť opět prováděnou prostřednictvím církevních orgánů.

Slezské války vedené Marií Terezií s pruským králem Fridrichem natrvalo rozdělily Slezsko, z něhož jen malá část zůstala habsburské panovnici. Z ní byla v roce 1742 utvořena korunní země, jejíž samostatnost však trvala pouze čtyřicet let. V roce 1782 došlo ku sloučení rakouského Slezska s Moravou a politickou správu nad celým územím převzalo moravkoslezské gubernium se sídlem v Brně. Nižším článkem řízení se pak staly krajské úřady, ve Slezsku se sídlem v Krnově (od roku 1793 v Opavě) pro západní část země a v Těšíně pro historické těšínské knížectví. Se správním členěním ovšem nekorespondovala církevní organizace; v roce 1777 byla olomoucká diecéze povýšena na arcibiskupství, avšak současně z ní byla vyčleněna jihozápadní část Moravy a v ní zřízeno biskupství brněnské. Ve Slezsku zůstalo historické opavské a krnovské knížectví podřízeno Olomouci, Jesenicko a na východě Těšínsko však náleželo do diecéze vratislavské, jejíž rakouská část byla spravována z Javorníka, resp. z biskupského zámku na Jánském Vrchu.

Rozhodnutí o porřízení kostelních inventářů na Moravě a v rakouském Slezsku padlo už v závěru roku 1803. Brněnské gubernium vydalo v tomto směru nařízení 31. prosince 1803 č. 21933, po němž pak následoval 4. května 1804 ještě další výnos č. 7545 s tištěnou instrukcí. Tyto pokyny byly rozesílány cestou krajských úřadů, současně však děkany a faráře obesílaly všechny tři duchovní konzistoře. Uvědoměny byly i patronátní vrchnosti, které měly dohléd-

nout na správné sestavení inventářů. Obecně platilo, že inventáře měly být hotovy do tří měsíců a sepsány ve třech exemplářích, z nichž jeden obdrželo gubernium, druhý příslušná konzistoř a třetí měl zůstat na faře. Tištěná instrukce rozdělující inventář na tři hlavní části (I. Kostel, II. Beneficium, III. Církevní budovy), rozesílaná na jaře 1804, se ale uplatnila jen v olomoucké a brněnské diecézi, zatímco na Jesenícku a Těšínsku bylo užito poněkud jiné schéma.

Na území rakouského Slezska, které náleželo do vratislavské diecéze, byla instrukce k pořízení kostelních inventářů rozesílána až na podzim 1804, proto také většina odeslaných elaborátů je datována teprve v listopadu a v prosinci tohoto roku, někde se ovšem sestavování inventářů protáhlo na několik let a například frýdecký děkanát byl hotov až v roce 1808. „Slezská“ instrukce byla poněkud podrobnější než „moravská“, i když se dělila jen na dva základní oddíly – inventář kostela a inventář fary. Schéma obou částí bylo následující:

A – Inventář kostela

- I. Von dem Baustand der Kirche
- II. Von Altären und innerer Einrichtung der Kirche
- III. Von den Geräthschaften die der Kirche gehören
  - An Gold, Silber und Preziosen
  - An Kupfer
  - An Zinn, Messing und Eisenwerk
  - An Ornaten und Messgewandern
  - An Kirchenwäsche
  - An Kirchenbüchern, Bildern und Statuen
  - An Anderweitigen Geräthschaften
  - An Glocken
  - Musikalien
- IV. An Besitzungen und Gerechtsamkeiten
- V. An Lasten und Verbündlichkeiten

B – Inventář fary

- I. Von der Stiftung und dem Patronate derselben
- II. Von der zeitlichen Benefiziaten oder Inhabern des Benefiziums
- III. Von den zum Benefizium gehörigen Ortschaften
- IV. Von den zum Benefizium gehörigen Besitzungen, Grundstücken und Realitäten
- V. Von den pfarrlichen Gerechtsamkeiten
- VI. An Zuflüssen in Naturalien und Gelde
- VII. Von milden Stiftungen
- VIII. An Stoll- Accidentien
- IX. An Lasten und Verbündlichkeiten
- X. Von geistlichen Gebäuden
- XI. Von dem Beylass oder sogenannten Pfarr-Inventarium
- XII. Von dem pfarrlichen Archiv

Veškeré inventáře zaslané moravskoslezskému guberniu do Brna byly rozděleny podle diecézi a děkanátů a svázaný do knih s papírovými deskami jednotné velikosti, přestože jednotlivé elaboráty mají různé rozměry. Že jim byla věnována pozornost především z hlediska ekonomického, dokládá jejich uložení v zemské účtárně. Samozřejmě byly využívány i pro jiné úče-

ly, např. guberniální sekretář Jan Petr Cerroni z nich vytěžoval informace o dochovaných starých nápisech, zvláště na náhrobnících, které pak přepisoval do svých epigrafických soupisů. Inventáře představovaly významný pramen i pro monumentální moravskou církevní topografii sestavenou Gregorem Wolným. Inventáře jsou zajímavé i z pohledu sfragistiky, neboť obsahují otisky pečeti jednotlivých farností a farářů, stejně jako vrchnostenských úřadů, které jejich údaje měly verifikovat.

Zatímco inventáře moravských far zůstaly uloženy mezi písemnostmi zemské účtárny a spolu s nimi se dostaly do Moravského zemského archivu, inventáře slezských far z olomoucké arcidiecéze i vratislavské diecéze byly zřejmě hned v polovině 19. století převezeny do Opavy. Stalo se tak v souvislosti s opětovným vyčleněním rakouského Slezska z Moravy a zřízením samostatné korunní země v čele se zemskou vládou. Dnes jsou inventáře uloženy v Zemském archivu v Opavě a zařazeny na počátek archivního fondu Zemská vláda slezská Opava. Jde o 21 knih (inv. č. 47 – 67), z nichž dvanáct (inv.č. 56 – 67) je věnováno vratislavskému biskupství. Historického Jesenicka se pak týkají děkanáty Cukmantl/Zlaté Hory (inv.č. 57), Frývaldov/Jeseník (inv.č. 60), Jánský Vrch (inv.č. 62) a Vidnava (inv.č. 67).

V písemné pozůstalosti PhDr. Antonína Roubice, dlouholetého archiváře a posléze i vedoucího olomoucké pobočky Zemského archivu v Opavě, zemřelého v roce 1995, se nacházejí strojepisné české překlady inventářů obsažených ve výše zmíněném svazku č. 62 zahrnujícím děkanát Jánský Vrch. Texty nejsou datovány, zřejmě je Antonín Roubic vyhotovil někdy v 60. či 70. letech minulého století pro potřeby pracovníků památkové péče. Nejde ale o kompletní překlad celých textů inventářů, překladatel se soustředil jen na první tři kapitoly oddílu věnovanému popisu příslušného kostela a jeho zařízení, z něhož ale vypouštěl údaje o méně významných mešních oděvech a kostelním prádle. I přesto představují Roubicovy překlady vynikající pomůcku pro studium tohoto významného pramene regionální historie. Rozhodli jsme se proto postupně je zpřístupnit na stránkách našeho periodika. Překlady byly znovu porovnány s originálním německým zněním a případně opraveny a doplněny. Nově byly texty rozšířeny, se zřetelem na archivní využití, o překlad úplně poslední kapitoly každého z inventářů, vyhrazené popisu farního archivu. V některých případech jde sice jen o zcela povšechné charakterizování jeho obsahu, jinde se však setkáváme s velmi zajímavými konkrétními údaji. Na samý konec překladu každého z inventářů byla doplněna datace a jméno jeho sestavovatele, tedy místního duchovního správce. V řazení jednotlivých inventářů zachováváme pořadí, v jakém byly svázány do výše citované knihy.

Fara Jánský Vrch

Farní kostel Nejsvětější Trojice v Javorníku

I. O stavebním stavu kostela

a. Dobře zděný, výstavný a úpravný, většinou od dobrodinců v roce 1718 postavený farní kostel, zcela klenutý, rozdělený na kněžiště, loď, chór a sakristii, s jednou věží, na níž visí 4 zvony, o nichž bude níže řeč.

b. Tento farní kostel, který je od nepaměti kostel mateřský, a k němuž patří filiální kostel v Bílém Potoce a nynější lokální kostel v Krutvaldu /Travné/, byl 29. července 1725 spo-

lu se šesti v něm se nacházejícími oltáři konsekrován se zasvěcením Nejsvětější Trojici vratislavským světicím biskupem Danielem Sommerfelsem, jak to osvětluje na poslední straně farní protokol o stavbě nového farního kostela.

c. Ke své dotaci má mimo jiné obvyklé běžné roční příjmy 3131 zl. 18 kr. podle výkazu kostelní účetní knihy. Patronem je nynější kníže biskup jako kníže niský a biskup vratislavský. Hřbitov vedle nynějšího horního nového kostela byl v důsledku politických zákonů zrušen.

d. Vedle kostela je z kamene a zdí zbudovaná kaple Bolestné Matky Boží, v níž není žádný majetek, kromě starého štafírovaného vyobrazení Bolestné Matky Boží, vyrobeného Heinrichem Hartmannem, sochařem ve Vartě v pruském Slezsku v roce 1764.

e. Starý někdejší farní kostel sv. Kříže, nynější hřbitovní kostel, vystavěný z kamene, mimo sakristii neklenutý, s dřevěnou věží, v níž visí dva zvony, o němž bude níže více poznamenáno u kostelního vybavení. Hřbitov u tohoto kostela je společně pohřební místo pro město i ves. Je obehnán zdí a je udržován, tak jako kostel, z kostelního jmění patronem a farníky.

Pamětihodné osoby, které leží pochovány v horním neboli novém farním kostele Nejsv. Trojice, jsou: 1. svobodný pán František Antonín von Hohenhaus a Hochhausen, kanovník u Panny Marie ve Velkém Hlohově, doktor svaté teologie, apoštolský protonotář, knížecí biskupský komisař pro duchovní záležitosti, arcikněz a farář v Jánském Vrchu /Javorníku, 2. farář Gottfried Josef Lorenz, první a vynikající zakladatel farního kostela Nejsv. Trojice, 3. svobodný pán Karel Kašpar von Zedlitz, c. k. komoří a zemský hejtman knížectví niského - c. k. dílu Slezska, 4. jeho manželka rozená von Mösslinger. V dolním kostele sv. Kříže vedle faráře Vavřince Büttnera, posledního faráře ve Vsi Javorníku, leží vysoce urozený pan Justus Vilém hrabě Pražma, bývalý generální vikář a oficiál c. k. dílu vratislavské diecéze, kanovník-prelát dómského kostela ve Vratislavi.

II. O oltářích a vnitřním vybavení kostela

a. Hlavní oltář Nejsv. Trojice, štafírovaný Lexem v Brně, jeho oltářní obraz představuje Nejsvětější Trojici, je vymalovaný Antonínem Krausem z Frankensteinu. Postranní oltářní obrazy, totiž 1. sv. Jana Křtitele, 2. sv. Karla Boromejského, 3. sv. Jana Nepomuckého, 4. sv. Josefa a 5. Bolestné Matky, byly vymalovány jedním zručným malířem ve Vratislavi, jehož jméno se nezachovalo. Všechny jsou konsekrovány, jak dokazují písemnosti o novostavbě farního kostela v Javorníku.

b. Kazatelna je moderní, zcela mramorovaná a štafírovaná, stejně jako

c. křtitelnice; oba kusy pořízeny z vlastního jmění duchovního, pana rady, arcikněze a faráře Gabriela Scholze v roce 1774.

d. Zpovědnice jsou v počtu 7, zcela skrovné. Jedny dobře budované štafírované varhany s pozitivem, pedálem a 16 rejstříky neboli mutacemi; druhé varhany jsou v hřbitovním kostele sv. Kříže, nově pořízené od různých dobrodinců, za mne, nynějšího faráře a arcikněze Ludvíka Otty. Jsou malé a jednoduché.

e. Lavice, které jsou většinou v dobrém stavu, jsou zčásti z tvrdého dřeva a zčásti z měkkého dřeva; je jich 60.

f. Sochy, které jsou pořízeny k uctívání, jsou pevně připevněny a štafírovány a je jich 14; jmenovitě: andělský pozdrav k adventu, Spasitel uložený do hrobu, Zmrtvýchvstalý Spasitel

k Velikonocům, a svatí a svaté: Expeditus, Venantius, Roch, Valentin, Anděl strážný, archanděl Michael, Roch, Barbora, Hedvika, Otilie, Bolestná Matka.

III. Náčiní, které patří kostelu, a to:

Ze zlata, stříbra a klenoty:

- 1 monstrance s lunulou z dobrého stříbra - 1 libra 22 lotů
- 1 podstavec k ní z dobrého stříbra - 24 loty
- 1 ciborium z dobrého stříbra - 1 libra 8 lotů
- 1 kalich s patenou z dobrého stříbra - 1 libra 2 loty
- 1 kalich z dobrého stříbra - 1 libra 26 lotů
- 1 kalich z dobrého stříbra - 1 libra 29 lotů
- 1 kalich z dobrého stříbra - 27 lotů
- 1 kalich z dobrého stříbra - 1 libra 10 lotů
- 1 kalich s patenou z dobrého stříbra - 1 libra 27 lotů
- 1 schránka k částičce kříže z dobrého stříbra - 1 libra
- 1 pacifikál z nepatrného stříbra - 1 libra 15 lotů
- 5 mešních konviček s táckem z nepatrného stříbra - 1 libra 8 lotů
- 2 kadidelnice s loďkou z nepatrného stříbra - 1 libra 6 lotů
- 1 pouzdro ke svátosti z nepatrného stříbra - 5 lotů
- 1 pouzdro na svatý olej z nepatrného stříbra - 3 loty

Z mědi:

- 1 ciborium, uvnitř dobře pozlacené
- 1 kalich, uvnitř špatně pozlacený, s patenou
- 5 kropenek

Z cínu, mosazi a železa:

- 6 párů mešních konviček s tácky, celkem 18 kusů
- 28 větších svícňů
- 4 menší svícny
- 2 velké nástěnné svícny
- 1 umyvadlo na ruce
- 1 křtitelnice
- 1 láhev na vodu
- 1 visací lampa
- 2 visací lampy pasířské práce
- 1 kadidelnice z mosazi
- 12 apoštolských svícňů z mosazi
- 1 železné dveře ke sklepení neboli skladišti
- 3 bití hodin pod kostelní střechou

3 železa k pečení a tvarování hostií
 3 nůžky na knoty
 2 misky do kadidelnice
 Zámek na kostelní věži včetně klíče
 a totéž u sakristie, celkem 8 kusů

Ornáty a mešní oděvy:

4 kasule z hedvábí s dobrou portou
 a dalmatikou a pluvíalem
 4 červené kasule s dalmatikou
 4 bílé kasule s dalmatikou a pluvíalem
 24 obyčejné bílé a červené kasule
 8 obyčejných modrých a zelených kasulí
 8 obyčejných černých kasulí
 4 obyčejné kasule s dalmatikou
 a pluvíalem
 3 obyčejné pluvíaly
 3 véla

*Hlavní oltář kostela Nejsvětější Trojice
 v Javorníku, reprofoto*

Kostelní knihy, obrazy, sochy a další:

7 mešních knih, v tom jedna mosazí pobitá a postříbřená
 6 menších knih k requiem
 2 agendy
 3 rejstříky křtů, sňatků a úmrtí
 4 větší obrazy se štafírovanými rámy
 14 soch /vedeno výše/
 14 obrazů ke křížové cestě
 12 obrazů apoštolů menšího formátu
 3 bursy k nemocným
 2 baldachýny, větší a menší
 10 krucifixů
 4 lucerny na holi
 2 lucerny k nemocným
 4 birety
 5 židlí potažených kůží
 3 židle pro úředníky a asistenty
 6 dek z kepru
 2 příkrovy
 6 vlajek
 5 pokrývek na stupínky se 2 k zakrytí židlí

- 1 konev na vodu se železnými obručemi
- 2 stříkačky na vodu a kožené vaky
- 1 kostelní pokladnička se 3 klíči

Zvony:

- 1 největší z roku 1720 bez čitelného nápisu, pravděpodobně vysvěcený - 7 centnýřů
- 1 prostřední ke cti sv. Jana Nepomuckého, odlil ho František Stanke v roce 1799, benedikoval nynější farář a arcikněz Ludvík Otto na základě biskupské fakulty - 5 centnýřů
- 1 malý, odlil ho v roce 1723 Jiří Friedrich Bork v Kladsku - 2 centnýře
- 1 umíráček ke cti Ježíše, Marie a Josefa, odlitý ve Vratislavi - 50 liber

Ve hřbitovním kostele sv. Kříže:

- 1 zvon ke cti sv. Rocha, odlil ho František Stanke, benedikoval farář Ludvík Otto v roce 1799 - 2 centnýře
- 11 mešních zvonků a zvonků k nemocným - 7 liber

Chórové nástroje:

- 4 tympány
- 9 trubek s nástrčkem a nátrubkem
- 2 lesní rohy s nástrčkem
- 2 nové „Inventions-Horn“ na každý tón /auf jeden Ton/
- 3 housle a altové violy
- 1 violon

Filiální kostel sv. Vavřince v Bílém Potoku

Tento je zbudován z vápna a kamene, má však dřevěnou věž, v níž visí tři zvony, o nichž bude řeč níže. Je od nepaměti filiálním kostelem farního kostela v Javorníku neboli Jánském Vrchu. K jeho dotaci vedle obvyklých ročních příjmů má podle výkazu kostelní účetní knihy 3200 zl. jako kmenové jmění. Patronem je nynější kníže biskup vratislavský, kterému, tak jako zdejší farníkům s kostelním jměním, náleží udržování kostela. Má kolem sebe obehnán hřbitov se zdivem. Uvnitř ani mimo kostela nejsou žádné pomníky ani náhrobní nápisy. Z pamětihodných osob mimo některé děti z rodů Rothkirchů, Gilgenheimů a baronů Stilfriedů leží v kostele pochován Karel Zikmund šlechtic von Rothkirch, pruský důstojník.

O oltářích a vnitřním vybavení kostela

Jsou zde tři oltáře nově štafírované a vymalované Josefem Jungem, malířem na Jánském Vrchu. Hlavní oltářní obraz představuje sv. Vavřince mučedníka, dva postranní oltáře sv. archanděla Michaela a sv. kajicnici Magdalenu. Dále je v tomto kostele pěkná velká křtitelnice z mramoru a nově opravené varhany s 8 rejstříky bez pedálů a jinak žádné obrazy a sochy.

Náčiní, které patří kostelu, a to

Stříbrné:

- 1 ciborium ze stříbra střední hodnoty – 2 libry 1 lot
- 1 monstrance s lunulou pozlacená – 1 libra 20 lotů
- 1 kalich – 25 lotů
- 1 kalich – 1 libra 1 lot
- 2 nádobky na svatý olej – 4 loty
- 1 patena k nemocným – 7 lotů
- 1 nádobka na svatý olej k nemocným – 1 1/2 lotu

Z mědi, cínu, mosazi a železa:

- 2 kropenky
- 1 kadidelnice s lodkou
- 1 lampa pasiřské práce
- 2 mešní konvičky s táckem z cínu, 1 pár
- 12 svíců
- 1 láhev na vodu

Ornáty a mešní oděvy:

- 1 kasule hedvábná červená s dobrou portou
- 2 staré červené hedvábné kasule
- 4 bílé hedvábné opotřebované
- 1 bílá hedvábná nová
- 2 zelené hedvábné opotřebované
- 1 modrá hedvábná opotřebovaná
- 1 pluvíál dobrý s falešnou portou
- 2 černé kasule
- 1 velum

Ostatní náčiní:

- 2 mešní knihy
- 1 mešní kniha k requiem
- 2 agendy
- 3 rejstříky sňatků, křtů a úmrtí
- 1 účetní kniha
- 4 červené harasové kabátky pro ministranty
- 1 karmínově červený chórový kabátek pro zvoníka
- 1 černý chórový kabátek
- 2 birety
- 4 oltářní polštářky

- 1 příkrov
- 3 pokrývky k zakrytí oltářů
- 1 velké nové máry

Zvony:

- 1 větší s obrazem sv. Vavřince, odlil ho František Stanke v Opavě, benedikoval farář a arcikněz v r. 1799 - 2 centnýře 32 libry
- 1 o něco menší bez čitelného nápisu - 2 centnýře
- 1 umíráček, opatřil ho rolník Filip Brosig - 80 liber
- 5 mešních zvonků a zvonků k nemocným - dohromady 2 1/2 libry
- Ze železa má kostel a sakristie 6 zámků s klíči, 12 kusů

Kostel sv. Vavřince v Bílém Potoce na kresbě W. Wernhera, cca 1750

Chórové nástroje:

- 3 trubky
- 2 lesní rohy
- 2 tympány

Farní archiv

Archiv neboli úschovna se nachází v jedné zvláště k tomu zřízené, klenuté a ohnivzdorné, také železnými mřížemi opatřené místnosti, od níž klíč má jen sám farář. V této ohnivzdorné místnosti jsou uloženy a uchovávány (listiny k zřízení a dotacím kostela a benefícia nejsou k dispozici):

- a. listiny a písemnosti týkající se benefícia
- b. rejstřík desátků
- c. přiznání neboli fase příjmů benefícia pro informaci nástupce v úřadě
- d. příruční staré farní knihy
- e. matriky včetně rejstříků a předepsané knihy ohlášek
- f. sbírka zeměpanských zákonů včetně indexu
- g. knihy nařízení ordinariátu
- h. kniha zbožných nadací
- i. knihy kostelních účtů včetně pokladny
- k. všechny ostatní spisy týkající se duchovní správy, rozdělené do fascikulů a poznamenané v repertáři

Jánský Vrch 30. listopadu 1804, Ludvík Otto, farář

Fara Bernartice

Farní kostel sv. Petra a Pavla v Bernarticích

I. O stavebním stavu kostela

A: Kostel stojí na návrší, je vyveden z kamenných zdí a zabírá prostor do délky 36 a do šířky 15 loktů vratislavské míry. Má jen 6 úzkých dlouhých a 2 polokulatá okna, která nedostatečně prosvítají i o nejdelších dnech, a proto je stále temný.

Sanktutář neboli kněžiště je sklenuté z kamene.

Lod' neboli střední díl je však pokryta stropem ze špatně vymalovaných desek, sestavených dohromady.

Chóry, jak hudební, tak postranní, jsou vyvedeny ze dřeva.

Sakristie je podobná žalářnímu sklepení, temná, dusná a zatuchlá, v níž jsou jen dvě malá světlá okna, obrácená k západu.

Věž, která je vybudována v roce 1711, je však podle úsudku znalců hezká a pravidelná. Škoda, že jméno stavitele upadlo u lidí v zapomnění, bylo prý uvedeno ve věžní báni. Celkem lze říci, že tento kostel se ve zdejším dílu Slezska vratislavské diecéze počítá k nejmenším a podle úsudku znalců není dostatečný pro počet přistupujících ke zpovědi, který téměř přesahuje 2000 lidí.

O jeho původu, kdy a kým byl založen a vybudován, se nic neudává ani v písemných listinách, ani ústním podáním, přesto však z letopočtu na velkém zvonu, který byl odlit roku 1430, z celého způsobu stavby a ze symbolu, který byl vytesán v kameni nad druhými kostelními dveřmi a představuje ruku s pozvednutými prsty, přes niž je vytesáno slovo RHOGGRUS, jehož významu se však nerozumí, je možno vyvodit, že tato budova byla vybudována v roce 1300 nebo 1400 nebo ještě dříve.

B: Titulu je ke cti sv. Petra a Pavla. Byl konsekrován, avšak kým a kdy se neví a nejsou o tom žádné listiny.

Jeho dotace sestává nyní ve jmění 7.574 zl. 5 kr. Patronát patří jeho knížecí biskupské milosti, která též kostel udržuje podle nejvyšších vydávaných směrnic. Byl prý – to je však založeno jen na vyprávění – před invazí Švédů do Slezska v roce 1648 filiálním kostelem kostela v Jindřichově, což však odporuje chronologickému pořádku farářů bývajících v Bernarticích, takže je přece hodnověrnější, že po celou dobu byl mateřským kostelem a Jindřichov filiálním.

C: Osudy, které utrpěl: jednou vyhořel, přičemž u jeho krovu zůstaly truchlivé zbytky, takže se lze důvodně domnívat, že mohly v ohni zůstat i listiny. Čtyřikrát podle výpovědi poctivého učitele Jana Michaela Weibera, který zemřel v roce 1798, za jeho čtyřicetileté služby udeřil do kostela hrom, ale nikdy nedošlo k plnému požáru; je však podivuhodné, že při úderu hromu pokaždé dvakrát udeřilo do stejného místa. Několikrát bylo též za pruské války uloženo výpalné.

D: Ze starožitností, z uměleckých kusů a pamětihodností není nic jiného, než že v hale u sanktuáře je obraz, vymalovaný v roce 1571, který představuje Krista na kříži a byl zavěšen bývalým majitelem starého svobodného statku č. 111 Bartolomějem Oertem na památku toho, že až po jeho stavení zuřil mor, ale on a jeho manželka a děti byli ušetřeni; to je podstata vyprávění vážených mužů, především bývalého držitele tohoto statku, bývalého biskupského komorního ředitele.

Náhrobní nápisy jsou tyto:

1. Anno 1596 27. Marz obiit in Domino honesta Hedwig relicta vidua et mater Adami Merkelli quondam hujus Ecclesiae per decem annos Parochi. Ora pie lector pro me sacerdote et die lecta sibi Matre ut cum Jesu Christi vivant et ex optata luce perfruantur.

2. Hier ruhet in Gott der achtbare Zacharias Oppitz mit seiner Ehefrau Katharina Oppitz

Hlavní oltář kostela sv. Petra a Pavla v Bernarticích, reprofoto

gewesener Freybauer allhier. Gott sey ihrer Seele gnädig und barmherzig.

E: Hřbitov je obehnán dobrou zdí a jeho udržování leží na farnících.

II. O oltářích a vnitřním vybavení kostela

Oltáře s vnitřním vybavením jsou skrovného vzhledu.

Hlavní oltář je řezbářská práce. Sochy na něm mají v sobě vášeň a ducha, jsou jako ostatní festony a sloupy štafírované; toto štafírování za dlouhou řadu let již ztratilo lesk. Vše ostatní je jen natřeno černou olejovou barvou. Baldachýn je štafírovaný.

Oltářní stěna je dlouhý jednoduchý zděný čtverec a je pokryta antipendii, zhotovenými zčásti z pomalovaného plátna, zčásti z obyčejné látky. Oltářní obraz představuje dva apoštoly, Petra a Pavla, jak se loučí na popravišti, je dobře vymalován na dřevě; není znám ani rok vyhotovení, ani jméno malíře. Je konsekrován a je označen viditelným znamením svatého hrobu, od koho však, není známo.

Postranní oltáře mají oba také zděné oltářní stěny, které jsou zakryty antipendii, vymalované na plátně. Nejsou konsekrovány, ale mají přenosné kameny.

Oltář na evangelijní straně má oltářní obraz Bičování Krista; je to prastarý a podle úsudku znalců velmi dobře na plátně namalovaný obraz. Kdy a od koho byl vymalován, není známo. Je ve štafírovaném rámu osazeném festonem připevněném na rozích a spočívá na podstavci, natřeném černou barvou. Na tomto oltáři je též vyřezaný obraz Matky Boží ve vyhloubeném, červeně natřeném rámu.

Oltář na epištolní straně má jako oltářní obraz Nejsvětější Trojici, jehož malíř a letopočet není znám, je též ve štafírovaném rámu a spočívá též na podstavci. Na tomto oltáři je rovněž obraz Bolestné Matky Boží v dobře štafírovaném rámu, který byl vymalován roku 1784 panem Michálkem z Frankensteinu v pruském Slezsku, narozeném ve Vídni, který dělá čest naší domácí akademii.

Kazatelna je prostorná, její způsob stavby je ve tvaru čtvercového stolu, natřená černou olejovou barvou a opatřena štafírovaným, již zašlým festonem.

Křtitelnice je ze dřeva zcela jednoduše vyřezaná, její štafírování již zašlo a opadalo; má v sobě cínový kotel.

Tři zповědnice jsou zhotoveny z měkkého dřeva, z nich ta nejlepší je u hlavního oltáře.

Varhany, jejichž skříň není štafírována, jsou ve srovnání s ostatními díly červotočivá slátanina, mimo jednotlivé rejstříky již neupotřebitelná a podle úsudku vidnavského varhanáře Kuttlera, který je již dvakrát opravoval, nestojí za jakoukoliv opravu.

Lavice jsou dobré, zhotovené z měkkého dřeva, toliko velmi úzké a těsné, protože v kostele není místo.

III. Kostelní vybavení

Ze stříbra:

2 monstrance; velká je trochu pozlacená, osázená českými kameny ve skle, z třináctilového stříbra, váží se sklem a železnou přeslicí 5 liber; malá, zhotovená Janem Brossigem Javorníku, má s lunulou 1 libru

1 ciborium, opatřené Kateřinou Heinlovou a Zuzanou Krugovou, oběma rozenými Opitzovými, ze zkoušeného stříbra, váží 1 libru 12 lotů

4 kalichy s patenou; první a největší, opatřený důstojným pánem Františkem Meyerem, arciknězem v Lehnici, rodákem z Bukovic, ze zkoušeného stříbra, pozlacený, váží 1 libru 4 loty; druhý kalich pozlacený, ze zkoušeného stříbra, 1 libru 2 loty; třetí ze zkoušeného stříbra pozlacený, 1 libru; čtvrtý, ze zkoušeného stříbra a celý pozlacený, 1 libru

1 pár andělů ze zkoušeného stříbra - 1 libra
1 pacifikál ze zkoušeného stříbra - 22 lotů
1 pár mešních konviček s táckem - 1 libra 3 loty
1 kadidelnice s loďkou - 2 libry
2 pateny k nemocným - 16 lotů
5 nádobek na svatý olej, z toho 2 pozlacené - 14 lotů

Z mědi:

1 lampa silně pozlacená, prostřední velikosti - 11 lotů
3 kroupky - 6 liber

Z mosazi:

2 kadidelnice s loďkou - 4 libry 16 lotů
1 lampa postříbřená - 3 libry
1 monstrance s ostatky sv. Pavla - 17 lotů
4 svícný na oltáři - 22 liber

Z cínu:

2 velké nástěnné svícný - 50 liber
12 svícňů na oltářích - 78 liber
1 krucifix na oltáři - 13 liber
6 malých svícňů - 8 liber
3 páry mešních konviček s táckem - 5 liber
1 pouzdro na svaté hostie - 24 loty
1 příruční vědro a umyvadlo - 9 liber
1 konev ke křtitelnici - 5 liber
1 láhev na křtící vodu v zimě - 1 libra 2 loty
1 konev na vodu - 1 libra 16 lotů
1 miska ke křtu - 1 libra
1 soudek na sůl - 6 lotů
1 láhev na víno - 2 libry 17 lotů
1 malá lampa - 1 libra

Ornáty a mešní oděvy:

2 ornáty sestávající ze dvou kasulí, 4 dalmatik a 2 pluvíálů se vším příslušenstvím z měkké látky a porty
6 zeleně vyšivaných kasulí s příslušenstvím
2 bílé kasule ze stříbrného mohéru s příslušenstvím

- 1 bíle vyšíváná kasule
- 1 bíle a červeně vyšíváná kasule
- 3 bíle a červeně vyšíváné kasule na všední dny
- 1 zcela červená kasule se stříbrnou portou
- 4 modré kasule
- 4 zelené kasule
- 3 černé kasule
- 1 bílý a červený pluviál
- 2 pluviály, 1 modrý, 1 černý
- 2 véla z taftu
- 3 antipendia k hlavnímu oltáři
- 2 antipendia k postranním oltářům
- 4 antipendia na svátek Božího Těla

Mešní knihy, obrazy a sochy atd.:

- 3 mešní knihy
- 3 mešní knihy k requiem
- 2 agendy
- 14 obrazů křížové cesty, špatné malby v černě mořených rámech
- 1 dobře vymalovaný obraz křtu Krista ve velmi velikém štafírovaném rámu
- 1 protější obraz Pádu Krista na postranním oltáři na evangelijní straně a rovněž tak starý jako onen
- 2 dobře vymalované obrazy – sv. Anna v černě mořeném rámu a Marie Matka Boží v modře mořeném rámu
- 1 obraz kajícího se Petra v černém rámu – starý, ale velmi pěkně malovaný
- 1 obraz Večeře Kristovy v černém rámu
- 4 sochy – sv. Eliáš, Makarius a Helena, jsou štafírovány a dobře vyřezané, o to horší je sv. Jan Nepomucký; malíř a řezbář jsou neznámí
- 2 sochy zmrtvýchvstání Krista a sv. Šebestiána jsou dobře štafírované, řezbář je neznámý
- 2 příkrovy
- 1 příkrov pro děti
- 4 oltáře ke svátku Božího Těla s nosítky
- 2 lucerny ke svátku Těla Kristova
- 1 věžní provaz
- 1 svatý hrob

Zvony:

Jsou tři zvony. Velký zvon byl odlit roku 1430 s nápisem: Orex George /sic!, dodatečně opraveno na Glorie/, in pace Johannes, Lucas, Marcus, Matheus; kdo a kde ho pořídil, kým byl vysvěcen a zda slova „Orex George“ znamenají jméno zvonaře, není objasněno. Váží podle odhadu pravděpodobně 9 centnýřů.

Prostřední zvon byl odlit roku 1643 v Nise Matyášem Munssem s nápisem: Pro Dei ejusque Matris gloria erigebat sub beatis Patronis Petro et Paulo Apostolis; kdo ho pořídil a vysvětil, není známo. Může vážit podle odhadu pravděpodobně 5 centnýřů.

Malý zvon byl odlit roku 1794 Wolfgangem Straubem v Olomouci za dosud žijícího pana faráře Franze Wildeho s nápisem: In honorem Sancte Francisci Seraphici sacra.

Byl vysvěcen v Olomouci, opatřen z kostelního jmění a váží 2 centnýře.

Zvonků mešních a k nemocným je pět a váží 3 libry

Věžní hodiny byly roku 1794 šlechtěným lidumilem Gottfriedem Volkmerem, mlynářem a kostelním otcem, pořízeny na jeho vlastní památku.

Hudební kostelní nástroje:

1 pár tympanů

3 housle

3 trubky, ale jen jedna použitelná

3 páry lesních rohů s nátrubkem

1 fagot

1 pár klarinetů

1 viola

1 violon

Bernartice 25. listopadu 1804, Pavel Hanke, farář

ZUSAMMENFASSUNG

Inventarverzeichnisse der Kirchen im Javorniker Gebiet aus dem Jahre 1804

Die Reformen des Kaisers Josef II. führten zu einem dauerhaften Eingriff des Staates in das Leben der Kirche, der im Jahre 1804 – beim Entstehen des österreichischen Kaisertums – in eine ausgedehnten Erfassung des kirchlichen Besitzes mündete.

Das Mährisch-Schlesische Gubernium versandte an alle Dekane (Erzpriester) und Pfarrer Hinweise zur Erstellung von Inventarlisten der Kirchen und Pfarreien. Die Inventarverzeichnisse wurden in Brünn zu Büchern gebunden. Nach der Wiederherstellung des Kronlandes Schlesien (1850) wurden 21 Inventarverzeichnisse schlesischer Pfarreien im Landesarchiv in Troppau (Opava) eingelagert. Im Nachlass des Archivars A. Roubic befinden sich tschechische Übersetzungen der Inventarlisten des Dekanates Johannesberg (Jánský Vrch). Wir entschlossen uns, sie Forschern zugänglich zu machen. Der erste Teil betrifft die Pfarrkirche der Heiligen Dreifaltigkeit in Jauernig (Javorník), die Filialkirche des St. Laurentius in Weißbach (Bílý Potok) und die Pfarrkirche der Heiligen Peter und Paul in Barzdorf (Bernartice).

Otazníky kolem dolu Boží požehnání pod Jánským Vrchem u Javorníka ve Slezsku

Jaroslav Skácel

Není téměř textu historického, vlastivědného, studie geologicko – mineralogické či turistického průvodce o Javorníku ve Slezsku a jeho okolí, aby v něm nebylo zmínky o historickém dolování barevných a drahých kovů. **Důl Boží požehnání** (Segen Gottes – Zeche) a **Melchiorova štola** jsou zde nejnámější a dodnes existující báňská díla. Bývají označovány geograficky jako Javorník, Jánský Vrch, Račí potok či Račí údolí nebo Horní Fořt.

Zmínka o zdejších dolech je podezřele mnoho a není divu, poněvadž nepříliš daleko odtud se nacházely významné doly v Reichensteinu (dnes Złoty Stok v Polsku), které rakouská monarchie ztratila v 18. stol. po prohraných slezských válkách s Pruskem. Z reichensteinských dolů bohatli střídavě Přemyslovci, Piastovci, Lucemburkové, Jagellonci i Habsburkové, neboť zdejší arzenová ložiska se nejméně po dobu dvanácti století těžila a představovala největší ložisko zlata v celém Českém masívu (Morávek, P. e.a. 1992). A přitom přírodní ryzí zlato z Rychleb nikdo nikdy neviděl. Získávalo se z arzenových rud – löllingitu a arzenopyritu, kde bylo vtroušeno v mikroskopických inkluzích. Je dokázáno, že za dobu těžby poskytlo toto ložisko 16,5 tuny zlata. Ve srovnání se středočeskými ložisky Jílovým, které poskytlo mezi 6 až 11,3 tun zlata a Roudným s produkcí 6 až 6,9 tun Au nebo se Zlatými Horami v Jeseníkách, kde se z rýžovisek a hlubinné těžby získalo okolo 2,5 tuny zlata, vysvitne význam rychlebského ložiska, na jehož slávě se v minulosti i v době nedávné přizívoval též Javorník, kde se zlatonosné polymetalické rudy s arzenem vyskytují. Z dostupných archivních pramenů vysvitá, že na ložisku As – polymetalických rud pod Jánským Vrchem se kutalo od 13. stol., později na počátku 16. stol. a naposledy se těžilo v letech 1851 – 1865.

Pochopitelně z posledního těžebního období v polovině 19. stol. máme nejvíce písemných zpráv a hmotných pozůstatků. V době 1864 – 1865 byla dokonce krátce v provozu i arzenová huť, proti níž protestovaly okolní obce.

Po 2. světové válce začal v globálním měřítku geologický průzkum a tomuto trendu se nevyhnulo ani tehdejší Československo. Není proto divu, že po nadějných výsledcích průzkumu v Horním Benešově, Zlatých Horách a Horním Městě se upřel zájem geologů i na takové výskyty, jakým byl Javorník ve Slezsku. Novodobý geologický průzkum ČMRP Rýmařov tam probíhal v letech 1956 – 1957.

Stav dolu Boží požehnání odpovídal situaci, v jaké zanechal ložisko poslední provozovatel báňské činnosti v letech 1851 – 1865, tj. místní firma W. Güttler et comp. (T. Kruša 1973).

Zůstalo otevřené ústí Melchiorovy štoly, kde byla vybudována hrázka na zadržení důlních vod, vstup byl zamřížován a opatřen zámkem. Klíče měli obyvatelé bývalé „štajgrovny“ – domku u silnice a tí ze štoly brali užitkovou i pitnou vodu. Název štoly pocházel od vratislavského biskupa Melchiora z Diepenbrocku. Bokem od ústí Melchiorovy štoly byla navržena halda (vlevo při pohledu od silnice) a zaplňovala skoro polovinu dvorečku za štajgrovnou. Měla obdélníkový půdorys o rozměrech cca 30 x 10 m a výšce okolo 5 m. Po roce 1960 byla postupně rozebírána na různé navážky. V haldovině byly převážně šedé fylity série (podskupiny) Branné a vzácně též kousky křemenné žiloviny s rudami (pyrit, arzenopyrit, galenit a sfalerit).

Nad ústím Melchiorovy štoly jsou v polích dva remízky. V horním bylo hradisko z 12. - 13. století a ústí zavalené šachty s haldou.

To bylo před zahájením geologického průzkumu vše, co nasvědčovalo poslednímu báňskému podnikání. Povrch kolem remízků a štoly byl zemědělsky obděláván a v suťových úlomcích se nacházely pouze úlomky fylitů. Půdní pokryv o mocnosti do 25 cm spočíval na skalním podkladu postiženém ledovcovou deterzí. Na povrchu nebyly patrné žádné nerovnosti, které by bylo možno považovat za pozůstatky starších kutacích prací, i když zde nesporně původně probíhaly.

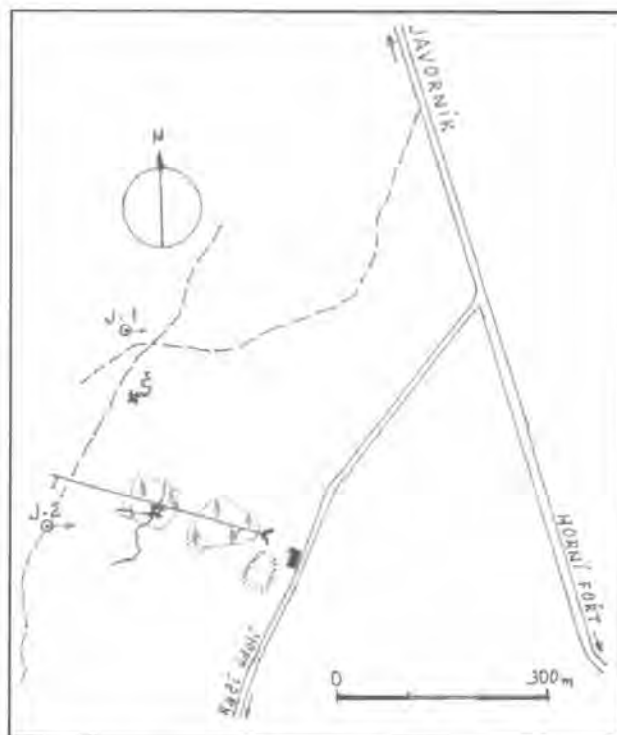
Geologický průzkum na lokalitě Javorník ve Slezsku (někdy vedený též pod názvem Horní Fořt nebo Račí údolí) probíhal od roku 1956 podle schváleného projektu Českomoravským rudným průzkumem n.p. Kutná Hora, závod Rýmařov. Projekt sestavil Dr. Josef Janečka, geologicky vyhodnocoval Dr. Jaroslav Skácel a od r. 1957 dokumentoval též Ing. Ota Špaček a kolektor Jan Středa. Průzkum sestával z následujících prací:

geofyzikální měření elektrickými metodami (Ing. S. Chudáček z ÚVR Kutná Hora s předstihem před ostatními pracemi již v r. 1952; zpráva je až z r. 1953); geologické mapování v měřítkách 1:25 000 a 1: 5 000 za použití kopaných rýh (Dr. Skácel na jaře 1956 a dipl. práce J. Sedlár 1958); geochemie - půdní metalometrie (technici geol. odboru ČMRP Rýmařov); báňské práce (zmáhání Melchiorovy štoly v r. 1956, předák Vávra, zmáhání šachty a obou hlubinných horizontů 1956 - 1957); zaměření všech důlních prací (měřičský odbor ČMRP Rýmařov, Ing. O. Teisler); hloubení šachtice s rozrážkami v místě geochemické anomálie poblíž vrtu J-2 v r. 1957; vrtné práce (dva povrchové šikmé vrty; vrtmistr Žerdík, souprava KA-300: J-1 ... hloubka 151m, J-2 ... hloubka 50,5 m).

Při povrchovém geologickém mapování byla věnována pozornost možné existenci dalších starých kutacích pokusů, o nichž se nacházely kusé informace v archivních fondech (R. Zuber 1966) a skutečně byla objevena např. zasypaná šachtice na tzv. Totenkoppe severně od Javorníka a poblíž u polní cesty byly nalezeny již v r. 1950 zbytky haldy obsahující též zrudněnou žilovinu s Pb Zn As (T. Kruťa 1973, str. 159). Metalometrie zde indikovala vysokou anomálii, proto byly hloubeny dvě šachty s rozrážkami v amfibolitech a rulách staroměstského krystalinika (západní část javornické šupiny).

V polích severněji byla zjištěna nepřilíš zřetelná, silně ulehlá halda a mělká propadlina u pravděpodobného ústí štoly s nekoncentrovaným průsakem důlních vod. Snad odpovídá pokusu o ražbu dědičné štoly uváděné archivními prameny v prostoru mezi údolím Javornického potoka a Komáří dolinkou.

Při zmáhání Melchiorovy štoly se začína-

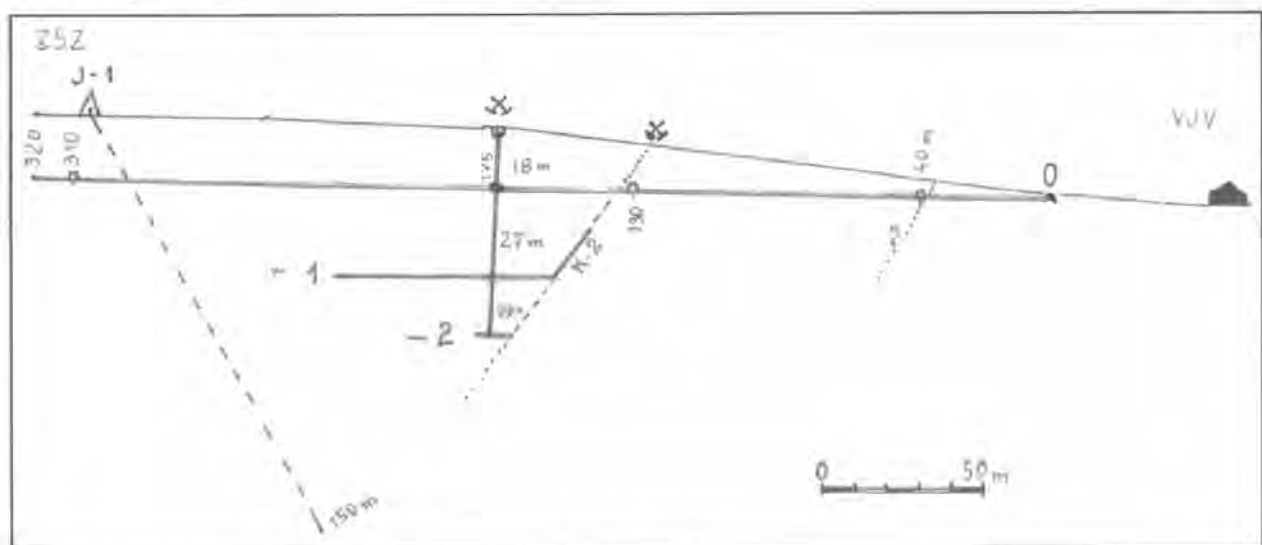
Situční mapa dolu Boží požehnání. Legenda: J-1 a J-2: šikmé vrty s azimutem k východu; Š: průzkumná šachtice v místě geochemické anomálie

ly objevovat otazníky. Kdo a podle jakých ukazatelů vytýčil ražbu Melchiorovy štoly tak, že po celé své délce 320 m nezastihla žádnou mineralizaci ani stopy po nějaké rudní struktuře? Byl to záměr nebo náhoda? Byly při ústí štoly patrné stopy po nějaké starší ražbě? Byly v té době, tj. v polovině 19. stol. vůbec někde na povrchu stopy po dřívějších báňských pracích (pinky, haldy, propadliny)? A kde?

Samotná Melchiorova štola byla technicky až neuvěřitelně dokonalá. Od čelby ve 320 m je zřetelně viditelný plný profil ústí štoly. Je to nevídaná, dokonale rovná ražba, s jakou se běžně nesetkáváme. Stěny chodby jsou jakoby vyhlazované, žádné výlomy nebo výčnělky. Je to mistrovské dílo, ukázka haviřského umění poloviny 19. století. V Jeseníkách není obdoby tak dokonalé ražby na žádném ložisku.

Tvrzení, že Melchiorovou štolou byly zastíženy starší dobývky, nutno rozumět tak, že nikoliv vlastní štolou, ale ražbou obou odboček do stran ve 40 a 130 metrech Melchiorovy štoly. V samotné štolě nebyly naraženy starší chodby nebo dokonce dobývky. Zjištěné odbočky se zakládou jsou současné s ražbou hlavní štoly. Ovšem co se nachází za zakládou, to není známo a tam staříny nelze vyloučit, ba jsou velmi pravděpodobné. Poblíž ústí štoly, v pravé stěně, je vyhlouben výklenek, kde asi plálo „věčné světélko“ (pro zažihání kahanců nastupující směny) a snad tam stála i soška nebo obrázek patrona štoly. Ve 40m odbočuje vlevo, k JZ, chodba asi 5m dlouhá, ukončená zakládou. Tato nebyla zmáhána, což je dnes politováníhodné. Podobně založená chodba odbočuje vpravo k SSV, na 130 metru. Dle dnešního pohledu mohla tato chodba vést do (starých?) dobývek, poněvadž do těchto míst směřuje osa ložiskového tělesa, zjištěného na hlubších patrech. Ve vzdálenosti 175 m od ústí je asi 8 m dlouhá rozrážka k JJZ, vedoucí k náraží jámy k povrchu (z onoho vyššího remízku) a pokračující dále do hloubky. Pod úrovní Melchiorovy štoly existují ještě dvě hlubinná patra: první v hloubce 26,80 m a druhé hlubinné patro je o 19,30 m níže.

Zmáhání jámy pod úrovní štolového horizontu započalo čerpáním vody, které trvalo neuvěřitelně dlouho, což již předem signalizovalo přítomnost rozměrných vydobytých prostor a značnou metráž důlních děl. Náraží štolového horizontu Melchior je v hloubce okolo 18 m pod povrchem. K zprovoznění transportu ve vyzmáhané jámě překáželo litinové potrubí. To se po 100 letech nedalo rozpojit, proto se přistoupilo k jeho náročnému rozbíjení a odtahu jednotlivých dílů na povrch.

Schematický příčný řez dolem Boží požehnaní ve směru Z - V

Po vyčerpání vody z báňských prostor pod úrovní štolového horizontu Melchior byla veškerá důlní díla měřičsky i geologicky zdokumentována, ovzorkována a po skončení vyhledávacího průzkumu znovu zatopena. Tak je tomu doposud a stojí za zmínku, že v prostorách 1. a 2. hlubinného patra je nashromážděno okolo 1500 m³ důlních vod.

Hlavní Melchiorova štola pokračuje od hloubení stále stejným směrem až do konečné délky 320 m (v roční zprávě se uvádí konečná délka 322 m), kde ražba pronikla do amfibolitů staroměstské metaofiolitové zóny za drcenou pasáží vápenců, fylitů a kvarcitických břidlic při ramzovském nasunutí. To v javornické šupině splývá s nýznerovskou dislokační zónou. Západní část javornické šupiny má za okrajovým sudetským zlomovým systémem své pokračování v Rychlebských horách v metamorfitech mezi Horními Skorošicemi a Hraničnou. Co se sledovalo tak dlouhou štolou?

Ještě před čelbou, ve 310 m, odbočuje vlevo k JJZ asi 18 m dlouhá směrná štola ukončená závalem. Melchiorova štola je od ústí až do 200 m ražena ve fylitech o sklonu k ZSZ 60 – 75°. Od metráže 200 m dále probíhala ražba ve světlých sericitických kvarcitech s vložkami fylitů a od 233 m se razilo ve světlešedých vápencích (zde podobně jako u Vápenné jsou vápence nejvyšším horizontem podskupiny Branné). Před nýznerovskou poruchou jsou vápence silně drcené a často prokládané fylity a kvarcitickými břidlicemi. Vápence vycházejí i na povrchu při polní cestě.

U této polní cesty, cca 300 m západně od ústí Melchiorovy štoly v místě geochemické anomálie, byla hloubena 11,80 m hluboká šachtice s rozrážkami k SZ 27 m a JV 38 m. V sericitické břidlici a vápencích byl zjištěn jen vtroušený pyrit a žíla lamprofyru.

Šikmý vrt J - 1 byl odvrtán při téže polní cestě v době od 12. 7. do 11. 8. 1956 pod úhlem 60° s azimutem k východu a dosáhl hloubky 151 m. Vrt prošel 50 m mocnou drcenou zónou kolem ramzovského nasunutí, načež provrtal polohu vápenců a pokračoval v křemitých fylitech. Zastihl vtroušené zrudnění pyritu a arzenopyritu při křemenných žilkách ve fylitech v hloubce 104,5 – 108 m. S dnešního pohledu měl vrt být o něco hlubší, poněvadž hlavní rudní žíla je zřejmě až v hloubce 150 – 160 m.

Šikmý vrt J-2 se vrtal od 16. 8. do 2. 9. 1956 pod úhlem 60° k východu při téže polní cestě o 300 m jižněji a pro nízký výnos jádra byl předčasně ukončen v hloubce 50,55 m. Rovněž prošel drcenou zónou při ramzovském nasunutí.

Zpřístupnění hlubinných pater na dole Boží požehnání poskytlo tyto údaje: 1. hlubinné patro je v hloubce 26,80 m pod úrovní Melchiorovy štoly, 2. hlubinné patro je o 19,30 m níže.

Jedině na 1. hlubinném patře bylo zastiženo zrudnění As Pb Zn v křemenné žíle o celkové směrné délce 60 m a o mocnosti do 30 cm, naduřující až do 45 cm maximálně, místy rozmrštěné do několika odžilků. Žíla má sklon k západu 40 – 45°, v K-2 si lehá až na pouhých 35 – 30°.

Ložisko není představováno pouze jednou jedinou žílou, ale svazkem 3 až 4 paralelních žil o mocnostech 10 - 45 cm, které vyplňují poruchy v zóně okolo 2 m mocné ve fylitech. Jednotlivé žíly a jejich zrudněné úseky jsou vyvinuty velmi nepravidelně. Např. „hlavní“ křemenná žíla sledovaná úklonným komínem K-2 vykličuje do hloubky tak rychle, že ve stropě chodby 1. hlubinného patra není vůbec patrná. Tato nepravidelnost zřejmě vedla projektanty ražby už v letech 1852 - 1862 k předpokladu, že v důlním poli může existovat více rudních žil, a proto se pokoušeli je narazit dlouhými překopy jak na úrovni Melchiora, tak na 1. hlubinném patře.

Nad úroveň 1. hlubinného patra bylo zrudnění sledováno dvěma úklonnými komíny K-1 a

K-2. Zrudněná žilovina jižně od K-2 byla vytěžena a dobývka zajištěna zakládkou, takže původní přesná délka žíly k jihu zůstala neznámá; ověřená délka žíly činí 25 m, ale v menší mocnosti se blíží 60 m. K severu od K-2 bylo v žíle počato ražení mezipatra asi jako přípravy k založení porubu. Celková úklonná délka žíly je okolo 70 m, ale zrudněný úsek nepřesahuje 30 m mezi 1. hlubinným patrem a úrovní štol Melchior.

Na 2. hlubinném patře nebyla již zrudněná žilovina nafárána. Směrem k severu od K-1 žíly končí na tektonické poruše a báňské hledání odmrštěného pokračování žil skončilo po 10 m neúspěšně, resp. v závalu. Žíly pronikají téměř směrně fylity podskupiny Branné východní části javornické šupiny, která tvoří svrchní oddíl západního křídla vidnavské klenby.

Celkem bylo vyzmáháno na štolovém horizontu Melchior 350 m chodeb, na 1. hlubinném patře 145 m chodeb a dva dovrchní komíny v ložisku K-1 = 15 m a K-2 = 35 m, na 2. hlubinném patře 165 m chodeb, 10 m úklonné chodby ke komínu a 6 m vertikální komín a svislá jáma od povrchu k počvě celkem 64 až 65 m.

Ze situace na třech horizontech dolu Boží požehnání můžeme usuzovat, že zrudnění z 1. hlubinného patra pokračovalo k povrchu severně od průběhu Melchiorovy štol a bylo zřejmě zastíženo ve starším období kutáním z povrchu a později mohlo být dosaženo i ražbou dnes nepřístupnou štolou, zastíženu ve 130 m od ústí Melchiorovy štol a uzavřenu zakládkou. Pokud zakládka i uzavřené prostory na úrovni Melchiorovy štol skutečně odpovídají současným nebo spíše starším dobývkám, naskytá se další otázka, zda nebylo dřívějšími báňskými pracemi zastíženo více rudných žil?

Vyzmáhaná důlní díla byla zaměřena, geologicky zdokumentována a rudní žíla, zastížena v úklonném komínu K-2, ovzorkována. Fotograficky přesnou geologickou dokumentaci K-2 sestavil kolektor Jan Středa ze závodu ČMRP ve Zlatých Horách (viz obr. v c. 1. Fojt et. al. 1978). Zjištěné obsahy Pb Zn Ag Au a As jsou uvedeny v citované literatuře Fojt, B. et. al. 1978. Rudnina z Melchiorovy štol obsahuje 10,5 % As při 18 - 20 g/t Ag. Další výsledky analýz zásekových vzorků z K-2 se nezachovaly. Rudnina ze staré haldičky na Totenkoppe vykazovala 7,11 % As, 0,32 % Sb, 2,15 % Pb a 0,65 % Zn, dále 2,8 g/t Au a 44 g/t Ag.

Závěry

Geologickým průzkumem v letech 1956 - 1957 bylo zrudnění As Pb Zn Au Ag na dole Boží požehnání u Javorníka shledáno neperspektivní jak vzhledem k nízké až zanedbatelné kubatuře, tak nebilančním koeficientům. Poměrně čilá prospekční činnost v Javorníku a okolí v minulosti, jak ji dle archivních pramenů zaznamenal R. Zuber (1966), odpovídala možnostem a požadavkům té doby. Ani další zjištěné indicie v nejbližším okolí nenaznačují možnosti těžitelných rudních koncentrací.

Účelem vyhledávacího průzkumu v letech 1956 - 1957 nebylo studium historie, metodiky a rozsahu báňské otírky tohoto rudního výskytu, ale získání geologických informací o ekonomické hodnotě rudního výskytu, rozsahu a koeficientech z hlediska požadavků 20. stol. Proto se pokusíme tyto závěry doplnit.

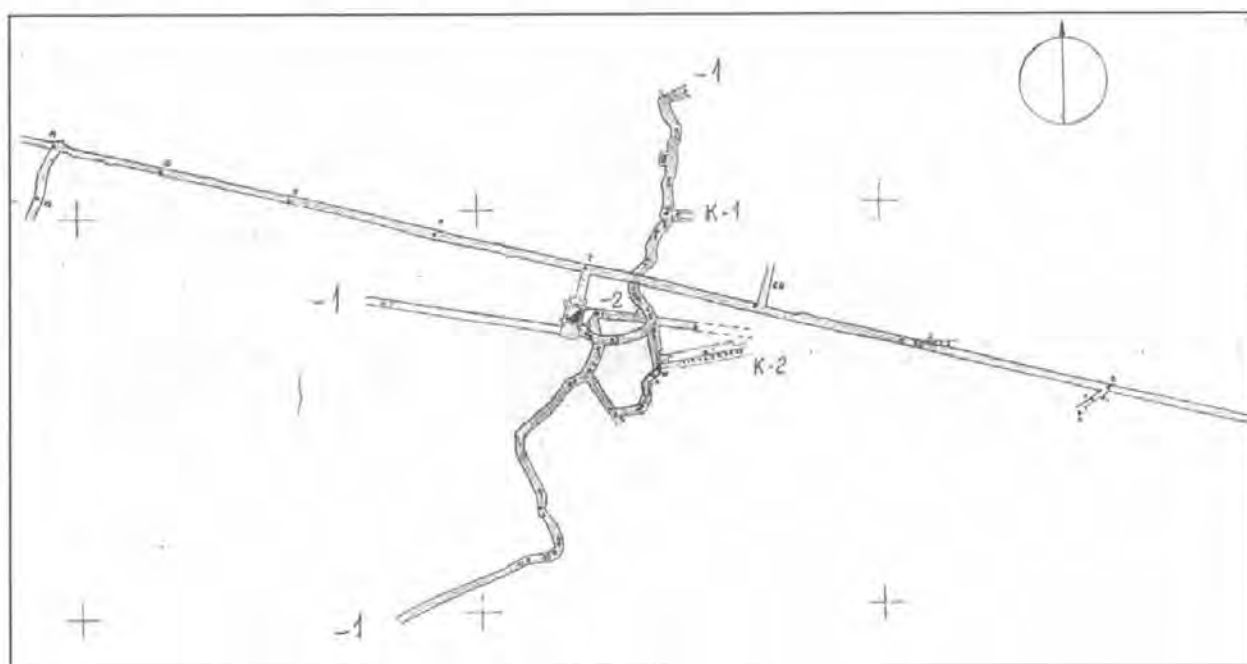
Ložisko se vší pravděpodobností původně vycházelo na povrch. Podnět k obnovení báňské činnosti pod Jánským Vrchem nepochybně vzešel po nálezku kusu rudy při orbě na poli F. Banda z Horního Fořtu (Kruťa 1973). Dne 19. 12. 1849 žádal obchodník Wilhelm Güttler o propůjčku dolu. Místo bylo 26. 3. 1850 úředně ohledáno a žadateli byla propůjčena jedna jednoduchá důlní míra s názvem Segen Gottes. V roce 1852 založil těžařstvo a začal s ražbou Melchiorovy štol (Večeřa - Skácelová 2006). O dalším osudu lokality informuje T. Kruťa ve svých

publikacích (1959 str. 87 a 1973 str. 159-160).

Za poměrně krátkou dobu 12 let provozu na dole Boží požehnání se vyrazilo značné množství báňských děl. V době největšího rozkvětu pracovalo na dole 99 horníků, pracovníky na hutí a v jiných provozech nepočítaje. Tak vysoký počet havířů - lamačů umožňoval třísměnný provoz a osazení až deseti čeleb. Po vyzmáhání všech důlních prostor bylo zjištěno, že na štolovém horizontu Melchior jsou jeden či dva předky, na 1. hlubinném patře by se mohlo současně razit na šesti až sedmi předcích a na 2. patře na dvou předcích. Byl to tedy rozsáhlý a významný důl a do výsledků se vkládaly příliš optimistické naděje. Začátek prací se v literatuře nezdůvodněně uvádí v r. 1850 nebo 1851, ale Melchiorova štola se razila až v r. 1852. Vykazovaná těžba firmou Güttler za rok 1853 činila 140 tun arzenové rudy. V roce 1855 se vykázala výroba 5. 992 centnýřů Pb - Ag rudy, 62 centnýřů Pb - prachu a 25 centnýřů olova (1 centnýř vídeňský = 56 kg nebo 61,6 kg). Arzenové rudy se podle archivních pramenů těžily od roku 1854 do 1862. Souhrnná těžba dosáhla 50.000 centnýřů rud a náklady činily 150.000 zlatých. Tak náhlý a rozsáhlý start provozu současně naznačoval přehnaně a nezdůvodněně optimistický odhad hodnoty a velikosti očekávaného ložiska. Nesporná byla vynikající technická úroveň osádek, ale současně naprosto nedostatečná geologicko - ložisková znalost těžaře či těžařů. Složení rudy činilo 10,47 % As a 18 - 20 g/t Ag. V roce 1865 se vytěžilo již jen 1.400 centnýřů rudy. Arzenová huť se budovala v letech 1860 - 1864 a byla v provozu velmi krátce, do r. 1865 (podle ústní informace R. Zuberu z r. 1956). Kde huť stála, není známo.

Těžba byla ukončena náhle a předčasně, o čemž svědčí mj. nevytěžená část ložiska připraveného k těžbě úpadnou K - 2 a ražby mezipatra. Důvod k ukončení provozu není znám, mohlo se jednat o nedostatek provozního kapitálu či o potíže s odbytem vytěžené či vyrobené suroviny nebo nátlakem okolních obcí na zastavení činnosti arzenové hutě. Hlavním důvodem však byla zřejmě otázka rentability provozu. Prudký start báňského podnikání v letech 1852 - 1854 nesplnil očekávaný objev ložiska srovnatelného s dimenzí As - Au dolů v Rychlebách.

Ze způsobu ražby a kvality provedení se zřetelně rýsují dvě období. Starší vyniká cílevědomou, precizně řízenou otvírkou pramenic z vysoké odborností. V tomto období byla vyražena

Horizont Melchiorovy štoly s 1. a 2. hlubinným patrem a úklonnými komíny K- a K-2

těchto a dalších starších báňských pracích na povrchu nějaké stopy či nikoliv? V případě, že povrch byl v polovině 19. stol. dokonale aplanován, na základě čeho pak byla Melchiorova štola vytýčena? Stejná je rovněž otázka, na základě čeho bylo vytýčeno hloubení ze štolového horizontu na 1. hlubinné patro tak, aby zpřístupnilo zrudněný úsek žil? Byly známy některé okolnosti k předpokladu, že v těch místech existuje ložisko, když Melchiorova štola žilu nezaštíhla? Nebo rozrážka ve 40 m časově předcházela hloubení a přece jen nějakou žilu zaštíhla? Jáma byla zřejmě ražena z Melchiora dovrchně a hloubení umožnilo založení hlubinného patra 1. a 2.

Bylo už uvedeno, že po technické stránce představuje Melchiorova štola vynikající ukázkou havířského umění v 19. století. Při své délce 320 m je přímočará s pravidelným stoupáním a dokonale vyhlazenými stěnami. Bylo by záhodno vyhlásit štolu za národní technickou památku. Její údržba nevyžaduje žádných výdajů. K využití pro turistické návštěvy se však tento báňský objekt moc nehodí, protože neumožňuje při prohlídce navštívit nějaký okruh zajímavosti, ale jen přímočarou cestu tam a zpět.

Autor považuje za účelné podat tak podrobnou zprávu o dole Boží požehnání, aby především místním veřejným činitelům byl znám rozsah báňských prací a aby se zabránilo neodborným dohadům o jejich významu.

Vzhledem k platným předpisům v době konání geologického průzkumu zůstaly výsledky prací z let 1956 a 1957 utajeny a geologická dokumentace je dnes obtížně přístupná a po skartaci archivů průzkumné organizace v Rýmařově a Zlatých Horách prakticky nedosažitelná.

LITERATURA

- Fojt, B., Kopa, D., Skácel, J.(1978): Paragenetická studie As-Pb-Zn asociací v okolí Javorníka ve Slezsku. - Skripta Fac.Sci.Nat. UJEP Brun., Geologie 1: 27-56, Brno
- Chudáček, S. (1952): Zpráva o geofyzikálním měření v Javorníku. -MS, ÚVR Kutná Hora a Geofond Praha
- Kruťa, T. (1959): Nerostná naleziště a rudní výskyty na slezské straně Rychlebských hor. - „Rychlebské hory“. Sborník prací o přírodních poměrech. Publikace Slez.stud.ústavu v Opavě, sv.30: str. 72-93, zvláště 87. Kraj. nakl. v Ostravě
- Kruťa, T.(1973): Slezské nerosty a jejich literatura. - Moravské muzeum, str. 159-160, Brno
- Morávek, P.et.al. (1992): Zlato v Českém masívu. - Vyd. Český geol. ústav v Praze
- Sedlář, J.(1958): Příspěvek ke geologii a průzkumu arsenových ložisek u Javorníka ve Slezsku. - MS, Dipl. práce, PřF UJEP Brno
- Skácel, J. (1956):Roční zpráva o vyhledávacím průzkumu za rok 1956 - lokalita Javorník ve Slezsku. As Pb Au rudy. - Archiv GP Rýmařov a Geofond Praha
- Skácel, J. (1957): Roční zpráva o vyhledávacím průzkumu - lokalita Javorník ve Slezsku. - Archiv GP Rýmařov a Geofond Praha
- Skácel, J.(1963): Geologie krystalinika a rudních výskytů ve střední části Rychlebských hor. - Geologie. Sborník geol. věd, řada G, 3: 109-139, Praha
- Skácel, J.(2006): Historický pohled na poznávání a těžbu zdrojů nerostných surovin v Jeseníkách. - VI. Svatováclavské česko-polsko-německé setkání. Jeseník, str. 9-30, Vlastivěd. muzeum Jesenicka
- Skácel, J.(2007): Málo navštěvované, zaniklé nebo neznámé mineralogické lokality v Rychlebských horách. - Minerál, XV., 2007/4: 299-304, České Budějovice
- Skácel, J., Vosyka, S.(1959): Přehled geologie Rychlebských hor. - Sborník prací o přír. poměrech „Rychlebské hory“, publikace Slez. studijního ústavu v Opavě, sv.30: 9-45, zvláště str. 31, Kraj. naklad. v Ostravě
- Večeřa, J. - Skácelová, Z. (2006): Ložisková mapa České republiky 1:25000 s Vysvětlivkami, 14-221 Žulová. - ČGS Praha, 33. s, Jeseník
- Zuber, R. et.al. (1966): Jesenicko v období feudalismu do roku 1848. - Kraj. naklad. v Ostravě

ZUSAMMENFASSUNG

Fragen zur Segen Gottes-Zeche am Jánský Vrch bei Javorník in Schlesien

Nach historischen Angaben gab es in der Umgebung von Javorník (Jauernig) zahlreiche bergmännische Versuche und Gruben, in denen As-, Pb-, Zn-, Ag- und Au - Erze gesucht oder gefördert werden sollten. Die größte Grube war die Segen Gottes-Zeche, wo in den Jahren 1852-1865 letztmalig Erz gefördert wurde. In den Jahren 1956-1957 wurde die Grube wieder geöffnet und der Erzgehalt neu eingeschätzt.

Die alte Grube besteht aus einem 320 m langen Melchior-Stollen, der Horizont Zero aus einem 65 m tiefen Schacht sowie aus zwei tiefer liegenden Horizonten (- 1 und - 2), die mit zwei schiefen Kaminen verbunden sind. Ein Erzgang wurde nur in einem Kamin festgestellt. Das Erzlager besteht aus einem Hauptgang und einigen selbständigen Nebengängen, deren Mächtigkeit zwischen maximal 30 und 45 cm schwankt. Der Erzgehalt erreicht durchschnittlich 10,5 % As bei einem Gehalt von 2-3 g/t Au und 18-20 g/t Ag. Die Gänge liegen in devonischen Phylliten westlicher Neigung und das Erzvorkommen ist räumlich sehr begrenzt.

Bergwerksunternehmer war die neugegründete Gesellschaft Güttler et Co. Es scheint, dass sie wahrscheinlich ein Erzvorkommen vergleichbar mit dem nicht weit entfernten Erzlager Zloty Stok (damals Reichenstein, Rychleby) erwartete und darum Bergarbeiten in der Segen Gottes-Zeche in großem Umfang zu unternehmen begann. Allein in der Grube arbeiteten 99 Bergleute und dazu noch weitere Dutzende anderer Arbeiter. Der Umfang der durchgeführten Bergarbeiten war sehr groß, dagegen war die Erzförderung gering und ging bis gegen Null.

In technischer Hinsicht ist der Melchior-Stollen ein Beweis für das hervorragende Niveau der bergmännischen Kunst in der Mitte des 19. Jahrhunderts und verdient deshalb, als ein technisches Nationaldenkmal angesehen zu werden.

Frývaldovský hraničář pplk. Leonard Steinhardt - Skalský (1893 - 1949)

Milan Palák

Od srpna 1920 byl pobočníkem velitele 7. hraničářského praporu ve Frývaldově nadporučík pěchoty Leonard Steinhardt. Ve Frývaldově zůstal - s krátkými přestávkami v Milovicích, v Olomouci nebo v Praze - až do 14. září 1936. Z Frývaldova odešel v hodnosti štábního kapitána pěchoty.

Leonard Steinhardt se narodil 6. listopadu 1893 židovským manželům Josefu a Anně Steinhardtovým ve Velké (od roku 1925 Valašské) Bystrici u Rožnova pod Radhoštěm. Steinhardtové v obci žili pravděpodobně od první poloviny 19. století; vlastnili hostinec, obchod se smíšeným zbožím, trafikou a dokonce poštovní úřad, byli rovněž majiteli několika domů a pozemků.

Leonard v rodné obci navštěvoval obecnou školu s českým vyučovacím jazykem; českou měšťanskou školu vystudoval v Hranicích a tamtéž pokračoval na Německém státním reálném gymnasiu, kde 10. července 1913 s dobrým prospěchem složil maturitní zkoušku.¹ Poté se zapsal ke studiu na právnické fakultě ve Vídni, pobyl tam však jen dva semestry.² Dne 11. května 1914 byl odveden jako jednoroční dobrovolník³ a 26. srpna 1914 nastoupil vojenskou službu u rakousko-uherského 54. pěšího pluku v Olomouci.

Do konce roku 1914 se vzdělával na škole pro důstojníky pěchoty v záloze v Opavě, krátce byl velitelem družstva a zástupcem velitele čety u posádky v Olomouci. Od 21. března 1915 byl nasazen na ruské válečné bojiště.

Npor. Steinhardt s praporní hudbou v Jeseníku, 1922

6. června téhož roku byl raněn a po uzdravení byl jako velitel čety poslán znovu do Ruska, následně do Itálie, odkud se znovu vrátil na ruské bojiště, kde byl 16. června 1916 zajat a v zajetí držen až do poloviny března 1918.

1. května 1918 dosáhl hodnosti nadporučíka v záloze. Po návratu do vlasti pobýval až do 17. prosince 1918 v nemocničním ošetřování v Hranicích. Mezitím se 28. října přihlásil do činné služby v československé armádě, což byl začátek jeho profesionální vojenské kariéry. Hned po propuštění z nemocnice 18. prosince 1918 nastoupil jako velitel čety. Krátce pobyl u olomoucké posádky. O působení ve Frývaldově možná rozhodla jeho dokonalá znalost němčiny.

15. května 1923 se Leonard oženil s Helmou Nitsche, narozenou 10. září 1904 ve Frývaldově, dcerou stavitele Ing. Alexandra Nitsche (syn hudebníka Adolfa Nitsche a Emilie roz. Sachs, *5. 6. 1872 Frývaldov, †20. 5. 1945 / Frývaldov/⁴, po úmrtí první manželky se 7. 12. 1921 znovu oženil s Albertinou Lassmann) a Korinny Nitsche, rozené Hiltcher (*23. 12. 1874, †17. 10. 1917 / Frývaldov?/⁵). Helma měla starší sestru Hildegardu (*31. 12. 1896), provdanou Treutler, která byla po válce odsunuta do sovětské zóny a žila v Geře; její pravnučka dnes žije v bavorském Oettingenu.

Manželka Helma vychodila německou obecnou a poté hospodyňskou školu ve Frývaldově. Bydlela na adrese Frývaldov město 306 (dnes Tyršova 20/306; dům zachován).

15. září 1936 byl L. Steinhardt přidělen k 39. pěšímu pluku „Výzvědný gen. Grazianiho“ do Bratislavy coby mobilizační důstojník náhradního praporu, kde zůstal do 15. března 1939.⁶

Po přepadení českých zemí nacistickými vojsky je 16. března 1939 L. Steinhardt registrován v Praze, kde až do 30. dubna vyčkává další vývoj, načež od 1. května byl poslán na dovozenou a od 1. listopadu 1939 přeložen do výslužby. Mezitím od 15. 5. do 30. 6. 1939 absolvoval praktický živnostensko-obchodní kurs pro důstojníky při České obchodní akademii.⁷

Manželé Leonard a Helma Steinhardtovi

1. července 1943 byl nasazen pracovním úřadem jako pomocná kancelářská síla u židovské rady starších v Praze ve skladu starožitných předmětů, kde byl setrval pod dohledem gestapa.⁸ V osobním dotazníku z května 1949 píše: „... byl jsem nařízením gestapa držen na nuceném pracovišti u židovské rady starších v Praze od 7 hodin do 19 hodin s příkazem neopustiti svůj byt po 20. hodině a nepřijímati žádných návštěv po této hodině. Dodržování těchto opatření bylo gestapem a v domě bydlicími nacisty kontrolováno. Na nuceném pracovišti konal jsem jako pomocná kancelářská síla jen nezbytně nutnou práci, a to nikoliv v zájmu okupantů, ale v zájmu nacistickými rasovými zákony postižených. (...)“

U vědomí toho, že Helma Steinhardtová byla Němka a za manžela měla Žida, je nutné pohlédnout také na její válečný osud, pokud je v písemnostech doložen.

20. února 1942 vypsala dotazník zjišťující

německou státní příslušnost, který byl doložen i k poválečné žádosti z března 1946 o vydání osvědčení o národní a státní spolehlivosti. Helma Steinhardtová v něm tehdy uvedla:

Odůvodnění příslušnosti k německému národu:

*Jsem německého původu, čistě německy vychována – mateřský jazyk německý, obcovací jazyk v rodině německý, navštěvovala jsem pouze německé školy, hovořím trochu česky – všichni mí příbuzní jsou německého původu a státní občané německé říše, můj otec je jedním z nejstarších členů NSDAP.*⁹

Vrchní zemský úřad (Der Oberlandrat) v Praze jí 23. února 1942 vydal listinu, již jí přiznal německou státní příslušnost.¹⁰

Jenže trvající manželství s Leonhartem Steinhardtem nenechalo německé úřady na pokoji, a tak Helma dostala předvolání, aby se 14. března 1944 v 8 hodin dostavila do příslušné úřadovny, kde má předložit „průkaz o státní příslušnosti a všechny dokumenty, vztahující se k [Vaší] německé státní příslušnosti jakož i policejní přihlášky všech rodinných příslušníků“.

Tam je s ní sepsán dokument,¹¹ jehož smysl – zejména pasáže, že „žádost o rozvedení, resp. rozlukou manželství nebyla a také nebude podána“ – vedl k tomu, že ke dni 24. srpna 1944 Helma Steinhardtová německou státní příslušnost ztratila. Údaj o zrušení německého občanství byl rukou vepsán do Dotazníku ke stanovení příslušnosti k německému národu manželky příslušníka protektorátu z února 1942. Navzdory všem příkořím se jejich manželství udrželo. Co vše musela Helma pro svého chotě podniknout, aby přežili, nevíme. Že se pro něj obětovala, je nesporné. A pokud jde o otcovu příslušnost k NSDAP, lze poznamenat jedno: členství ing. A. Nitscheho v nacistické straně bylo zřejmě jen formální a s velkou pravděpodobností to byl on, kdo držel nad svým židovským zetěm v čase okupace ochrannou ruku (možná ještě s něčí pomocí...).

Dne 11. února 1945 byl Leonhart Steinhardt internován v Terezíně. Po osvobození z koncentračního tábora se 11. května 1945 přihlásil znovu k činné vojenské službě u posádky Velká Praha. Již 15. srpna 1945 je registrován opět ve Frývaldově, od konce října téhož roku v Českém Těšíně a po měsíci u samopalného motorizovaného praporu 13. tankové brigády v Olomouci, kde zůstal do začátku července 1946. Následovalo zaměstnání na Ministerstvu národní obrany (MNO) v Praze, kde byl od 6. července 1947 přednostou 4. oddělení štábu TB 13. Posledním zapsaným datem působení na MNO je 30. září 1948.

Steinhardtovo přijetí na MNO musela potvrdit komise, která jeho nástup schválila s následujícím odůvodněním datovaným 7. března 1947:

Odvolatel se nemohl činně zúčastnit domácího odboje, protože byl po dobu okupace pronásledován jako Žid opatřený hvězdou, s nikým se nesměl a nemohl stýkat a v době povstání byl vězněn v Terezíně. Jeho manželka se sice v r. 1930 hlásila k německé národnosti, byla vedena v listě pro domácnost „D“, ale nebyla členkou nacistických organizací, vystupovala jako Češka a trpěla jako manželka nearijské nacistickým terorem.

Dne 1. září 1948 mu bylo na základě vlastní žádosti povoleno používat změněné příjmení na Skalský, o které požádal 10. dubna 1948.¹²

Podle dekretu č. j. IV St 8677/45 Magistrátu hlavního města Prahy byla Helmě Steinhardtové – Nitsche zachována čsl. státní příslušnost¹³ a vyrozumění Obvodního národního výboru v Praze 12 o této skutečnosti obdržela 15. září 1949.¹⁴

Leonard Steinhardt - Skalský zemřel 19. listopadu 1949 na infarkt ve vojenské nemocnici v Praze - Břevnově. Usnesením vlády Československé republiky ze dne 29. listopadu 1949 byl

povýšen na podplukovníka in memoriam.¹⁵ Helma Steinhardtová – Skalská zůstala po manželově smrti sama...

Na 7. února 1950 byla předvolána na Ústřední národní výbor hlavního města Prahy do Hybernské ulice 2, kde sídlilo Krajské velitelství národní bezpečnosti, odd. V./5 v záležitosti státního občanství. V souvislosti s tímto předvoláním byla vyzvána, aby si s sebou přinesla doklad o státním občanství (viz výše citovaný dokument z 15. 9. 1949). Ten byl přiložen k archivovanému předvolání a bylo na ně rukou dopsáno: *Předvolána na 7. 2. 1950 o 8 h.*

Dne 7. února 1950 se ve svém bytě zastřelila...¹⁶

Ze dne poté se zachoval dopis psaný z Prahy Karlou Smolkovou Helmině tetě paní Hübnerové, ze kterého plyne, že se k sebevraždě nerozhodla náhlým hnutím myslí, nýbrž na ni pomýšlela déle; a že si zvolila den, kdy měla jít na úřad, lze chápat jako odpověď na nectné zacházení s ní.¹⁷

Ve strojopisném dodatku na stále těžce listině je uvedeno mimo jiné: *III – Ústřední evidence cizinců.* Proč byla Helma Skalská pokládána pořád za „cizince“, když jí byla československá státní příslušnost přiznána...?

Pozůstalost Helmy Skalské – Nitsche byla soudně odevzdána jejím švagrovým Louise Svobodové (1891 – 1983) a Leopoldě Pavličkové (1897 - ?), Leonardovým sestrám žijícím v Ostravě.¹⁸

Byly jediné, které po bratrově smrti zůstaly z původně deseti sourozenců; pět jich zahynulo v nacistických vyhlazovacích táborech v Osvětimi, Treblince a Malém Trostinci, v Treblince byla umučena také matka Anna (otec Josef zemřel už v roce 1919). Bratr Vilém se po útěku z koncentračního tábora v Nisku dostal do Ruska, kde byl zatčen. Na začátku roku 1942 se přihlásil do vznikající čsl. armády, leč do Buzuluku přijel nemocen tyfem a v březnu téhož roku zemřel; jeho manželka a syn zahynuli v Treblince.

POZNÁMKY

1. Státní okresní archiv Přerov, fond Německé státní reálné gymnázium. inv. č. 187.
2. Údaje týkající se vojenské kariéry jsou převzaty z dokumentů Vojenského ústředního archivu v Praze, Sbírká vojenských kvalifikačních listin, Sbírká vojenských kmenových listů a Vojenského ústředního archivu v Olomouci.
3. LUTONSKÝ, Boleslav: Lexikon genealoga. Editio Optima, Vlastním nákladem, Praha 2003, s. 114; Jednoletý dobrovolník; branec, který dosáhl věku 21 let a s dobrým prospěchem ukončil střední školu s maturitou; jeho presenční služba trvala 1 rok, během kterého měl nárok na dvě 14denní dovolené. Mohl si volit druh vojska, ne však posádku čili garnisonu.
4. Ing. Alexander Nitsche postavil v Jeseníku např. domy pro Aloise Regeharta (Bezručova č.p. 192), pro Ernsta Regeharta (Josefa Hory č.p. 673) a pro dr. Marii Cwrczek (ul. Josefa Hory č.p. 675). Podrobněji viz TINZOVÁ, Bohumila: Já mám ve Frývaldově tři domy... aneb Rodinné vily Raymannů, Regenhartů a rodu s nimi spřízněných. Jeseník, město a lázně, Měsíční zpravodaj 2004/12, s.23-24, 2005/1, s. 16-18, 2, s.19-20.
5. Zemský archiv v Opavě, Sbírká matrik, oddací matrika Frývaldov, kniha sv. VI.; internetová databáze – oddací matrika 1901 – 1932, sign. Je III 46, s. 247.
6. Pěší pluk 39 byl běžný pěší pluk československé předválečné armády, který vznikl sloučením 39. střeleckého pluku československých legií v Itálii a 72. pěšího pluku bývalé rakousko-uherské armády. Vzhledem k tomu, že 39. střelecký pluk italských legií vznikl z původně samostatných výzvědných oddílů, obdržel pěší pluk 39 po svém vzniku čestný název „Výzvědný“, který byl v roce 1931 rozšířen na „Výzvědný generála Grazianiho“ (generál Graziani byl velitelem čs. legií v Itálii - informace; vojenstvi.kvalitne@volny.cz, Pavel Šrámek.) Do konce března 1939 sídlil na adrese ul. Sv. Anny 3 (dnes Anenská).
7. Vojenský ústřední archiv v Olomouci.

8. Vojenský ústřední archiv v Olomouci.

9. Citované dokumenty z fondu Německé státní občanství, Národní archiv v Praze.

10. 1) *Helma Steinhardt podala nález o příslušnosti k německému národu. Podle předložených podkladů a údajů v dotazníku je na žadatelku nahlížeti jako na německého národního příslušníka. Rovněž ostatní předpoklady pro získání německé státní příslušnosti (říšská příslušnost podle nařízení z 6. 6. 1941 /R.G.B.l. [Reichsgesetzblatt] I S. 308/) byly předloženy.*

2) *Vyhotovit průkaz o státní příslušnosti.*

3) *Žadatelce doručit resp. vydat průkaz o státní příslušnosti včetně podkladů.*

4) *Převzetí nechat potvrdit.*

11. *Zemský prezident v Čechách, správa říšského pověření, Praha XVI, ul. Matyáše Brauna 11/IV*

Praha, 14. března 1944

Helma Steinhardt, roz. Nitsche, narozena 10. 9. 1904 ve Frývaldově, žije podle předložené policejní přihlášky se svým židovským manželem Leonhardtem Steinhardtem, nar. 6. 11. 1893 ve Valašském Meziříčí (sic!) ve společné domácnosti.

Sňatek se uskutečnil 25. 5. 1923 ve Frývaldově. Manželství je bezdětné.

Žádost o rozvedení, resp. rozluku manželství nebyla a také nebude podána.

Shora uvedená nebyla členkou německých spolků.

Přečetla a podepsala:

Helena Marie Steinhardt

Ověřil: Hufnagl

12. *„Zemský národní výbor v Praze povolil Vám usnesením ze dne 22. VII. 1948 k Vaší žádosti, abyste místo dosavadního jména a příjmení Leonhart Steinhardt přijal a užíval jméno a příjmení Leonard Skalský.*

Tato změna vztahuje se též na Vaši manželku Helmu roz. Nitscheovou.“

13. *Národní archiv, fond Zemský archiv Praha – státní občanství a matriční záležitosti; Informace z Protokolu Vojenského útvaru 4690 sepsaného s L. Steinhardtem 10. dubna 1948.*

14. *Věc: Helma Skalská – státní občanství podle dekr. č. 33/45 Sb.*

Ministerstvo unitra ze dne 10. VI. 1949 zn. 216/7-17.V.1949-A/7 vyhovělo žádosti pí. Helmy Skalské roz. Nitscheové, nar. dne 10. IX. 1904 v Jeseníku / Frývaldově, okr. Jeseník, příslušná domov. právem do Val. Bystřice, okr. Val. Meziříčí, bytem v Praze XII – Scheinerovo nám. č. 9 za vrácení československého stát. občanství podle §3 a 4 dekretu presidenta republiky čís. 33/45 Sb.

Náměstek předsedy ONV Kubát v.r. Viz Národní archiv, fond Policejní ředitelství Praha, 1941 – 50.

15. *Osobní věstník Ministerstva národní obrany č. 108/1949, s. 795; Vojenský historický archiv, Praha.*

16. *Národní archiv, fond Policejní ředitelství Praha, 1941 – 50. Dále: dopis JUDr. Bičana Helmině sestře; originál dopisu v majetku Kurta Öllera (Oettingen, Německo).*

17. *Originál dopisu v majetku Kurta Öllera (Oettingen, Německo).*

18. *Má poděkování za rady a pomoc náleží paním Mgr. Monice Sedlákové z Národního archivu v Praze, PhDr. Vlastě Reittererové (Vídeň) a Marietě Šmolkové (Praha) za překlady z němčiny. Poděkováním jsem rád povinen panu Kurtu Öllerovi z německého Oettingenu za kopie dokumentů pojících se k jejímu úmrtí. Vděčností jsem zavázán také své sestřenci paní Haně Sladčkové, která po celou dobu od úmrtí Louisy Svobodové, dědičky pozůstalosti po manželích Steinhardtových, uchovávala všechny písemnosti a fotografie, a to až do chvíle, kdy ji má zvědavost o ně připravila.*

ZUSAMMENFASSUNG

Der Freiwaldauer Grenzer Oberstlttn. Leonard Steinhardt - Skalský (1893 až 1949)

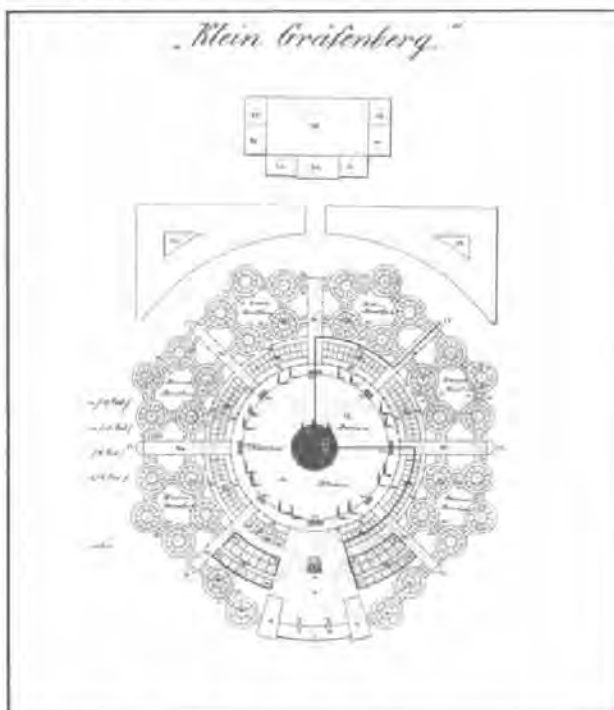
Leonhard Steinhardt, war in den Jahren 1920-1936 Offizier im 7. Grenzbataillon in Freiwaldau (Jeseník). Er stammt aus einer jüdischen Familie. Das Jurastudium an der Wiener Universität vollendete er wegen des Kriegskonflikts nicht, er war an den russischen und italienischen Kriegsschauplätzen eingesetzt und meldete sich nach der Ausrufung der Tschechoslowakischen Republik zum aktiven Dienst in der tschechoslowakischen Armee. Seit dem Jahre 1923 war er mit Helga Nitsche (1904-1950), der Tochter eines bekannten Freiwaldauer Bau-meisters, verheiratet. Nach der Bildung des Protektorats wurde er entlassen und war beim jüdischen Ältestenrat in Prag beschäftigt. Die Ehefrau Helma lehnte eine Scheidung ab, weswegen ihr die deutsche Staatsangehörigkeit entzogen wurde. Vor Ende des Krieges wurde L. Steinhardt nach Theresienstadt (Terezín) deportiert, nach seiner Rückkehr wirkte er bis zu seinem frühzeitigen Tode im Ministerium für Nationale Verteidigung. Obwohl Helma Steinhardtová die tschechoslowakische Staatsangehörigkeit zuerkannt wurde, wurde sie zur Zielscheibe einer Verfolgung durch die kommunistischen Behörden, die sie nicht ertrug, und nahm sich vier Monate nach dem Tode des Ehemanns das Leben.

Drobnosti

Neznámý Zítkův gräfenberský plán

Po smrti Vincenze Priessnitze se na důležitých postech gräfenberského vodoléčebného ústavu objevilo několik dalších významných osobností. Nejvíce houževnatým ze všech byl Johann Ripper. Počínaje rokem 1875, kdy si Gräfenberk zvolil za místo svého trvalého pobytu, hodlal v lázních rozvíjet dosud nevídané stavební aktivity.¹ Nebral přitom vůbec žádný ohled na původní priessnitzovské ideály. Oproti jednoduché, skromné architektuře, jež vyhovovala přísné morálce třetího stavu a odpovídala požadavku prostého životního stylu, razil přesvědčení, „že veřejné stavby ve velkých lázních musí odpovídat nikoli ve stavitelství takzvanému měšťanskému stylu, nýbrž stylu uměleckému.“² Jen málo z Ripperových ambiciózních podniků nakonec dospělo k úspěšné realizaci, a tak se dnes o jeho záměrech můžeme dozvědět pouze z plánů uložených ve fondech jesenického okresního archivu. I přes torzovitost zachovaného materiálu a přes nedostatek zpráv dovolují tyto archiválie Rippera považovat za objednavatele, který disponoval vyhraněným vkusem a šťastnou rukou na architektky.

Zvláštní pozornost si v rámci tohoto bohatého a pestrého konvolutu podkladů zaslouhují tři unikátní, odborné veřejnosti doposud neznámé architektonické plány.³ K žádnému z nich se dodnes nenalezla jakákoliv písemná zmínka; jediné ze vpisků na samotných projektech lze vyčíst informace, které mohou posloužit při umělecko-historickém rozboru. Ve všech případech jde o půdorysy. Na prvním je zachycen nedatovaný, tužkou provedený náčrt velkorysého léčebného komplexu, který na lícové straně vlastní rukou („m/p“ = manu propria) podepsal „Professor Zitek“.

Druhý, identickou technikou vyhotovený náčrt vypadá jako rozpracovaný předstupeň posledního návrhu ze zmíněného souboru. Teprve tento barevný výkres s označením „Termy. Malý Gräfenberk“ poskytuje možnost přesnějšího určení objednavatele. Podepsal jej sám Ripper, ovšem bez datace. Doba vzniku všech tří plánů je odhadována, evidentně chybně,⁴ do doby kolem roku 1900.

Na gräfenberskou tvůrčí epizodu Josefa Zítka, koryfeje české neorenesanční architektonické scény třetí čtvrtiny 19. století, proto tím nebylo upozorněno, přestože jeho tvorbu česká umělecko-historická obec bedlivě sleduje a zpracovává. Zítkovo angažmá ve slovných slezských lázních nezmiňuje ani Eva Krtilová,⁵ ani Karel Ksandr, autor katalogu děl z roku 1996⁶ a recentní biografie z roku 2009.⁷ Pouze Zora Dvořáková ve své vyčerpávající knize z roku 1983 poukázala na některé vazby toho-

to pražského architekta k priessnitzovskému ústavu. Josef Zítek financoval ozdravné pobyty svého dlouhodobě chorého bratra a jeho choti v moravských a slezských lázních. Vedle Rožnova pod Radhoštěm to byl právě Gräfenberk, kam se Jan jezdil pravidelně zotavovat.⁸ Architekt Národního divadla zde ale řešil i pracovní povinnosti. 30. srpna 1870 přijel do Gräfenberku osobně, aby s Josefem Schindlerem uzavřel předběžnou smlouvu o dodávání slezského mramoru na stavbu pražského chrámu múzy Thálie. Roku 1873 musel tuto návštěvu zopakovat, aby včasné dodávání stavebního materiálu z lomu ve Velkých Kuněticích urychlil.⁹ O mladších kontaktech Zora Dvořáková nic nepíše.

Z plánu samotného je možno vyčíst jen základní informace. Zítkův výkres navrhoval vytvořit soběstačné léčebné zařízení zahrnující v sobě jednak pavilony se sprchami a budovu s bazény, jednak soubor domů, jež by zajišťovaly provoz podniku a ubytování personálu. Do lázní se dalo vkročit pouze přes společnou předsíň s kasami. Vestibul se po stranách vyhradil několika obchůdkům, kanceláři inspektora, strážní službě, ordinaci, dvěma vrátnicím a rozměry větší čítárně a čekárně. Sprchy bylo možno užívat ve třech objektech: z polokruhového, přístupného z vestibulu, vedly chodby do dvou postranních, opisujících tvar kružnice.

Na vnější straně se po jejich obvodu díky soustředně vedeným ramenům napojovaly prstence s celkem dvaceti čtyřmi rondely, jejichž půdorysné schéma Zítek rozkreslil na zvláštním vyobrazení ve zvětšeném měřítku. Centrální prostoru obklopovaly koncentricky položené kabiny, které obtáčela z venkovní strany úzká chodba. Součástí průchozích krčků mezi pavilony samotnými byly komory na prádlo a toalety. Budovu s bazény Zítek posadil na osu vestibulu. Disponovala dvěma společnými nádržemi oddělenými podle pohlaví a dvojicí separátních bazének v přístavku. Z kratších stěn této stavby vybíhala arkádo-

vá zeď, jež obklopovala uzavřený obdélný areál a zahrnovala v sobě zrcadlově symetricky protilehlá posezení, restauraci s kavárnou a pár nárožních pavilonů. Technické zázemí se nacházelo stranou. K vodnímu rezervoáru náležela strojovna, ventilace, filtrovací zařízení a sklad ledu. Podlouhlé budovy s prádelnou a sušárnou ústily v prostorách vyhrazených pro uložení otopného materiálu a pro ubytování strojníka. Ve čtyřech zbývajících domech bydlel lázeňský personál.

Druhý nekolorovaný plán zachycuje variantní řešení, vycházející z předešlého Zítkova návrhu jen zčásti. Z výkresu zmizela zeď, která separovala areál od okolí. Rovněž se upustilo od samostatné budovy s bazény. Koupání se zde však neeliminovalo, naopak, stalo se centrem celého komplexu staveb. Bazén kolem uměle vytvořeného ostrůvku s fontánkou byl rozdělen ze tří čtvrtin na mužskou a z jedné čtvrtiny na ženskou sekci. Kolem této nádrže se kupily po segmentech řešené řady kabin - na pravé straně v šíři dvou pásů, na levé s jedním, ohraničeným zvnějšíku sprchovými jednotkami sdruženými tentokrát po třech či čtyřech rondelích. Provozní část odpovídala té na předchozím projektu, lišila se ale půdorysem provedeným ve tvaru široce rozevřené podkovy. Také přijímací budova prokazovala analogické funkční pojetí, akcentem vestibulu se měla navíc stát Priessnitzova busta.

Ve třetím, zřejmě k definitivní realizaci určeném plánu, se počítalo s předsíní na půdorysu kruhové výseče, uvnitř s vestibulem vybaveným pouze kasami a vrátnicemi, v ose vchodu s bystou zakladatele lázní. Po stranách vestibulu byly dvě čekárny, inspekční místnost, ordinace a ředitelna „malého Gräfenberku“. V samotných lázních se kolem ústředního bazénu nacházelo další vybavení: nejbližší k vodě situovaný rastr segmentových úseků představoval dvouřadé a v sousedství vstupní haly třířadé šatny na převlečení; sprchy se koncentrovaly ve formacích vytvořených na penta-

gonální osnově. Pohodlný přesun zaručovaly úzké kryté chodby vedené podle potřeby souběžně s obrysem bazénu, jakož i širší chodby, soustředně směřující ke středu plovárny a ukončené z vnější strany apsidovitými prostory pro odložení použitého prádla. Z čekáren se dalo přímo vstoupit do separátních sprch s dvanácti prostornějšími kabinami pro každé pohlaví. Do bazénu se sestupovalo po mramorových stupních. Technické a hospodářské zázemí bylo rozvrženo do tří solitérních budov. Kvůli absenci pohledů nemáme ponětí o podobě fasády, způsobu zaklenutí prostor a zastřešení „malého Gräfenberku“.

U druhého a třetího návrhu lze učinit komparaci s přízemím Mariánské lázně, postavené v nedalekém konkurenčním podniku Ladek na základě projektu architekta Völkela kolem roku 1880. Návrh se objevil v *Příručce architektury* z roku 1899.¹⁰ Nepodepsaný „pra-

covní“ výkres se skládá ze dvou různých polovin. Pravá se shoduje s ladeckou předlohou. Centrum kruhového komplexu tvoří bazén, k němuž se soustředně napojují šatny a za nimi vanové kabiny. Ve finálním signovaném plánu Ripper nakonec preferoval řešení, které je zakresleno v levé půlce „pracovní“ kresby. Výchozí koncepční osnova z Ladeku se zde kombinovala se Zítkovým modulem sprch.

V kauze „*Termy. Malý Gräfenberk*“ v tuto chvíli stále zůstává více nezodpovězených otázek než uspokojivých interpretací a hypotéz. Jedno je však jisté: již samotná existence Zítkova plánu má pro zdejší region nesmírnou hodnotu a potvrzuje nevšední ctizádost lázní, které chtěly být na konci 19. století stejně slavné jako za časů Vincenze Priessnitze.

Robert Šrek

POZNÁMKY

1. KOČKA, Miloš: Lázně Gräfenberk po smrti Vincenze Priessnitze v letech 1851-1909. In: Vincenz Priessnitz (1799-1851). Almanach k 200. výročí narození, Jeseník 1999, s. 55-66, zvl. s. 56-59.
2. RIPPER, Johann: Gräfenberg. Seine Entwicklung und neusten Kämpfe. Teschen 1876, cit. s. 62-63.
3. SOkA Jeseník, Rodinný archiv Priessnitz-Ripper, Krabice č. 4, sign. 5; uspořádal Jiří Švub, neinventarizováno; ŠREK, Robert: Gräfenberk. K tématu. In: Sborník Národního památkového ústav - územního odborného pracoviště v Olomouci, Olomouc 2010, s. 74-101, zde s. 92-97.
4. Zítek totiž své ostatní známé projekty a stavby projektoval a vedl zejména v 60. - 80. letech 19. století. Po nešťastném požáru Národního divadla v roce 1881 a následné sérii útoků a obvinění svou kariéru architekta ukončil a věnoval se spíše pedagogické činnosti. Až na drobné výjimky, vesměs stavby utilitárního charakteru - školu v Zálezlech (po roce 1881), teletník se stájemi a vepřín ve Lčovicích (projekt a realizace 1899), železniční viadukt v Malenicích (projekt a realizace 1893). KSANDR, Karel: Architekt Josef Zítek. Katalog díla (kat. výst.). Praha 1996, s. 90.
5. KRŤILOVÁ, Eva: Architekt Josef Zítek. Praha 1954.
6. Viz KSANDR (pozn. 4).
7. KSANDR, Karel: Josef Zítek architekt, pedagog a památkář. Praha 2009.
8. DVORÁKOVÁ, Zora: Josef Zítek. Národní divadlo a jeho tvůrce. Praha 1983, s. 155, 199 a 200.
9. Ibidem, s. 189, 208.
10. FÖHL, Thomas: Von Klassizismus bis Neubarock. In: Kurstädte in Deutschland. Zur Geschichte einer Baugattung. Rolf Bothe (ed.), Berlin 1984, s. 50-88, zde s. 56-57.

Daniel Lichard a Priessnitzův nekrolog v Slovenských novinách

Úmrtí Vincence Priessnitze (28. 11. 1851), zakladatele vodoléčby, nedílně spojeného s jeho působením v slezském Gräfenberku,¹ bylo vzpomenuáno mnoha nekrology a články v dobovém tisku. Jeden z nich se objevil také na stránkách Slovenských novin, vycházejících ve Vídni, tehdejší metropoli habsburské říše. Podepsán byl šifrou „L“; pod ní můžeme identifikovat redaktora uvedených novin Daniela Licharda, označovaného za prvního profesionálního slovenského novináře.² Udává se, že vedle asi 90 knih napsal na 20 000 článků a článků, směřovaných zejména mezi nejširší lidové vrstvy. Jeden z významných slovenských kulturních činitelů Jozef Škultéty po jeho smrti 17. listopadu 1882 v pražském časopise Ruch uvedl: *„Lichard šťastnou rukou uměl vybrati obsah a vybranou látku dovedl zpracovati populárně, přesně, krásně, tak jako vedle něho ani po něm nikdo jiný na Slovensku.“* A dále: *„Lichard byl v pravdě učitelem svého národa. Učil lid slovenský čtení, postupně rozumnému hospodaření, zařizování a řízení domácnosti, zvelebování primitivního průmyslu.“*³ Vzhledem k významu uvedené osobnosti i zvláštnímu postavení novin, v nichž se Priessnitzův nekrolog objevil, považují za vhodné připomenout obě čtenářům Jesenicka šířeji.

Daniel Gabriel Lichard⁴ se narodil dne 17. ledna 1812 v Slovenské Lupči (okres Banská Bystrica) v rodině evangelického kněze. Rodinné prostředí nepochybně ovlivnilo volbu jeho životního povolání. V letech 1823–1828 studoval na evangelickém lyceu v Kežmaruku, následně rok na lyceu v Bratislavě a od r. 1834 do r. 1837 na evangelickém teologickém ústavu ve Vídni. Jako kaplan krátce působil v Tisovci a Ochtinej, v letech 1838 až 1844 ale přednášel přírodní vědy na evangelickém lyceu v Banskej Štiavnici. Posledně uvedeně-

ho roku se usadil v blízkosti moravsko-slovenských (resp. tehdy moravsko-uherských) hranic, v královském městě Skalici, kde získal místo evangelického faráře. Již v r. 1846 se snažil získat povolení k vydávání periodika s praktickým hospodářským obsahem. To se mu podařilo až o dva roky později, kdy od 5. dubna 1848 postupně vyšlo 26 čísel Novin pre hospodárstvo, remeslo a domáci život. Jejich existenci vedle ekonomických potíží ukončila pro Licharda atraktivní nabídka císařského dvora, aby přesídlil do Vídne a tam řídil provládní noviny.⁵ Lichard se nabízené šance chopil a od 10. července 1849 redigoval periodikum s názvem Slovenské noviny. Když se po letech vrátil do Skalice, věnoval se i nadále novinářskému řemeslu. Od 5. října 1863 až do smrti vydával hospodářsko-průmyslové noviny Obzor, jejichž stránky v nemalé míře

Číslo roční předplatky s poštou vynáší 6 zl. 7 stříbrn. a půlroční 3 zl. v stříbrn. čtvrtroční 1 zl. 30 kr. Listy s předplatky at se pošlou franco „An die löblich. Buchhandlung der P. P. Mechitharisten in Wien“ na adresní listu ale musí se napísat: „Zeilungsgeider.“

SLOVENSKÉ NOVINY.

Odpovědní redaktoři:

Daniel Lichard. Jonáš Záborský.

Do Hládnika se přijímají hodan včeljaké oznámenky. Za jeden řádek platí se 2 kr. v stř. jestli se dvakrát vytlačí, 3 kr. pakli se třikrát opětuje, 8 kr. v stř.

Redaktorstvo jen bezplatně, t. j. in a r k a m i poštovními opatření listy přijímá.

ovšem zaplňoval sám. Obsahově byly zaměřeny na šíření vzdělanosti a ekonomický vzestup slovenského lidu, který viděl např. v zakládání hospodářských a peněžních svépomocných spolků, v místní industrializaci, v uplatňování nových poznatků. Ve Skalici Lichard také dne 17. listopadu 1882 zemřel a byl pochován. Jeho památku a působení v místě připomíná monumentální pomník.

Mnoho ze svých znalostí a rad Lichard vložil do obsahově výborných kalendářů, mezi lidem neobyčejně oblíbených. První řada z let 1847–1851 nesla název Domová pokladnica, druhá v letech 1856–1858 název Časník. U dvou dalších ročníků (1863 a 1864) se opět vrátil k prvnímu názvu, aby konečně od r. 1865 až do smrti vydával Slovenský kalendář.

Realizace kalendářů zdaleka nevyčerpala jeho energii. Souběžně se snažil řadou vlastních knih a brožur šířit hospodářský pokrok a osvětu v různých vrstvách obyvatelstva. Vzpomenout je možno jeho práci Poučení o choleře (1849), Naše nové peníze (1858), Malý gazda (1867), Malá gazdina (1871), Malý účtovník (1874) nebo Slovenská obrázková čítanka hospodárska 1-2 (1882).

Lichard dlouhodobě patřil k těm Slováckům, kteří bojovali za emancipaci vlastního národa. Aktivně v jeho prospěch vystupoval za revoluce 1848–1849, dokonce byl dne 20. března 1849 jedním ze členů slovenské národní delegace, přijaté císařem Františkem Josefem I. Do značné míry se ztotožnil s politickou koncepcí vídeňského dvora, v níž hledal oporu proti politice Maďarů, ve svém cel-

ku nepřejících slovenskému národnímu hnutí. Blízké mu byly rovněž myšlenky Jána Kollára o česko-slovenské vzájemnosti, což se projevilo i tím, že odmítal štúrovskou reformu spisovné slovenštiny a na stránkách Slovenských novin uplatňoval od r. 1850 tzv. staroslovenštinu, blízkou češtině. To jej dovedlo ke konfliktu s L. Štúrem, J. M. Hurbanem a dalšími stoupenci slovenského národního hnutí, kteří až zaslepeně kritizovali Lichardovy postoje, byť se tak dalo v duchu vládní politiky, kterou ovšem do značné míry akceptovali Štúr i Hurban. V zásadě to byly jediné noviny, ve kterých mohl také veřejně zaznít hlas samých Slovácků.

V Slovenských novinách měl Lichard zavedenu i rubriku Světozor, kde komentoval podrobněji některé události. Po upozornění v č. 141 na smrt V. Priessnitzze pak následně uveřejnil jeho obsáhlý nekrolog, otištěný ve dvou pokračováních 11. a 13. prosince 1851.⁶

Jak se tedy slovenskému novináři ve Vídni jevil zakladatel vodoléčby? Svůj příspěvek zřejmě Lichard zformuloval na základě popisů Priessnitzzova pohřbu, který se konal 4. prosince 1851. Priessnitz se mu jevil jako geniální původce „*hydropathie (vodolékařstva)*“ a jeho smrt považoval za předčasnou. Dále uváděl, že pohřeb byl slavný a žalostivý, jakého v celém Slezsku „*od paměti světa nebylo*“.

Následně Lichard čtenáři podrobně přibližuje Priessnitzův život i to, co jej k jeho léčebné metodě přivedlo, tj. léčení vlastního úrazu: „*Od toho času byla víra Prisnicova v divotvornou moc čerstvé vody na nepohnutelném zákla-*

du postavena, kteroužto víru svou i skutkem rozšiřoval.“ Přiblížena jsou protivenství, která musel léčitel překonávat, zejména závist skutečných lékařů v okolí, která jej ostatně provázela až do konce života: „Čím pak více zrůstala pověst o divotvorně vyléčených skrze Prsnice chorobách, tím více se také zmáhala závist a nenávisť lidská, která i skutečně to vykonala, že Prsnice roku 1829 padnul jako lékařský babrák pod vyšetřování, jehož následkem mu magistrát městečka Freivaldavy pokutu vězení, ještě postěním zostřenou, na pár týdnů naložil. Poněvadž se ale nic zlého o Prsnicovi neprojevilo, na jeho žádost byl tento výrok soudu od vyššího místa zrušen a jemu roku 1831 dovoleno zvláštní koupele o studené vodě otvřít.“ Následně „vodolékařský ústav na Gräfenbergu ze dne na den okovidomě zrůstal; nové a nové budovy povstávaly, aby početní lékohosti aspoň ty nejpotřebnější pohodlnosti života dosáhli“. Priessnitzova úspěšnost nezůstala bez ozvěny v okolí: „Sousední městečko Freivaldau ze dne na den bohatlo následkem obchodu, kterýž umění Prsnicovo v tomto, jako Slovák hovorí, „pánu Bohu za hrbtem ležícím“ koutíku světa vyčarilo. Netoliko Rakousko, ale celá Evropa; ne jenom Evropa, než celý známý civilizovaný svět znal a oslavoval jméno skromného rolníka Prsnice, který se byl stal velikým prorokem divů božích, v tom tělesu ukrytých, jehožto předností sobě lidé tak málo všímají – divů božích, v čerstvé vodě ukrytých.“

Lichard rovněž připomínal, že podle vzoru Gräfenberku povstaly i další podobné ústavy v říši rakouské i jinde. Na Slovensku autor konkrétně uvádí ústav ve Šmeksí⁷ a pod Tatrami v Spiši.⁸ „Přesvědčenost ale o divotvorné moci čerstvé vody na lidské tělo přenikalo ze dne na den více do života, tak že již okolo roku 1838 ku „módě“ náleželo, od sklenice vína bořit jako od nápoje, který do úst člověka „vzdělaného“ nepatří. I tato výstřednost na druhou stranu pomínula; víno přišlo zase sice ku právu svému, ale voda podržela a podrží na věky tu hodnotu, ku které ji náš Prsnic dopomohel.“

Lichard rovněž uvádí, co bylo příčinou Priessnitzovy smrti – „tak řečená nezáživnost jater“ – na níž po léta trpěl. Píše, že je s podivem, že při tak těžkém neduhu mohl vůbec žít tak dlouho. Jistě to bylo proto, že dbal především svého „lékařstva“, totiž čerstvé vody.

Priessnitzovo životní úsilí a jeho osobnost pak novinář charakterizoval následovně: „Celá osobnost Prsnicova, jak ohledem tělesné postavy tak i ducha jeho, byla zajímavá. Kdo ho viděl, ten ihned poznal, že má před sebou skromného, vlídného, nábožného, vůlepevného muže, který zná, co chce. V obyčejném obchodu hovořil málo; ale co pověděl, tam vážilo každé slovo. Jen mezi upřímnějšími přáteli otevřelo se srdce jeho ku větší sdílnosti a potom se modré oči jeho, jako hvězdy lásky a pokoje, ligotaly na tváři jeho. Známost jeho nebyla přiučená, ale z první studnice přírody vážená; pilnost a trpělivost uprostřed chorých bezpříkladná; podivu hodná ostrovtipnost, kterou do tajností život lidského pronikal, když mu přichází lékohosti opravdovou příčinu svého neduhu buď z hanby, buď z kterékoliv příčiny zjeviti se zdráhali. Kde neviděl možnosti vyléčení, tam neodepřel sice k zármutku nemocného život, ale ani žádnou nádej nečinil, aby mu tak léčení nezhojitelné choroby za zisku žádost pokládáno nebylo. Koho ale vzal pod správu lékařstva svého, od toho žádal bezvýminečnou poslušnost strany způsobu života, pořádkem domácím předpísaného. Tu byl náš Prsnic jménem i skutkem přísný, a nejedna slečinka vysokého rodu, ne jeden uyzáblý panáček o vysokém nosi musel opustit Gräfenberg proto, že i tu choutky samovolného života provozovat obmyslel, kterým Prsnic v ústavu svém nedal místa.“

V závěru pak Lichard poněkud vizionářsky (ale můžeme z odstupu více jak půldruhého století potvrdit, že se nemýlil) konstatoval: „Památka jeho zůstane, byťby i žádných pomníků jemu nebylo postaveno, žádných medailí uděleno bývalo, dokud svět světem a člověk bude člověkem, požehnaná.“⁹

Nekrolog V. Priessnitze, otištěný r. 1851 ve Slovenských novinách, je dokladem, jakého zájmu se zakladatel vodoléčby a jeho metoda ve střední Evropě těšili, ať už to bylo německé, české, polské, maďarské nebo slovenské prostředí, jak jsem nakonec doložil rovněž na stránkách Jesenicka připomenutím knihy „Wodolékař“ od Jana Šulka, také původem Slováků.¹⁰ V sledovaném případě stať napsal

Daniel Lichard, jedna z významných slovenských osobností 19. století, který Priessnitzovu osobnost vysoce vyzvedl a dal jí až některé legendistické rysy. Učinil tak na stránkách Slovenských novin, jím redigovaných, dobově vlastně jediných novin, promlouvajících k Slovákům srozumitelným jazykem a prostřednictvím Slováků samých.

Zdeněk Fišer

POZNÁMKY

1. Dnes Lázně Jeseník.
2. Podrobně o tom RUTTKAY, F.: Daniel G. Lichard a slovenské novinárstvo jeho doby. Martin 1961.
3. Ruch. Časopis pro zábavu a poučení IV., 1882, s. 528.
4. Základní údaje o něm přináší Slovenský biografický slovník III., Martin 1989, s. 402–403, nebo Reprezen-tačný biografický lexikón Slovenska, Martin 1999, s. 203. Podrobněji pak viz JANŠÁK, Š.: Daniel G. Lichard. Skalica 1912; ĎUROVIČ, J.: Daniel G. Lichard. Skalica 1947; PASIAR, Š.: Daniel G. Lichard. Martin 1952.
5. Jmenování obdržel 12. 5. 1849, a to od samého ministra Alexandra Bacha, jak neopomenul zdůraznit např. v dopise A. V. Šemberovi z 22. 3. 1845. List uložen v Regionálním muzeu Vysoké Mýto, pozůstalost A. V. Šembery, i. č. 1220.
6. Slovenské noviny 3, 1851, č. 145 a 146.
7. Dnes Starý Smokovec.
8. K počátkům vodoléčby v Uhrách KISS, L.: Vodoliečebné ústavy podľa gräfenbergskeho vzoru v 30-tych a 40-tych rokoch 19. storočia v Uhorsku. In: Vinzenz Priessnitz 1799–1851. Almanach k 200. výročí narození. Jeseník 1999, s. 48–52.
9. Lichard ještě uváděl, že u vídeňského knihkupce Gerolda by měl v německém jazyce vyjít Priessnitzův obširnější životopis, s podotknutím, že „*Knížička tato přinese tak podrobnější dějepis počátku, zrůstu a květoucího života wodolékařského ústavu v Gräfenbergu, kterému jen to přejeme, aby ku prospěchu trpícího člověčenstva na mnoho roků v duchu svého původce účinkoval.*“
10. FIŠER, Z.: „Wodolékař“ Jan Šulek. Jesenicko 8, 2007, s. 16–21.

Jaroslav Karban, „zapomenutá“ oběť roku 1938

Rok 1938 a následně druhá světová válka byla pro československé dějiny tou nejtragičtější epizodou, s níž se těžko vyrovnáváme dodnes. Je neuvěřitelné, že i když se o tomto období napsaly stovky vědeckých prací, článků, statí a zpráviček a člověk by si myslel, že téma je vyčerpáno, stále se objevují nové historické poznatky.

Hitlerův štvavý projev 12. 9. 1938 v Norimberku se stal signálem k henleinovskému puči. Po jeho potlačení nařídila 16. 9. 1938 čsl. vláda rozpuštění Sudetoněmecké strany (SdP)

a její funkcionáři i řadoví příslušníci utekli do sousedního Německa.

Dne 17. 9. 1938 vznikla na území Německa ozbrojená teroristická organizace Sudetoněmecký dobrovolnický sbor (Sudetendeutsches Freikorps, SFK) organizovaný po oblastech. Oblasti Horní Slezsko se sídlem ve Vratislavi velel bývalý čs. poslanec dr. Köller. Celá slezská skupina měla 6.400 mužů organizovaných po praporech. V praporu dislokovaném v Pačkově (1. kompanie *Jauernig*) pod velením vidnavského majora v.v. Franze Thena se po-

stupně soustředilo cca 1.000 sudetských Němců z Javornicka a Vidnavska.

Téhož dne byl na území okresu Jeseník vyhlášen výjimečný stav a aktivní henleinovci uprchli do Německa a okolních lesů. Dne 19. září 1938 byl vydán rozkaz čis. 3 SFK následujícího znění: „V noci z 19. na 20. 9. 1938 provést bezpodmínečně na úsecích všech skupin četné větší akce. Zabezpečit provedení průzkumu a proniknout bezpodmínečně až k českým četnickým stanicím, vyvolat zmatek, pálit a zajišťovat rukojmí. Od zítřka dne 20. 9. 1938 podniknout větší akce i přes den. Očekáváme ještě během odpoledne telefonické potvrzení tohoto rozkazu a hlášení o plánovaných akcích.“

podepsán Pfrogner, náčelník štábu SFK a zástupce K. Henleina

Ke splnění tohoto rozkazu přistoupili příslušníci freikorpsu velmi aktivně. Už v noci z 19. na 20. 9. 1938 bylo kulometnou palbou z Německa ostřelováno stanoviště Stráže obrany státu (SOS) v Bílé Vodě. V průběhu 21. a 22. 9. 1938 bylo přerušeno telefonní spojení a byli napadeni, odzbrojeni a zajati příslušníci oddělení finanční stráže Růžec, Švarcberk (Černý Důl) a Nové Vilémovice, kde byl zastřelen respicient finanční stráže **Stanislav Majzlík**.¹

Během dne 22. září se oddílům freikorpsu a ordnerům podařilo obsadit celý javornický výběžek, ustanovili svou státní správu se sídlem v Javorníku v čele s bývalým okresním vedoucím SdP Waltrem Jaroschkem. Všude byly vyvěšeny vlajky s hákovým křížem.

Na silnici do Javorníku bylo napadeno a odzbrojeno družstvo SOS z Travné spolu s posádkou četnické stanice a odvečeno do koncentračního tábora v Pačkově. Stejně dopadla družstva SOS a četníci z Bernartic, Horních Heřmanic a Staré Červené Vody.

Družstvo SOS Bílá Voda po dvou dnech ozbrojeného odporu dostalo odpoledne 22. září povolení k ústupu. Podařilo se mu obejít Javorník, ale při nočním boji na silnici před Žulovou bylo zajato 12 financů a 3 vojáci.

Ozbrojený odchod pracovníků inspektorátu finanční stráže Javorník, družstva SOS a celníků z Bílého Potoka, četníků a příslušníků ostatních úřadů v Javorníku v počtu cca 50 osob organizoval velitel četnické stanice prap. Anton Smola. V dopoledních hodinách se mu podařilo vypravit z Javorníku vlak s rodinnými příslušníky státních zaměstnanců. Požadavek ordnerů na složení zbraní rázně odmítnul. Nechal vytvořit semknutý tvar, po jehož okraji rozestavil ozbrojené četníky a finance s odjištěnými granáty. Jako předvojová hlídka asi 100 m před semknutým tvarem šli strážm. Příbyla a Petsch. Podařilo se jim dojít až k sil-

ničnímu zátarasu ve Vlčicích, který hlídalo asi 40 ozbrojených ordnerů, a ti se pokusili tento oddíl odzbrojit. Ovšem pod pohružkou použití granátů z bezprostřední blízkosti se podařilo semknutému tvaru projít až do Žulové.

Při přepadu Vidnavy 22. září zahynuli velitel vidnavského oddělení finanční stráže insp. **Josef Novák** a dozorce **František Pospíšil**. V průběhu dne se oddílu četnictva z Jeseníku podařilo bojem obsadit Žulovou, kam se postupně pěšky a vlakem z Javorníku a Vidnavy stahovali státní zaměstnanci a jejich rodinní příslušníci. Vlak z Vidnavy byl ve Velké Kraši přepaden a při následných bojích zde zahynul **Viktor Dadák**.² Ostatní se stáhli pěšky směrem k Žulové, avšak přesila ordnerů je k večeru přinutila ustoupit až na horní konec Vápenné. Zbytky družstev SOS zde na předsunutých postaveních čsl. armády vedly až do 28. 9. 1938 krvavé boje, při nichž zahynul 25letý dozorce **Jaroslav Karban**, člen finanční stráže z Javorníku - zapomenutá oběť této doby. Podle vzpomínek tehdejšího příslušníka finanční stráže Zdenka Dopity z Vilémovic se tak mělo stát nad železničním přejezdem v obci Vápenná, kde - ač se to zdá jakkoliv neuvěřitelné - si Jaroslav Karban vyměnil hlídku s jiným příslušníkem, který se chtěl rozloučit s místní dívkou. Bohužel si při této výměně nesdělili hesla a tak večer 25. září při příchodu k železničnímu přejezdu byl Jaroslav Karban smrtelně zraněn dávkou z kulometu, umístěném na blízkém vršku. Kulomet obsluhovali čsl. vojáci. Snad kvůli této události mělo být jméno Jaroslava Karbana navždy zapomenuto.

O této tragické oběti roku 1938 se nám zatím podařilo nalézt jen kusé zprávy. Jaroslav Karban se narodil 31. 8. 1913 v Kašovicích a byl svobodný. Utrpěl střelné poranění břicha, na jehož základě bez lékařské pomoci vykrvácel při transportu do Jeseníku. Byl pohřben tamtéž 27. září kaplanem Reinhardem Mrazkem.³

Při dalším zkoumání se podařilo zjistit, že dodnes žijí rodinní příslušníci Jaroslava Karbana paní Alena Rohanová a Marie Zahradková a při jejich oslovení nám napsaly:

„V příloze vám posíláme fotografie, které jsme doma našly. Vzpomínáme si, že ve starém albu byly i obrázky fotografované u hraničního kamene, nebo fotka u domku v Mokrosukách, kde je strýc Jarda se svým otcem a čtyřmi bratry. Nejstarší ze sourozenců byla sestra Jana.(...) O tomhle strýci se v rodině říkalo, že byl nadaný malíř. Našly jsme na půdě jím nakreslený obrázek mokrosucké návsí, tak jej také přikládáme. Kdyby se naši tátové dožili vašeho dopisu, měli by z něj radost...“⁴

Jak celé toto tragické období dopadlo, dobře víme... Prezident republiky dr. Edvard Beneš vyhlásil 23. září všeobecnou mobilizaci a situace se částečně zklidnila, ale další události vyvrcholily tzv. mnichovským diktátem z 30. 9. 1938, kdy se okres Jeseník stal součástí Německé říše a byl obsazen 28. pěší divizí wehrmachtu.

„Pokud nám někdo bude tvrdit, že odsun Němců byl bezprávím, pak je nutné říci, co tomu předcházelo. Nepokoje tehdy vyvolávali českoslovenští občané německé národnosti, kteří chtěli do Říše.“ Tato slova vojenského historika Martina Vaňourka zazněla na pietních aktech 22. 9. 2010 u památníků padlých československých příslušníků finanční stráže Stanislava Majzlíka v Nových Vilémovicích, Josefa Nováka a Františka Pospíšila ve Vidnavě a rolníka Viktora Dadáka, otce příslušníka finanční stráže, ve Velké Kraši. Čestnou stráž zde drželi členové Javornické dělostřelecké gardy, občanského sdružení, kteří zvelebili prostranství okolo památníků a kromě informačních tabulí ilustrujících význam místa zde umístili repliky československých hraničních sloupů. Jaroslav Karban svůj pomníček zatím nemá. Chápeme proto tento článek jako první krůček k zachování jeho památky.

Milan Rychlý

LITERATURA

- BENEŠ, Jaroslav: Finanční stráž československá 1918 - 1938. FORTprint, Dvůr Králové nad Labem 2005.
BENEŠ, Jaroslav: Stráž Obrany Státu 1936-1939. FORTprint, Dvůr Králové nad Labem 2007.
Historie obce Nové Vilémovice. Studio 4, 2010.

POZNÁMKY

1. PROCHÁZKA, Petr: Příběhy z pohraničí. Hnutí Brontosaurus, Jeseník 2007, s. 39-41. HRADILOVÁ, Jana: „Domů do Říše“! Rok 1938 na Jesenícku ve světle literatury a pramenů SOKA Jeseník. In: VIII. svatováclavské česko-polsko-německé setkání v Jeseníku 2008. Sborník referátů. Jeseník 2008, s. 26-27.
2. PROCHÁZKA, Petr: Příběhy z pohraničí. opak.cit. s. 60-67. Podrobněji Hradilová, Jana: „Domů do Říše“! opak. cit., s. 27-30.
3. Viz ZA v Opavě, úmrtní matrika řím. kat. fary Jeseník, rok 1938, str. 204, p.č. 116:
1/Datum úmrtí / pohřbu: 25. září /27.září 1938
Místo bydliště a smrti: Žulová, zemřel při transportu do Jeseníku
Zemřelý: Karban Jaroslav, svobodný financ, narozen 31. 8. 1913 v Kašovicích
2/ /prostřední zápis /:
věk: 25 let a 24 dnů
Příčina úmrtí: střelné poranění břicha - vykrvácení /úmrtí potvrdil Dr. Žižlavský/
Pohřbil: Reinhard Mrazek, kaplan
Poznámka: zemřel bez lékařské pomoci
4. Dopis dodnes žijících rodinných příslušníků paní Rohanové Aleny a Zahradkové Marie ze dne 24.3.2010, viz Archiv Javornické dělostřelecké gardy o.s.

Sutě přírodní rezervace Borek u Domašova

Mezi mnoha přírodovědnými poklady a zajímavostmi Jesenícké kotliny a jejích svahů se nachází i lokalita, která vypráví mnoho důležitého o současném vývoji této části Jesenícka a také o stovkách milionů let vývoje zdejšího skalního podloží. Na jihozápadních svazích Zaječí hory (1 012 m), na katastrálním území Bělé pod Pradědem – Domašova, můžeme navštívit přírodní rezervaci Borek u Domašova (dříve chráněný přírodní výtvar Borek). Rezervace byla vyhlášena roku 1990 jako vynikající ukázka fragmentu reliktního boru na sutích. Kromě vzácných dřevin, bylin a zástupců fauny, jsou esteticky na výši a odborně zajímavé i vlastní sutě.

Jejich převládající horninou jsou bělostné až šedobílé drakovské kvarcicity.¹ Roku 1856 v nich objevil A. Halfar² na Suchém vrchu

(941 m) u Vrbna pod Pradědem pozůstatky spodnodevonské fauny. Ta je dodnes jedním ze základů stratigrafie³ našeho Jesenícka a jeho okolí.

Sutě tvoří autochtonní⁴ kamenné moře. Vejdeme-li podél Zaječího potoka do vlastního údolí Borku (severovýchodního směru), uvidíme nad pravým břehem tohoto potoka nádherné souvislé takřka tři čtvrtě kilometru dlouhé skalní defilé.⁵ Je vysoké 10 – 15 m a převažující horninou jsou právě již zmíněné kvarcicity. Místy obsahuje tmavší polohy (mocnosti dm až m), které jsou tvořeny fylity, svory a plagioklasovými rulami.

Dnes již víme, jak a kde tyto horniny vznikly. Před 395 miliony lety se rozkládalo území budoucího Českého masívu cca 20° jižně od rovníku a tvořilo součást severovýchodní

ho okraje kontinentu Gondwany. Bylo zalito devonským mořem a z jeho usazenin (*sedi-mentů*) se v dalším geologickém vývoji (především během hercynské orogeneze - zjednodušeně - při srážce Gondwany se Severoatlantským kontinentem - Laurussií) vytvořily z písků kvarcitty a z jílovito-písčitých až jílovitých usazenin svory, plagioklasové ruly a fylity. S hercynskou orogenezí je spjat vznik složitých násunových staveb, jejichž výsledkem je dnešní pozice těchto hornin. Kontinenty putovaly dál, vyvíjely se, až vznikl dnešní geologický obraz skalního podloží Jesenicka. Do něj významně zasáhlo i rozlámání a vytvoření kerné stavby Českého masívu v době alpínského vrásnění, provázené velmi intenzivním zvětráváním a tvorbou malebného výškově rozčleněného povrchu.

Ve starších čtvrtohorách zasáhly naše území chladná a relativně suchá období. Prohloubilo se intenzivní zvětrávání hornin a jejich

odnos a mj. vznikaly mnohé skalní tvary, které dodnes obdivujeme a můžeme sledovat i jejich současný vývoj. Údolí Borku (součást údolí Zaječského potoka) je asymetrické. Vzniklo zhruba na průmětu tektonického kontaktu zmíněných devonských kvarcitů s podložními mylonitizovanými metagranitoidy,⁶ stáří více než 500 milionů let, pamatujícími assytskou orogenezí. Oba tyto horninové celky mají obdobný generelní sklon foliačních ploch.⁷ Takže zatímco se pravá strana údolí rozšiřuje odlamováním skalních bloků z onoho nádherného defilé a také následným pohybem vzniklých sutí, levá strana údolí je rozšiřována pomaleji sunutím metagranitoidů po foliačních plochách. Údolí je tak postupně překládáno severozápadním směrem a je přímo v terénu zcela zřejmé, jak se bude dále vyvíjet, pochopitelně v měřítcích geologického času.

A co zde vlastně návštěvníci uvidí? Vlastní suťové pole (*kamenné moře*) je složeno přede-

vším z několika druhů úlomků. V povrchové vrstvě převládají hranáče.⁸ Méně je balvanů.⁹ Pod povrchovou vrstvou se vyskytují převážně kameny.¹⁰ V povrchové vrstvě nejsou vzácností ani bloky.¹¹ Kromě výše uvedených hornin nalézáme v této suti i bílou křemennou žilovinu, pamětníci posledních fází hercynského vrásnění.

Celkově je suťové pole konvexně vyklenuto a vnitřně rozčleněno do několika suťových proudů větších hranáčů, balvanů až bloků. Tyto proudy hrubozrnějšího materiálu vznikly nejspíše díky detailnímu utváření podloží suťového pole a současně také díky menší akumulaci jemnozrnějších součástí suťového pole. V jednom místě můžeme hovořit i o suťovém „výmolu“, ale antropogenním, kdy byla část sutě odtěžena, patrně pro stavební účely.

Toto velmi mladé suťové pole je stále v pohybu (pochopitelně ve smyslu geologického času). Můžeme zde sledovat mj. velice hezké ukázky „klouzání“ větších hranáčů a balvanů po menších kamenech. Při celé patě (spodní hraně) suťového pole je zjevné, že pohyb těchto větších součástí je rychlejší než pohyb menších. Především bloky se tak dostávají pod vlastní suťové pole a poté působí jako příro-

zená zádrž sutě. Pata sutě je současně hranicí s náplavy Zaječícího potoka. V některých místech mají až charakter první terásy nad jeho nivou. Zaječící potok se v současné době prořezává svými vlastními naplaveninami.

Pohyb suti je způsoben především gravitací, které výrazně napomáhá exogenní činnost vody a ledu, a je v tomto suťovém poli více než zjevné, jak výraznou roli při stejném gravitačním působení hrají rozdíly sklonu svahu a suťového pole v řádu stupňů.

Pozornému návštěvníkovi neunikne, že nejhojnější hornina kvarcit¹² není tak fádni, jak by se podle stručného popisu mohlo zdát. Je to jeden z velkých „hitů“ jesenické geologie, že se v nich i při tak silné metamorfóze,¹³ která je postihla, dochovaly pozůstatky prvohorní fauny. Převažují mezi nimi ichnofosilie,¹⁴ byly nalezeny pozůstatky mlžů z rodů *Grammysia* sp. a *Kochia capuliformis* (Koch) a vzácně i zbytky fosilizovaných schránek brachiopodů.¹⁵

Závěrem nezbyvá než popřát krásné zážitky při návštěvě tohoto památníku přírody, ve kterém potkáte i stromy staré více než 180 let a provázet vás bude zpěv krásného ptactva.

Jan Hauk

POZNÁMKY

1. Pojmenovány podle Drakova, jihovýchodně od Rejvízu.
2. Geolog Státního báňského úřadu Pruského Slezska.
3. Součástí historické geologie, která studuje dějiny a vývoj Země.
4. Vyskytující se více méně na místě svého vzniku.
5. Protáhlý přirozený odkryv.
6. Tlakově drcené metamorfované hlubinné horniny žulového až křemeno-dioritového složení.
7. Systémy paralelních strukturních ploch, podle nichž se hornina lupenitě až břidličnatě rozpadá.
8. Ostrohranné úlomky většího rozměru, tvořící nejhrubší mechanickou zvětralínu.
9. Úlomky o velikosti 25 - 100 cm s částečně opracovanými hranami.
10. Úlomky menší než 25 cm.
11. Úlomky s rozměry většími než 1 m.
12. Obsahuje více než 70 % křemene.
13. Minerální a strukturní přizpůsobení se pevné horniny změněným fyzikálním a chemickým podmínkám.
14. Stopy po činnostech fosilních organismů.
15. Ramenonožci - mořští živočichové, jejichž schránka měla dvě nestejně misky.

Bříza – strom roku 2010

Jako strom roku byla bříza vyhlášena státním podnikem Lesy České republiky. Břízu známe úplně všichni. Běžný a navíc dost nápadný strom, hojně rozšířený od nížin až do hor. Štíhlý bílý kmen, jemné větve a drobné listy zaujmou na první pohled. Pro tento atraktivní vzhled jsou břízy hojně vysazovány v parcích, a to ve skupinách, do kruhu, do řady nebo soliterně, aby vynikly. Při troše pozornosti si někteří z nás všimnou, že ne všechny břízy jsou stejné. Tato dřevina se totiž může lišit nejen velikostí, ale i barvou a strukturou kůry (kůry).

Břízy rostou v mírném až arktickém pásmu severní polokoule. Vliv zeměpisné šířky a nadmořské výšky se projevuje na jejich vzrůstu. Mohou to být vysoké stromy (*Betula pendula*), nižší, až nízké keře, nebo dokonce keříky (*Betula nana*), které běžně uvidíme v tundře severovýchodních zemí. U nás rostou vzácně na Šumavě, v Krušných a Orlických horách a jsou přísně chráněny jako glaciální relikty.

Kůra bříz vykazuje značnou variabilitu v barvě i odlupčivosti. Barva nemusí být vždy jen bílá. Existují druhy s kůrou hnědavou až oranžovou (*Betula albo-sinensis*), nebo tmavou (*Betula lenta*). Čistě bílou kůru má *Betula papyrifera*. Tmavá kůra je neloupavá, zatímco bílá se snadno odlupuje a jak název napovídá, *B. papyrifera* byla pojmenována právě podle tenkých odlupujících se vrstev kůry připomínajících papír.

Květy břízy jsou jednopohlavní, uspořádané v jehnědách. Samčí jehnědy jsou převislé a nažloutlé, samičí menší a hnědavé. Po opylení se prodlužují a tloustnou. Plodem jsou křídlaté nažky. Bříza je jednodomá, což znamená, že samčí i samičí květy má na jednom stromě. Opylení zajišťuje vítr, pyl je velmi lehký a přenáší se na velké vzdálenosti. U některých lidí vyvolává alergické reakce. Plody jsou drobné křídlaté nažky, rozšiřují se větrem a

jeden strom jich vyprodukuje několik milionů za sezónu.

Bříza je velmi nenáročná, patří mezi tzv. pionýrské dřeviny. Je schopna se uchytit v podstatě všude, například ve spárách zdí, na vytěžených haldách, obnažených stěnách kamenolomů či náspech železničních tratí. Roste rychle, nevadí jí nedostatek živin v půdě, ani znečištění, ale má ráda slunná stanoviště. Pro tyto vlastnosti se často používá k rekultivaci krajiny. Nepatří mezi dlouhověké stromy, její životnost je tak 100 až 150 let.

Bříza je ceněná pro svůj vysoký obsah léčivých látek. Listy obsahují účinné látky s močopudným, dezinfekčním a potopudným účinkem. Toho se využívá nejen při léčbě ledvinových kamenů a zánětech močových cest, ale i revmatismu a dny. Pupeny a kůra se používají k léčbě akutních a chronických ekzémů a

těžce se hojících ran. Březová voda, miza, jako prostředek k ošetření vlasů.

Březové dřevo je středně tvrdé, pevné a dobře zpracovatelné. Používá se v nábytkářském průmyslu, k výrobě dých, okenních rámu a podlah, nebo užitných a dekoračních předmětů. Může být i kvalitním palivem do krbu, hoří i mokré.

Taxonomové třídí rod *Betula* zhruba do 40 druhů se spoustou poddruhů a variet. U nás, v České republice, roste 6 druhů bříz:

bříza bělokorá (*Betula pendula*)

bříza pýřitá (*Betula pubescens*)

bříza tmavá (*Betula obscura*)

bříza karpatská (*Betula carpatica*)

bříza ojcovská (*Betula oycoviensis*)

bříza trpasličí (*Betula nana*)

Nejběžnější je *B. pendula* (syn. *B. alba*, *B. verrucosa*) tvořící řadu zajímavých kultivarů. Jedním z nejznámějších, je kultivar 'Youngii', který se vyznačuje převislým, deštníkovitým růstem.

Až příště potkáte v přírodě či ve městě břízu, jistě mi dáte za pravdu, že byla vybrána jako strom roku 2010 právem.

Ludmila Dospivová

LITERATURA

Anonym (2008) : Listopad 2008 - Bříza (*Betula* sp.). Dostupné z <http://www.lesypraha.cz/?cat=411&aid=410>

Anonym (2010): Rok břízy. Dostupné z <http://www.lesycr.cz/cs/home/rok-brizy.ep/>

Anonym (2010): obrázek, dostupné z http://www.designandmore.cz/english/palivovedrevo_stromy_detail.php?IdStromu=4

Anonym (2005): obrázek, dostupné z http://bdadafoto.webzdarma.cz/rostliny_stromy.htm

COOMBES, A. J. (1996): Stromy. Osveta, Martin.

HORÁČEK, P. (2007): Encyklopedie listnatých stromů a keřů. Computer Press, Brno.

NOVÝ, B.: Bříza. Dostupné z <http://www.bylinkar.cz/clanky/o-bylinkach-humorny-special/briza.html>

VERMULEN, N. (1998): Encyklopedie stromů a keřů. Rebo Productins, Praha.

Kronika

Rok 2010 ve Státním okresním archivu Jeseník

Uplynulý rok byl především rokem věnovaným vlastní archivní práci: pořádání a přípravě digitalizace vybraných typů archiválií. Byl to rok jubilejního desátého svatováclavského setkání, ale také rok úkolů mimo běžný plán.

V oblasti zpracování a inventarizace archivních souborů byla dokončena inventarizace 11 fondů o celkové metrāži 7,52 bm: fond MNV Uhelná, 9 fondů cechů v Jeseníku a Sbíрка dokumentačního materiálu SOkA Jeseník. K tomu je nutno připočíst ještě 2 rozpracované soubory: MěNV Zlaté Hory a Sbíрку jednotlivých archiválií cechů Jeseník, celkem 14,09 bm zpracovaných v r. 2010.

Dokončení inventarizace Sbířky dokumentačního materiálu (4,35 bm) bylo konečnou fází zpracování archivních sbírek v SOkA Jeseník. Sbířka obsahuje množství jinam nezařaditelného materiálu, plakátů, drobných tisků a tiskovin, které mohou posloužit k doplnění informací o kulturním či spolkovém životě na Jesenicku nebo k výstavním, dokumentačním či publikačním účelům. Inventarizace devíti nepřilíš rozsáhlých cechovních fondů města Jeseníku přinesla zajímavé možnosti doplňující hospodářské dějiny města od 17. století.

V oblasti předarchivního dohledu pokračovali tři archivní inspektori v metodické pomoci veřejnoprávním původcům v aktualizaci interních směrnic v rámci novelizace archivního zákona a s ním souvisejících vyhlášek, které vstoupily v platnost v předchozím roce. Provedli 6 osobních metodických dohlídek, uskutečnili školení pro pracovnice spisové služby. Spolupracovali též s Krajským úřadem Olomouckého kraje na zpracování spisového a skartačního plánu pro jím zřízené subjekty (školy, zdravotní a sociální ústavy a kulturní instituce).

Druhou částí této oblasti činnosti archivů je akvizice archivního materiálu, ať již ve skartačním řízení či mimo něj. Archivní inspektori provedli celkem 34 skartačních řízení, z nichž převzali 21 nových přírůstků o metrāži 10,92 bm. Mimo skartační řízení přibýlo 22 přírůstků - z toho 9 přírůstků jako depozita jiného subjektu (církvní fondy). Celkem činila metrāž 43 přírůstků 16,87 bm. Kromě toho bylo do SOkA Jeseník delimitováno 0,12 bm, naopak ze SOkA Jeseník bylo delimitováno do jiného archivu 0,10 bm archiválií. Státní okresní archiv tak má k 31.12.2010 v přímé péči 678 archivních souborů (fondů a sbírek) a dalších 39 souborů je v SOkA uloženo na základě smlouvy (38 církvních fondů a 1 sbířka soukromého subjektu). Celková metrāž 717 archivních souborů u nás uložených činí 1206,74 bm. Z toho je 461,50 bm nezpracováno (38,24%) a zpracováno 745,24 bm (61,75%). Inventarizováno, tj. opatřeno platnou archivní pomůckou - inventářem je celkem 627 bm (51,95%). Badatelům je k dispozici 247 archivních pomůcek.

Badatelská agenda je základní oblastí práce archivu pro veřejnost, především badatelna archivu, která slouží zájemcům o prezenční studium. Je otevřena v Po a St od 8,00 do 17,00 hodin, v Út a Pá po předchozí dohodě od 8,00 do 14,00 hodin, ve čtvrtek je zavřena. V r. 2010 navštívilo badatelnu 66 badatelů, z toho 7 cizinců; zdá se, že trend úbytku badatelů, patrný

v minulých letech, se zastavil. Celkový počet badatelských návštěv se o něco snížil: ze 164 v r. 2009 na 119 v r. 2010. Zvýšil se ale počet dotazů badatelů elektronickou cestou. Součástí služby badatelům je též archivní knihovna s 9897 svazky hlavně společensko-vědní a regionální literatury. K dispozici je též bibliografie regionálních článků o 9980 záznamech článků a studií z nejrůznějších tiskovin a periodik. Pracovníci archivu vyřídili 84 písemných žádostí o rešerše pro správní účely a zpracovali 13 rešerší soukromých z tuzemska i zahraničí. Zmíňme zde i zápůjčky archiválií nejrůznějším subjektům pro publikační a výstavní účely či zhotovování skenů těchto dokumentů: v r. 2010 zapůjčil archiv celkem 161 evidenčních jednotek archiválií a zhotovil 87 digitálních kopií ze Sbírký pohlednic a fotografií.

Neoddělitelnou součástí naší práce, jež se setkává se značným ohlasem veřejnosti, je publikační činnost archivu a jeho odborných pracovníků. V r. 2010 se archiv opět podílel redakčně, vydavatelsky i autorsky na 11. svazku Vlastivědného sborníku Jesenicko a sborníku z X. svatováclavského česko-polsko-německého setkání. Posledně jmenovaný má rekordních 149 stran a obsahuje 21 příspěvků. Urgence příspěvků, zajištění resumé, překladů a výběr obrazových příloh si vyžádalo zvýšené úsilí a časově bylo velmi náročné.

Co se týče publikací, nebyla bibliografie jednotlivých odborných pracovníků rozsáhlá jako v roce minulém, rozhodně však stojí za zmínku: Mgr. Květoslav Growka se podílel na vydání publikace *120 let sociální demokracie na Jesenicku (1890 – 2010)*, která vyšla též v německé verzi. Mgr. Bohumila Tinzová se zase autorsky podílela na publikaci *Tradice z jesenického pohraničí*, pro kterou napsala stať o lidových zvycích v průběhu roku. Počet dalších odborných studií i populárně naučných článků a zpráv z pera jesenických archivářů dosáhl ve sledovaném roce čísla 45. Pro jesenickou veřejnost je z nich patrně nejvýznamnější seriál K. Growky

Účastníci X. svatováclavského setkání

Z archivního kapsáře, v němž seznamuje čtenáře kulturního zpravodaje Jeseník, město a lázně se zajímavými typy archiválií uloženými v našem archivu.

Náročným úkolem a velkou zátěží (i jedním z důvodů nesplnění pořádacích prací fondu ONV Jeseník) pro tři odborné pracovníky archivu byla nepochybně autorská spolupráce na *Vlastivědném lexikonu Moravy a Slezska*. Bylo třeba založit hesla pro celkem 39 obcí okresu Jeseník dle stavu k r. 1949. Lexikon má nejen shrnout dosavadní stav bádání v archeologii, historii, přírodních vědách a jiných oborech k těmto místům, ale přinést i nové informace o jejich správním, politickém, hospodářském či kulturním vývoji do dneška včetně fotografické dokumentace současného vzhledu obcí. Práce na lexikonu: doplňování, upřesňování a korektury textů budou probíhat po celý další rok, měl by vyjít v r. 2012.

Letošní autorská výstava proběhla pod názvem *Architektura na Jesenicku aneb Od chýší k vilám* v prostorách Vlastivědného muzea Jesenicka (autoři K. Growka, J. Hradilová a P. Macháček z VMJ) a byla doprovodnou výstavou X. svatováclavského setkání Jeseník. Autoři si vytkli za cíl seznámit jesenickou veřejnost z nejzajímavějšími historickými památkami i stavbami nové doby prostřednictvím plánů, dobových vyobrazení i trojrozměrných exponátů. Výstava prezentovala mj. též výhledy architektů do možné budoucnosti stavebního rozvoje města Jeseníku. Proběhla v období od 21. září do 20. listopadu a zhlédlo ji celkem 531 návštěvníků. Výstavní činnost archivu ale touto výstavou v uplynulém roce nekončila. Odborní pracovníci archivu se podíleli na výstavách jiných subjektů, ať již Městského informačního střediska Javorník, nebo města Jeseník. Celkem se jednalo o tři výstavy.

SOkA Jeseník spolupracoval v r. 2010 s řadou subjektů na mnoha projektech a akcích k propagaci regionu Jesenicka, jeho historie i současnosti. Tradičně to byly Národní památkový ústav Olomouc, Hnutí Brontosaurus Jeseníky, Společnost Vincenze Priessnitze či Lesy České republiky, ředitelství Jeseník. Nejčastěji šlo o vyhledání podkladů či dobových vyobrazení pro připravované projekty. Jinak je tomu se spoluprací s Vlastivědným muzeem Jesenicka. Obě instituce vstoupily v r. 2010 do jubilejního roku spolupráce na svatováclavském setkání v Jeseníku. Desátý ročník setkání se seminářem na téma *Jesenicko v kontextu slezské a moravské architektury*, jenž se, stejně jako sborník příspěvků na toto téma, setkal jak mezi odbornou, tak laickou veřejností se značným zájmem, lze zhodnotit pozitivně. Za účasti 106 posluchačů odeznělo 8 příspěvků v široké škále témat – od obecných zhodnocení daného období či stylu až po referáty představující zajímavé projekty bývalé i budoucí. Na straně druhé ale přineslo letošní svatováclavské setkání náměty k diskusi o dalším směřování této akce.

V uplynulém roce se podstatně rozšířila spolupráce s médii, především s Českým rozhlasem Olomouc, který odvysílal v nejrůznějších relacích 11 příspěvků o zajímavostech a aktualitách v regionu, mj. pětidílný seriál o architektuře na Jesenicku a v čase vánočním relací o betlémech a betlémářích z naší oblasti. Také tato činnost archivářů přispívá ke zviditelnění Jesenicka, především v rámci Olomouckého kraje.

Stále více zájemců o bádání v archivech využívá k získání prvotních informací o možnostech bádání k danému tématu internet. Z tohoto zorného úhlu je potěšitelná vysoká obsahová kvalita webových stránek Zemského archivu v Opavě <http://www.archives.cz>, v jejichž rámci má svoji webovou stránku i SOkA Jeseník. Jsou pravidelně aktualizovány, nejen v oblasti platné legislativy, ale také v neustálém prohlubování informací o práci archivu pro veřejnost, zvláště pak pro badatele. Kromě již dříve digitalizovaných matrik severní Moravy a Slezska včetně obcí Jesenicka – na webové adrese <http://matriky.archives.cz> - zde badatel bude nacházet dal-

ší typy archiválií, což mu velice usnadní dosud časově velmi náročné prezenční studium. V r. 2010 probíhala příprava digitalizace urbárů a pozemkových knih. V našem archivu šlo o jeden urbář a 159 pozemkových knih, které bylo třeba profoliovat a připravit pro každou z nich archivní popis nutný k uložení v digitalizované podobě. Během r. 2011 by tak i tento typ archiválií měl být k dispozici na webových stránkách Zemského archivu v Opavě. Další skupinou k digitalizaci budou nesporně městské knihy do r. 1620, u nichž v r. 2010 proběhl soupis a popis pro evidenci v programu Libri civitatis: v SOkA Jeseník šlo o 13 knih. Obě tyto akce byly časově velmi náročné a ovlivnily průběh ostatních odborných prací archivu. Pouze díky nasazení tří archivářů, především kolegyně Mgr. Jany Hradilové, byly tyto úkoly splněny. Digitalizace je stále více chápána jako pozitivní krok v ochraně archiválií nejen před poškozením, ale též před krádežemi. Proto byl náš archiv v r. 2010 vybaven digitalizačním zařízením a softwarem, abychom se mohli této práci věnovat soustavněji.

Za dobrou práci se sluší poděkovat. Mé díky patří všem zaměstnancům archivu za celoroční úsilí zdárně se vyrovnat s plánovanými i nárazovými úkoly ve všech oblastech činnosti archivu. Jen semknutý tým mohl se ctí obstat v náročném roce, jakým rok 2010 bezesporu byl. Poděkovat chci také všem institucím a organizacím, s nimiž jsme v r. 2010 spolupracovali; především pak zaměstnancům Vlastivědného muzea Jesenicka za desetiletou spolupráci na svaťováclavských setkáních.

Mgr. Bohumila Tinzová, ředitelka SOkA Jeseník

Rok 2010 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka

Uplynulý rok 2010 byl pro VMJ opět úspěšný a při jeho bilancování se dotknu jak stránky odborné, tak ekonomické, ale i stavebně a nestavebně investiční.

Pokračovalo se v roce 2007 započaté rekonstrukci Vodní tvrže otevřením nové expozice historie, byly zahájeny práce na projektech nové stálé expozice čarodějnických procesů ve sklepení Vodní tvrže, na projektu nové stálé expozice geologie. Rovněž byl zadán k zpracování projekt na celkovou rekonstrukci Vodní tvrže, jehož cílem je zefektivnění provozu muzea, vybudování výtahu, nového obslužného zázemí pro návštěvníky, vybudování kavárny, vinárny, galerie, vybudování chybějících skladových prostor a zpracování zázemí pro provozní zaměstnance Vodní tvrže. Úkolem projektu je i nalezení technického řešení zastřešení nádvoří, které by sloužilo jako nástupní prostor a prostor pro doprovodné akce Vlastivědného muzea Jesenicka, např. kulturní představení, výstavy atd. Taktéž byl zhotoven projekt na rekonstrukci nádvoří, odvlhčení objektu, předláždění nádvoří, opravu statiky mostu, rekonstrukci kanalizace a vodovodní přípojky. Realizační práce zahájila firma K+K na konci roku a měly by být dokončeny v červnu 2011.

Rok 2010 byl bohatý i co se týče možností pořízení nestavebních investic. Vlastivědné muzeum Jesenicka tak pořídilo sekačku na trávu, sněžnou frézu, výstavní celoskleněné skříně, mikroskop pro geologa a podařilo se zrekonstruovat zázemí k Rytířskému sálu, což bylo nezbytné pro konání výstavních a kulturně společenských akcí. Díky darům různých sponzorů byl zakoupen počítač, tiskárna s kopírkou a scannerem, hifi věž a ozvučovací systém s mikrofonom.

Díky grantům Ministerstva kultury v rámci Integrovaného systému ochrany movitého kulturního dědictví byl pořízen odvlhčovač a vybavení depozitářů.

Vlastivědné muzeum tak za poslední roky vytvořilo a stabilizuje zázemí pro práci všech zaměstnanců, ale zkvalitňuje také služby pro návštěvníky.

Z grantů Ministerstva kultury byly doposud čerpány prostředky na ochranu a zajištění sbírkových předmětů, nicméně v roce 2010 jsme uspěli i v žádostech o finance na nákup akvizic. Díky tomu byla zakoupena busta T. G. Masaryka od sochaře E. Kapse a geologická sbírka. Sbírkové byly rozšířeny v rámci všech našich oborů jednak samosběry, u některých pak také prostřednictvím darů, z nichž bych uvedla především mlátičku a čističku obilí firmy Anton Schicht a Sohn, Gross Herrndorf a vazačku snopů firmy Latzel. Z významných koupí bych ráda uvedla nádherný mandl firmy Rudolf Jung, Freiwaldau, ale i notovou partituru Priessnitzova marše z pozůstalosti bývalého ředitele Základní umělecké školy v Jeseníku A. Složil. Revize sbírkových fondů probíhá dle dikce zákona.

Výstavní sezóna 2010 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka (vše na www.muzeum.jesenik.net) se odehrávala ve třech prostorách. Nejprve ke stálým expozicím:

Geologie – je zpracován projekt na její celkovou rekonstrukci tak, aby byly skvosty našich sbírek prezentovány moderním a atraktivním způsobem.

Biologie – oblíbená expozice z roku 2005, která by zasloužila díky své návštěvnosti přidělení většího prostoru a ozvučení nahrávkami.

Historie – 11. 5. 2010 byla slavnostně otevřena po rekonstrukci nová expozice za cca 4 mil. Kč. Projekt vytvořil Ing.arch. Jiří Všečetka, za realizaci zodpovídala firma Lachmann. Byla vytvořena moderní expozice propojující obsah – který zpracovali historici VMJ Mgr. M. Neubauerová a P. Macháček, s výtvarnou formou s vhodným doplněním starožitných prvků, modelem jesenického stavení a modelem jesenické Vodní tvrze. Předností nové expozice je přehlednost podání informací, ale i vystavení nejlepších sbírkových exponátů. Běžnými návštěvníky tvrze je expozice hodnocena kladně.

Krátkodobé výstavy hostila výstavní místnost ve Vodní tvrzi:

Kouzlo krystalu

Výstava provedla návštěvníky zajímavostmi ze světa minerálů, představila kamenný svět zářící, třpytivé i ledově chladné krásy. Kromě prezentace charakteristiky vybraných minerálů byla výstava zaměřena na méně známé skutečnosti týkající se jejich vzniku, vlastností i mnohdy neobvyklého využití. Součástí vernisáže byl slavnostní sólový kytarový recitál Štěpána Raka v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Jeseníku. Autoři: Mgr. Lenka Jarošová, Ph.D. a RNDr. Jan Hauk, CSc. Výstavu navštívilo celkem 1069 osob.

Architektura na Jesenicku aneb Od chýší k vilám

Výstava byla koncipována do dvou organických okruhů. První přiblížil pestrý vývoj architektury Jesenicka od pravěku do 20. stol., dru-

hý, s podtitulem *Od chýší k vilám*, se zaměřil na proměnu města Frývaldova/Jeseníku a lázní Gräfenberk od pol. 19. stol. do dnešních dnů. V rámci vernisáže vystoupil instrumentálně-vokální soubor pro hudbu gotiky, renesance, baroka SOLIDEO. Autoři: Mgr. Jana Hradilová, Mgr. Květoslav Growka a Pavel Macháček. Výstavu navštívilo celkem 531 osob.

Edita Plicková dětem Jesenického kraje

Ilustrace Edity Plickové jsou neodmyslitelnou součástí dětství už několik generací. Dílem ilustrátorky je řada knížek, učebnic, leporel, vystřihovánek a pohlednic. Součástí vernisáže bylo vystoupení – ENYKY BENYKY- znalce dětské duše dr. Korčiána. Kurátoři: Pavel Macháček a Petra Kořenková. Výstavu navštívilo celkem 450 osob.

O lásce a milování, aneb erotika v muzejních sbírkách

Zapůjčená výstava z Vlastivědného muzea v Šumperku představila sexuální výjevy a symboly, milostné náměty ve výtvarném umění a vše, co s láskou a erotikou souvisí. K vidění byly exkluzivní kolekce sbírkových předmětů od originálů neolitického umění, ithyfalických plastik přes antické památky, středověké kachle až po vynikající díla předních sochařů a malířů. Součástí vernisáže byly ukázky břišních tanců s erotickým nádechem. Autorka: PhDr. Marie Gronychová. Výstavu navštívilo celkem 2359 osob.

Kouzlo vánočního dárku

Dnes se zdá naprosto samozřejmé, že dárky patří k vánocům stejně jako vánoční stromček nebo štědrovečerní večeře. Zejména děti se na překvapení od Ježíška těší celý rok. Málokdo ale ví, že tato tradice má své kořeny až v 16. stol. a úzce souvisela se šířící se reformací. V rámci vernisáže vystoupila skupina GRÁL, která zahrála gotickou a renesanční hudbu na středověké dudy, šalmaje a cistry. Výstavu navštívilo celkem 963 osob.

Rytířský sál nabídl následující výstavy:

Zapomenuté Javoříčko

Výstava pod záštitou Ing. Miloslava Vlčka, předsedy Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, o tragédii vypálené obce Javoříčko v samotném konci 2. světové války. Kurátoři: Pavel Macháček a Milan Rychlý. Výstavu navštívilo celkem 192 osob.

Jaroslav Hovadík

Zlínský malíř, sochař, grafik a umělec, který emigroval v roce 1968 do Kanady, kde pobýval 10 let, poté žil v Evropě (Francie a Německo). Držitel několika mezinárodních ocenění za grafické práce. Výstava proběhla ve spolupráci se Severočeskou galerií výtvarných umění v Litoměřicích. Součástí vernisáže byl jazzový koncert Radima Hanouska. Kurátor: Mgr. Veronika Rybová. Výstavu navštívilo celkem 124 osob.

Letecká tajemství nad Jeseníky

Nejúspěšnější vlastní muzejní výstava byla věnována leteckým událostem v regionu Jeseníků v rozmezí let 1923-1953. Její autoři si vedle dokumentace řady leteckých havárií způsobených povětrnostními podmínkami detailně všimli i období 2. světové války, kdy přes Jeseníky přelétávaly spojenecké bombardovací svazy mající za úkol vyřadit z činnosti nedaleké německé hornoslezské rafinerie. Součástí vernisáže bylo vystoupení Teplického klarinetového tria. Autoři: Pavel Macháček a Petr Sikora. Výstavu navštívilo celkem 3901 osob.

Život na středověkém hradě

Hrady patří k nejpůsobivějším stavbám středověku a známe je z mnoha příběhů, pohádek a dobrodružných filmů. Jak se však na hradě skutečně žilo? Co jedli obyvatelé? A čím se na

hradě svítilo? Výstava se snažila na tyto otázky odpovědět. V rámci vernisáže vystoupilo trio DURO NUX prezentující hudbu gotiky v dobových kostýmech. Autor: Mgr. Josef Jan Kovář. Výstavu navštívilo celkem 502 osob.

V uplynulém roce proběhly dvě doprovodné akce sloužící k propagaci činnosti Vlastivědného muzea Jesenicka:

Muzejní noc

Již tradiční celorepubliková akce, která je navštívena tisíci návštěvníky. Tématem byli Muzejníci – vojáci – oficiři. Odborní pracovníci VMJ v uniformách připravili znalostní soutěže pro děti, kostýmované večerní prohlídky, ve sklepení prezentoval kat mučící nástroje, na Zámeckém náměstí probíhal program s divadelním vstupem a koncerty. Návštěvnost svědčí o rostoucím zájmu veřejnosti.

Vánoční jarmark

Konal se díky finančnímu zastřešení firmy CAMPA NET. Po pauze roku 2009, se konal opět ve dvou dnech. Nová byla prezentace středověkých řemesel – svíčkář, písmomalíř, kovář, hvězdář. Po celou dobu byl každou půlhodinu oživen prostor Zámeckého náměstí živým vstupem kapely hrající středověkou hudbu. Oblíbený živý betlém, stánky s vánočním punčem, grogem a jiným občerstvením na Zámeckém náměstí i nádvoří Vodní tvrze opět navštívilo několik tisíc lidí a to i přes třeskuté mrazy -15°C, které tentokrát vládly.

V roce 2010 byly uvolněny prostředky na účast odborných pracovníků na odborných seminářích a konferencích v celé republice. Většina využívala pasivní účasti, nicméně i to obohatilo jejich práci.

Významnou každoroční akcí je **Svatováclavské mezinárodní setkání** společně pořádané se Státním okresním archivem Jeseník, Českou křesťanskou akademií a v roce 2010 poprvé také se Společností V. Priessnitz. Odborný seminář na téma X. jubilejního ročníku *Jesenicko v kontextu slezské a moravské architektury* proběhl v Priessnitzových lázních v Sanatoriu Priessnitz. Akci pomohl zájem médií a vystoupení známých osob – Ing. arch. Vlado Miluniče a Prof. PhDr. Pavla Zatloukala. Výstava se stejnojmenným názvem ve VMJ probíhala po celý podzim. O sborník referátů byl tentokrát velký zájem. Díky finanční podpoře Olomouckého kraje je již tradičně navíc zasílán na obce a školy tak, abychom podporovali šíření znalostí z regionální vlastivědy. Doprovodné divadelní představení Muzikant z Jánského Vrchu působilo spíše jako výchovně-vzdělávací pořad, ale snahou pořadatelů bylo přiblížit osobnost K. Ditterse z Dittersdorfu. Setkání v Bílé Vodě u příležitosti připomenutí internace řádových sester komunisty splnilo účel, dokonce se jej zúčastnily i samotné řádové sestry. Do budoucna věříme, že se i obec zaktivizuje a začne hledat prostředky, jak opravit a udržovat náhrobky na hřbitově, který je prohlášen za kulturní památku.

Další aktivitou odborných pracovníků jsou přednášky a exkurze. V loňském roce se konaly následující přednášky:

Dny v království mrtvých – Mgr. Josef Jan Kovář

Úpravy státní hranice s Polskem v 50. letech 20. stol. – Pavel Macháček

Po stopách 2. světové války v Javorníku – Milan Rychlý

Kočičina aneb Putování po Vietnamu a Kambodži – Marcel Šos a Martina Mařáková (ext.)

Javorník v proměnách času – Milan Rychlý

Neživá příroda Vidnavské a Osoblažské nížiny - RNDr. Jan Hauk, CSc.

Od továrny na zbraně po vojenskou posádku - Pavel Macháček

Archeologie Moravy a Slezska dnes - Mgr. Josef Jan Kovář

Lázně Jesenicka a blízkého okolí - RNDr. Jan Hauk, CSc.

Zimní příroda - Mgr. Ludmila Dospivová

Dále proběhly následující exkurze:

Po stopách Pustého zámku - Milan Rychlý

Neznámým Jesenickem - Pavel Macháček

Přes tajemný Hollunder - Mgr. Ludmila Dospivová

Skály a vody při Bělském zlomu - RNDr. Jan Hauk, CSc.

Po stopách plánové železnice za Žulové do Velkých Kunětic - Pavel Macháček

Procházka hrady Frýdberkem, Kaltenštejnem a jejich zázemím - Mgr. Josef Jan Kovář

Prezentovanou činnost si nelze představit bez podpory sponzorů, ale i spolupráce s řadou firem, organizací, ale i fyzických osob, kterým tímto děkuji. Naším tradičním sponzorem je firma CAMPA NET a.s., Řetězárna a.s., FENIX Trading s.r.o., VPO plast s.r.o., Obec Bělá pod Pradědem, Landratsamt Neuburg - Schrobenuhausen.

Tržba za vstupné v muzeu ve Vodní tvrzi a Muzeu V. Priessnitze vzrostla v roce 2010 o více než 330 tisíc Kč. Hospodaření příspěvkové organizace VMJ skončilo kladným výsledkem, čili jej hodnotím jako dobré a to především za předpokladu znalostí všech úskalí, se kterými se organizace hospodařící s malým objemem finančních prostředků a v malém městě „za kopci“ potýká. Návštěvnost 27 tisíc lidí je vysoká a navíc má vzrůstající tendenci. Do budoucna by měla tento trend podpořit probíhající rekonstrukce Vodní tvrze, jejíž součástí je vybudování nových stálých expozic a poskytnutí nových služeb a komfortu návštěvnické veřejnosti i zaměstnancům, ale především dosažení standardu běžného v evropských zemích. Vzrůstajícímu zájmu veřejnosti napomáhají pravidelné upoutávky v místním i nadregionálním tisku a rádiu, ale i výlep v rámci celého Jesenicka, upoutávky v rámci zpravodajství České televize. Potěšující zprávou je stále vzrůstající prodej drobného zboží - sborníků, knih, atd. na recepcích obou muzeí, což souvisí s vyšší návštěvností a větší produktivitou práce průvodkyň, které prodej zabezpečují.

Na závěr bych chtěla poděkovat Vám všem, kteří máte o činnost Vlastivědného muzea Jesenicka zájem a podporujete nás.

Mgr. Veronika Rybová, ředitelka VMJ

Rok 2010 ve VMJ, pracoviště v Javorníku

Při hodnocení se musíme vrátit do konce roku 2009, kdy v Městském kulturním středisku v Javorníku proběhla velice úspěšná vánoční výstava s názvem *Kuchyně našich babiček*. Výstava připravená ve spolupráci s Městským kulturním střediskem v Javorníku, Státním okresním archivem Jeseník a Zemským archivem v Opavě opět přivedla návštěvníky do doby, kdy kuchyním vládly naše babičky a chodili jsme k nim pro dobroty. Návštěvníci si mohli prohlédnout různé typy kuchyňského nábytku převážně z 1. pol. 20. století (kredence, stoly

i s dřezy, židle, sporáky atd.) a především plno kuchyňského náčiní - jak ze sbírek VMJ, tak od občanů z celého Javornicka. Expozici vhodně doplnila soukromá sbírka kuchyňských vah manželů Glejtkových z Havířova. Úspěch výstavy podtrhl i fakt, že na ni jezdili i občané ze sousedního Polska.

Než začala turistická sezóna, byla připravena ještě jedna velice neobvyklá výstava ve spolupráci s Městským kulturním střediskem v Javorníku, tentokrát z vojenského prostředí, s názvem *Němí svědkové války*. Jejím autorem byl vedoucí arboreta Nový Dvůr Ing. Miroslav Frank, CSc., který představil válku z pohledu stromů: ty si nesou „suvenity“ ve formě stře-pin a kulek ve svých tělech. Expozici doplňovaly předměty z 2. světové války nalezené na Javornicku a uložené v depozitářích VMJ.

Na turistickou sezónu jsme připravili další výstavu z cyklu javornických podniků a spolků. Po javornických pivovarech, lékárně nebo místní poště přišla řada na spolek javornických včelařů. Výstava měla kuriózní, i když pravdivý název *Po všem h... jen po včelách med* a vznikla už ve velice dobře zaběhnuté spolupráci organizací Vlastivědného muzea Jesenicka, Městského kulturního střediska v Javorníku, Státního okresního archivu Jeseník, Zemského archivu v Opavě a tentokrát i s výpomocí Zemského zemědělského muzea ve Valticích. Výstava byla rozdělena na dvě části. V té první se návštěvníci mohli seznámit s vývojem úlů, s historií včelařství a děti zde měly možnost prozkoumat části včely pomocí mikroskopu, nebo si sestavit včelu pomocí vytvořené skládačky. Ve druhé části byly představeny různé komponenty, které potřebují včelaři ke své práci a dále na stěnách byly historické dokumenty mapující činnost javornických včelařů. Část expozice byla věnována ve své době významnému javornickému včelaři Franzu Simmichovi. Součástí výstavy byl krátký film, který s humorem představil život včely během jednoho roku.

Rok 2010 byl pro pracoviště VMJ v Javorníku opět velice plodný co se týče nových přírůstků do muzejních sbírek. Celkem bylo získáno darem nebo vlastním sběrem více jak 700 předmětů, které dokumentují život našich předků.

Úspěšně pokračovala spolupráce jak s výše jmenovanými institucemi na výstavách, tak při další činnosti s Archeologickým ústavem v Brně, ZŠ v Javorníku, Římskokatolickou farností v Javorníku, Javornickou dělostřeleckou gardou o.s., podnikem Lesy ČR a v neposlední řadě i s Městským úřadem v Javorníku.

Samozřejmostí v roce 2010 bylo pořádání řady přednášek pro veřejnost o historii města Javorníka, pořádání vlastivědných vycházek po okolí a spolupráce při vytváření nových publikací věnujících se historii města a jeho okolí.

Na závěr bych se chtěl zmínit ještě o akci, která se v roce 2010 nepovedla. Přípravné práce na seznamu padlých javornických občanů německé národnosti za 2. světové války byly dokončeny a zbývalo následně vytvoření pamětní desky a její umístění na místním hřbitově. Bohužel nepochopení a odpor některých občanů Javorníku tuto akci v letošním roce znemožnil dotáhnout do konce.

A plány do budoucna? Na rok 2011 připravujeme v městském muzeu vytvořit novou expozici na téma Hornictví na Javornicku.

Milan Rychlý

Co přinesl čas

Výstava Život na středověkém hradě v Jeseníku

Jedna z krátkodobých výstav Vlastivědného muzea Jesenicka byla v roce 2010 věnována problematice kastelologie.¹ Jednalo se o další krok v rámci procesu prezentace dané vědní disciplíny zdejší veřejnosti. Již v roce 2004 byla tehdejším archeologem muzea Jiřím Kubíkem realizována výstava *Hrady Českého Slezska*, kde byly mimo jiné představeny i lokality přímo z Jesenicka.² Krom toho je pozornost středověkým fortifikacím jesenického regionu pravidelně věnována také prostřednictvím mezioborových výstav mapujících jednotlivé části okresu z pohledu nejen archeologie, ale i historie, geologie a biologie. Poslední takovou výstavou byla *Žulovská pahorkatina* realizovaná v roce 2009.³ Jesenické hrady jsou jakožto nejvýznamnější nemovitě kulturní památky regionu pochopitelně reflektovány rovněž v nové archeologické a historické expozici Vlastivědného muzea Jesenicka.⁴ Logickým krokem v procesu prezentace kastelologické problematiky veřejnosti byla tedy realizace výstavy *Život na středověkém hradě*.

Při tvorbě výstavy se vycházelo z předpokladu, že představu o životě na hradech ve středověku má široká veřejnost poměrně pestrou díky nejrůznějším historickým, pohádkovým či fantasy filmům a seriálům, které se v tomto prostředí odehrávají. Cílem výstavy pak bylo ukázat, že život na hradech byl ve skutečnosti mnohem rozmanitější. Např. velice záleželo již na samotné hlavní funkci daného hradu a jeho umístění. V prostředí městských hradů, jako je ten v jihočeském Písku, plynul život podstatně rušněji než na odlehlých strážních hradech hluboko v lesích a horách, které se z dnešního úhlu pohledu dají přirovnat k předsunutým vojenským posádkám. Například na hradě u Javorníka známém dnes pod jménem Rychleby se během jeho existence neodehrálo nic natolik významného, aby se v písemných pramenech zachovalo jeho skutečné jméno. Dnešnímu člověku nejbližší jsou samozřejmě hrady sloužící jako sídla, ať již zeměpánů či šlechty. Ovšem i zde stojí na jedné straně sídlo moravského markraběte na brněnském Špilberku, kde žily či působily stovky osob, příslušníků dvora, vojska a služebnictva, zatímco na druhé straně lze uvést nedaleké Lelekovice, kde na malém hradě žila pouze rodina majitele panství s několika služebníky. Zvláštní režim měly potom hrady řádové,

vé, které v sobě spojovaly život vojenský s životem řeholním. I zde však byly patrné rozdíly. Na jihomoravském hradě Templštejn, což bylo centrum tamní venkovské komendy řádu templářů, plynul život podstatně klidněji, než na obřím Hradu poutníků⁶ téhož řádu ve Svaté zemi, kde žily stovky rytířů a dalších vojáků v permanentní bojové pohotovosti.

Již z tohoto výčtu je tedy patrné, že problematika života na středověkém hradě je neobyčejně rozsáhlá. Výstava jesenického muzea tak představovala pouhé základní seznámení

s touto problematikou a její tvové a obrazové dokument že se jednalo o výstavu arc hradního života a jejich re zení obydlí, dále doklady p vu dobytka, pozornost byla ně kultury má velký význe nelišila od předmětů použi

Podklady pro textovou systematických archeologi zatím jen minimální množ bylo čerpáno z plošných vj ce,⁶ okr. Brno-venkov, a Ro provedení terénních odkry no i z poznatků o lokalitác lo při kontaktu s mimoevr stylu, fortifikačního umění

Zatímco textová a obra rozměrných exponátů stril šina exponátů byly originá ka, výjimku představovaly kou gardou a varieta helm štejna u Černé Vody, v sot lokality, jmenovitě Quinbu

Vernisáž výstavy proběh i k tanci trio Duro Nux (Tv hudbu. Při běžném provoz něho souboru Schola Greg čila 2. ledna 2011, byla Pet

POZNÁMKY

1. Kastelologie – nauka o stř v současnosti sdružující řadu s
2. Výstava probíhala od 13. čer
3. Výstava probíhala od 23. čer
4. Expozice otevřena 11. květn
5. Dnešní Atlit, zřícenina jižně
6. Výzkum Lelekovic provedl p kého ústavu ČSAV v Brně odl ké památkové péče (ÚAPP) v E mu se účastnil i autor výstavy,
7. Výzkum Rokštejna vede přc probíhá od roku 1981 až dosud

s touto problematikou a jejím rozsahem. Hlavní oblasti života byly prezentovány v rámci textové a obrazové dokumentace, kdy byl každé oblasti věnován jeden panel. Vzhledem k faktu, že se jednalo o výstavu archeologickou, byla pozornost zaměřena zejména na hmotné doklady hradního života a jejich rekonstrukci. Prezentovány byly doklady stavebního vybavení a zařízení obydlí, dále doklady přípravy a konzumace potravy, doklady řemesel, zemědělství a chovu dobytka, pozornost byla věnována také zbraním a koňské výstroji. Z hlediska studia hmotné kultury má velký význam i fakt, že většina předmětů používaných na hradech se vesměs nelišila od předmětů používaných v té době např. ve městech.

Podklady pro textovou a obrazovou dokumentaci tvořily především publikační výstupy ze systematických archeologických výzkumů. Těch bylo na hradech České republiky provedeno zatím jen minimální množství a nenachází se mezi nimi ani jedna lokalita z Jesenicka. Proto bylo čerpáno z plošných výzkumů moravských hradů. Jednalo se zejména o lokality Lelekovice,⁶ okr. Brno-venkov, a Rokštejn,⁷ okr. Jihlava, které se vyznačují velkým rozsahem i kvalitou provedení terénních odkryvů. Mimo hradů z moravského prostředí však bylo částečně čerpáno i z poznatků o lokalitách ve Svaté zemi, kde v souvislosti s křížovými výpravami docházelo při kontaktu s mimoevropskými kulturami k výrazným proměnám středověkého životního stylu, fortifikačního umění a dalších oblastí.

Zatímco textová a obrazová dokumentace byla koncipována spíše univerzálně, kolekce trojrozměrných exponátů striktně vycházela z regionální příslušnosti k Jesenicku. Převážná většina exponátů byly originální archeologické artefakty ze sbírek Vlastivědného muzea Jesenicka, výjimku představovaly pouze repliky střelných zbraní zapůjčené Javornickou dělostřeleckou gardou a varieta helmy typu šlap. Jádrem kolekce keramiky tvořily nálezy z hradu Kaltenštejna u Černé Vody, v souboru železných předmětů pak byly zastoupeny také další jesenické lokality, jmenovitě Quinburk, Koberštejn a Žulová/Frýdberk.

Vernisáž výstavy proběhla 12. října 2010. Během slavnostního zahájení zahrálo k poslechu i k tanci trio Duro Nux (Tvrký ořech) z Jablonce nad Nisou, jež se specializuje mj. na gotickou hudbu. Při běžném provozu pak prohlídku výstavy podmalovávaly gregoriánské chorály slavného souboru Schola Gregoriana Pragensis. Autorkou výtvarného řešení výstavy, která skončila 2. ledna 2011, byla Petra Kořenková.

Josef Jan Kovář

POZNÁMKY

1. Kastelologie – nauka o středověkých opevněných sídlech, pojímaná původně z hlediska historie, ovšem v současnosti sdružující řadu spolupracujících vědních disciplín.
2. Výstava probíhala od 13. července do 2. října 2004.
3. Výstava probíhala od 23. června do 12. září 2009.
4. Expozice otevřena 11. května 2010.
5. Dnešní Atlit, zřícenina jižně od izraelského města Haifa.
6. Výzkum Lelekovic provedl prof. Josef Unger, a to ve dvou etapách; nejprve bylo pod hlavičkou Archeologického ústavu ČSAV v Brně odkryto hradní jádro (1984-1990), později byla pod hlavičkou Ústavu archeologické památkové péče (ÚAPP) v Brně prozkoumána také jižní část předhradí (2002-2004). Této druhé fáze výzkumu se účastnil i autor výstavy.
7. Výzkum Rokštejna vede prof. Zdeněk Měřinský z Ústavu archeologie a muzeologie FF MU Brno, odkryv probíhá od roku 1981 až dosud.

Letecká tajemství nad Jeseníky

V roce 2010 proběhla ve Vlastivědném muzeu Jesenicka v Jeseníku celá řada zajímavých výstav. Mimořádnou pozornost návštěvníků mezi nimi upoutala výstava **Letecká tajemství nad Jeseníky** autorů Pavla Macháčka a Petra Sikory, která přiblížila letecké události v regionu v rozmezí let 1923 - 1953. Člověka od pradávna fascinoval let ptáků a toužil jako oni ovládnout vzduch. Průkopníci letectví učinili své první nesmělé krůčky na počátku minulého století. Prudký rozvoj letecké techniky akcelerovala následná vřava první světové války a báječní muži na létajících strojích tehdy definitivně ovládli nový prostor. „Aeroplán“ se stal běžnou součástí života lidské společnosti a hukot leteckých motorů v té době pronikl i nad horské hřbety Jeseníků. Vysoké hory ale chystaly bájným Ikarům vedle úchvatných zážitků za jasných dní, i smrtelné pasti v čase nepříznivého počasí a snížené viditelnosti. Tvůrci výstavy si, vedle představení několika desítek leteckých havárií způsobených povětrnostními podmínkami, detailně všimli i období druhé světové války, kdy přes Jeseníky přelétávaly spojenecké bombardovací

svazy mající za úkol vyřadit z činnosti nedaleké hornoslezské rafinerie. Na dokumentaci tohoto období autoři spolupracovali se zástupci leteckého spolku Blechhammer 1944 z polského Kędzierzyna. Vedle bohatého archivního a fotografického materiálu představila výstava i množství předmětů mapujících tehdejší leteckou techniku, téměř stovku modelů letadel zmiňovaného období a četné pozůstatky havarovaných letounů včetně motoru z německé stíhačky Messerschmitt Bf 109 G 6. Výstava probíhala v Rytířském sále Vodní tvrze od 6. dubna 2010 do 2. října 2010 a zhlédlo ji celkem 3901 návštěvníků.

Pavel Macháček

Světový unikát – balneopark v lázních Jeseník

Dne 26. 8. 2010 byl v areálu Priessnitzových léčebných lázní, a.s. Jeseník slavnostně otevřen „vodní lesopark“, jímž protéká potůček se soustavou zastavení sloužících k vodoléčbě a relaxaci. Balneopark vznikl v rámci společného projektu Společnosti Vincenze Priessnitze a města Glucholaz. Jeho základem se stalo navázání na Priessnitzovu tradiční vodoléčbu. Návštěvníci si tak mohou vyzkoušet Priessnitzovy přírodní lázně horních a dolních končetin, koupel nohou s akupresurou, priessnitzovu lavičku, stříky nebo sprchu, to vše doplněné o brouzdaliště a umělý vodopád. Ten předznamenává druhou část přírodní léčby, odpočinek těla i duše, kupř. na zrekonstruovaných terasách, kde je místo pro cvičení, slunění či relaxaci.

Obnova altánu u Bezručova pramene

Podnik Lesy ČR přispěl k obnovování odkazu Vincenze Priessnitze vybudováním repliky historického altánu mezi Bezručovým, původně Pruským, a Anniným pramenem. Projekt byl zařazen do Programu 2000 – zajištění cílů veřejného zájmu a Lesy do něj přispěly z vlastních zdrojů částkou 1 milión Kč. Dne 15. 9. 2010 byl altán slavnostně představen veřejnosti a vysvěcen zlatohorským farářem P. Kuchařem. Původní lesní restaurace byla oblíbeným místem nejen výletů, ale i kulturních programů. Kdo další přispěje kamínkem do této mozaiky?

Stezka živé vody

V říjnu 2005 otevřelo Hnutí Brontosaurus v programu Cesta ke kořenům Stezku Vincenze Priessnitze, která propojila devět historických pramenů nad lázněmi Gräfenberk. V r. 2010 byl s přispěním Euroregionu Praděd vybudován horní okruh, který dostal název Stezka živé vody. Návštěvníci se projdou okolo 17 pramenů, z nichž některé byly obnoveny teprve před nedávnem, mj. i během Prázdnin s Brontosauřem. Jedním z nich je Vídeňský pramen zrekonstruovaný podnikem Lesy ČR, popř. před šesti lety obnoveny Meklenburský pramen. Podél stezky vyrostly dvě nové Priessnitzovy sprchy, lavičky a překvapení: dřevěné sochy Čestmíra Slívy. Název stezky objasňují panely, více než historii se věnují vodě a jejím vlastnostem. Lze si na nich prohlédnout fotografie vodních krystalů, které vznikly z devíti odebraných vzorků vody z okolí Jeseníku.

Záchranný archeologický výzkum na Masarykově náměstí v Jeseníku

V souvislosti s rekonstrukcí Masarykova náměstí provedla Archaia Olomouc pod vedením Mgr. Petera Kováčka, Ph.D. výzkum, při němž byly zachyceny pozitivní nálezové situace prakticky všude, kde došlo k zásahům do terénu. Většinu zachycených antropogenních vrstev a objektů lze datovat do staršího novověku, tedy 16. – 17. stol. nejstarší objekt je ještě pozdně středověký (15. – 16. stol.). Objevilo se i základní barokní zdivo. Nejkompletněji zachovaný byl zbytek dřevo-hlinitého suterénu. Stavba zřejmě zanikla při požáru r. 1625, při němž shořela i radnice a byla nahrazena barokní novostavbou s pozdějšími klasicistními úpravami. Relikty původní stavby jsou snad reprezentovány základovým zdívem jižně od radnice. Nalezené suterény domů naznačují, že se na konci středověku a počátku novověku severně od radnice nacházely další budovy.

Jubilea, vzpomínky

Botanik Eduard Formánek a Jesenicko

Dne 9. srpna 2010 uplynulo sto deset let od chvíle, kdy v řeckém městě Dafnisu na úpatí hory Athos, proslavené svými kláštery, zemřel, údajně na zápal plic, botanik Eduard Formánek.¹ Stalo se tak při jeho 14. výzkumné expedici na Balkán, jemuž věnoval dlouhodobou pozornost od r. 1887. Bohaté sběry, získané z uvedených cest, následně věnoval Formánkův bratr Romuald Moravskému muzeu v Brně, kde se jejich uspořádání a odbornému zpracování věnoval dr. Karel Vandas, profesor tamní české techniky. Výsledkem jeho práce bylo souborné dílo *Reliquiae Formánecianae* (o rozsahu 612 stran), zachycující výsledky všech Formánkových výzkumných cest na jih, ať už to byla Makedonie, Bosna, Hercegovina, Srbsko, Albánie, nebo naposledy Řecko.

V době své smrti byl ovšem Formánek již známým botanikem a uznávaným odborníkem. Ocenění mu přineslo zejména dílo *Květena Moravy a rakouského Slezska* (1887–1897) o rozsahu 1527 stran, které vydal v několika

sešitech vlastním nákladem. Ředitel prostějovské reálky V. Spitzner, který na stránkách *Časopisu Matice moravské* recenzoval první díl,² uvedl, že Formánkova „*Květena jest v každém ohledu nejdůkladnějším dílem o květeně našeho území*“ a dále, „*co jinde akademie a učené společnosti podnikají, u nás na Moravě podnikl jednotlivec*“. Skutečně do té doby podobné souborné dílo o květeně Moravy a Slezska v českém jazyce nevyšlo.

Formánek byl rodákem z českých Klatov (nar. 7. 4. 1845), který po studiích v Praze a Innsbrucku, kde získal i doktorát z přírodních věd, zakotvil od r. 1873 v Brně jako profesor Prvního českého gymnázia.³ Pro čtenáře Jesenicka je zajímavé, že krátce byl jeho život spojen právě s touto oblastí. V r. 1871 totiž patřil k prvním profesorům nově zřizovaného nižšího reálného gymnázia ve Vidnavě.⁴ Na místo přišel po krátkém působení v Litomyšli. Co jej k přijetí místa v tak odlehlé oblasti a zároveň k přechodu z českého jazykového území do německého přimělo, nevíme, ale patrně to byla okamžitá nabídka místa profesora, zatímco jinde by asi jako suplent čekal na profesorské místo i několik let.

Nové gymnázium zahájilo svou činnost v září 1871, zprvu v provizorních podmínkách, protože nová budova pro jeho potřeby se teprve začínala stavět. Školní rok zahájily celkem dvě

třídy, přičemž do první se přihlásilo 75 a do druhé 11 žáků. Prvním ředitelem školy byl profesor Ludwig Christ. Druhým českým členem jeho malého pedagogického sboru vedle Formánka se stal suplent Jan Krejčí, přišlý z Opavy.⁵ Na začátku školního roku 1872/73 byly už otevřeny tři třídy I. – 56 žáků, II. – 56 žáků, III. – 13 žáků, kteří se z valné části hlásili ke Slezanům; mezi nimi pak byli čtyři Moravané a jeden Uher. Vyučovací řečí byla samozřejmě němčina, zajímavé ale je, že ve třetí třídě se jako volitelný předmět začala vyučovat i čeština. Na konci r. 1873 pak profesorský sbor sestával z ředitele, čtyř skutečných profesorů, jednoho suplenta a dvou vedlejších učitelů (ti vyučovali tělocviku a zpěvu). Formánek sám v první třídě vyučoval přírodní vědy (zoologii a botaniku), ve druhé třídě matematiku a ve třetí měl učit mineralogii a fyziku.⁶

Nejvíce ovšem Formánka zajímala botanika⁷ – nejen jako vyučovací předmět, ale i jako vědecký obor, jemuž se chtěl věnovat. Pochopitelně, příroda blízkých Rychlebských hor a Jeseníků i okolí Vidnavy samé mu v tomto směru skýtalo velké možnosti a mladý učitel je plně využil. V okolní přírodě strávil nepochybně všechn svůj volný čas, s intenzitou, jejímž výsledkem se ani ne za dva roky po jeho příchodu stala obsáhlá práce *Beitrag zur Flora von Weidenau und der Umgebung*, otištěná v druhé výroční zprávě ústavu, v němž působil.⁸ V jejím úvodu vymezuje prostor svého výzkumu, dále hydrologické, geologické a meteorologické podmínky, aby následně taxativně vypočítával zjištěné nálezy. On sám si byl vědom jisté torzovitosti svého výzkumu, když na začátku práce poznamenává, že svou stať považuje jen za úvod k poznání flóry Vidnavy a okolí, a že očekává, že přátelé tamní botaniky jeho podklady rozmnoží a postupně rozšíří. V závěru se zase zmiňuje o tom, že za poznání části předkládaných nálezů děkuje svým žákům a laskavosti několika obdivovatelů přírodních krás Vidnavy. Mimo článek, ale v téže výroční zprávě, pak píše o uspořádání kabinetních sbírek,⁹ s tím, že botanické sbírky školy byly rozšířeny o 150 herbářových listů a že dřívější herbář byl nově uspořádán a z části i nově doplněn.

Můžeme litovat, že Formánkovo působení ve Vidnavě trvalo jen tak krátce.¹⁰ Svým pojednáním vlastně stojí na počátku botanického poznání tohoto odlehlého regionu, v němž o něco později pokračoval Friedrich Vierhapper¹¹ a jiní. Jeho přínos k celkovému floristickému poznání širšího Jesenicka, resp. rakouského Slezska byl ale posléze ještě daleko větší. Masivu Hrubého Jeseníka věnoval pozornost i v dalších letech a opakovaně jej také navštívil, např. 1883 a 1884. Všechny své poznatky nakonec zúročil ve své stěžejní vědecké práci, kde také zachytil dějiny botanických výzkumů ve Slezsku.¹²

Zdeněk Fišer

POZNÁMKY

1. Krátký biogram přináší Ottův slovník naučný, sv. 9, Praha 1893, s. 370. Jeho přínos je vzpomenut i v nejnovější *Vlastivědě moravské*, sv. *Živá příroda*, Brno 1977, s. 60.
2. ČMM 17, 1893, s. 66–71.
3. Vzpomínala na něj Anežka Hrabětová-Uhrová v publikaci *První české gymnasium v Brně*. Sborník ke stému výročí jeho založení. Brno 1967, s. 43–44.
4. Viz ZUBER, R.: 250 let gymnaziálních tradic na Jesenicku. Severní Morava, sv. 34, Šumperk 1977, s. 17–23, zvláště 18–19.
5. Potkal jej tragický osud, když ve věku pouhých 27 let zemřel 11. 8. 1873 za návštěvy Světové výstavy ve Vídni.
6. Uvedené údaje čerpám z *Jahres-Bericht des k. k. Staats-Real-Gymnasium zu Weidenau I, 1872; II., 1873;*

III., 1874.

7. Vedle toho už v prvním ročníku Jahres-Bericht otiskl Formánek článek Das Gesetz der Betrachtung in der organischen Natur.

8. Zweiter Jahres-Bericht des k. k. Staats-Real-Gymnasium zu Weidenau II., 1873, s. 34–61.

9. Tamtéž, s. 74.

10. Vidnavska se dotkl ještě později v článku Rosen des Hochgesenkes. Wien 1887, vl. nákladem, 12 s.

11. Viz jeho článek Flora des Bezirkes Freiwaldau und seines angrenzenden Gebietes. Programm des k. k. Staats-Gymnasiums zu Weidenau 1879/1880. Weidenau 1880, s. 3–24.

12. FORMÁNEK, E.: Květena Moravy a Slezska I., 1887, s. 12–16. Předcházely ji ovšem práce německé, např. WIMMER, F.: Flora von Schlesien (1832, 1840), nebo FIEK, E.: Flora von Schlesien preussischen und österreichischen Antheils... (1881).

Devadesát let od narození tankového „esa“ Kurta Knispela

Až do roku 1945 tvořilo většinu jesenické populace obyvatelstvo německé národnosti, jehož vztah k česky hovořícím sousedům byl komplikovaný a někdy přerůstal v otevřené nepřátelství. I tyto etapy dějin regionu je však nutno studovat a významné události připomínat. K nim jednoznačně patří i 90. výročí narození Kurta Knispela, německého tankového „esa“ z 2. světové války. Jeden z nejúspěšnějších tankistů všech dob se totiž narodil 20. září 1921 v dnes již pozapomenuté osadě Salisov (Salisfeld). Ta byla založena roku 1795 tehdejším majitelem ondřejovického panství Karlem Ignatzem Salisem¹ a leží přibližně 4,5 km severozápadně od Zlatých Hor.

Navzdory tomu, že se osoba Kurta Knispela v posledních letech opět dostává po povědomí veřejnosti, čemuž napomohla mj. i kniha publicisty Franze Kurowského,² je toho o jeho

osudech známo jen poměrně málo. Mladý Kurt prožil na Jesenicku celé své dětství, jeho otec měl trvalý pobyt nahlášen v Mikulovicích. Vzhledem k propuknutí války pak ihned po svém vyučení v automobilce narukoval dne 6. září 1940 do německé armády. Základní tankový výcvik prodělal v dolnoslezském Saganu³ (s návaznými kurzy v Putlos) a po jeho ukončení byl odeslán na frontu jako střelec a nabíječ výkonného středního tanku *Pz.Kpfw. IV*. Bojový křest prodělal v pozdním létě roku 1941 v oblasti Minska a Smolenska a pod velením Lt. Hellmana získal do začátku roku 1943 prvních 12 vítězství proti sovětským tankům. Za to byl vyznamenán Železným křížem II. třídy.

Na počátku roku 1943 byl Knispel stažen do Putlos k přeškolení na později legendární těžký tank *Pz.Kpfw. VI „Tiger“*, s nímž jsou spojeny Knispelovy největší úspěchy. Po přeškole-

ní byl 15. dubna 1943 přidělen ke *schwere Panzer-Abteilung 503 (sPzAbt. 503)* a ihned vržen do operace *Zitadelle*, známé jako bitva u Kurska. Zde začala jeho hvězda prudce stoupat, během bojů zničil 27 sovětských tanků, mezi nimi i jeden na vzdálenost větší než 2 km. Dosažení padesátého vítězství pro něj znamenalo v červenci 1943 další vyznamenání, tentokrát Železným křížem I. třídy.

Po více než roce těžkých bojů byla Knispelova jednotka v květnu 1944 stažena a doplněna jednak novým personálem, jednak výkonnější verzí tanku *Pz.Kpfw. VI „Tiger II“*. S ohledem na vylovení Spojenců v Normandii byl potom *sPzAbt. 503* nasazen na západní frontě. Odtud byla jednotka opět přeložena na východ, tentokrát do Maďarska. Pokračující úspěchy Kurta Knispela mezitím v květnu 1944 vyústily v udělení Německého kříže ve zlatě. Na východní frontě však již následovaly pouze tvrdé ústupové boje. Na samém konci války, při snaze probít se do amerického zajetí, našel Kurt Knispel 28. dubna 1945 kdesi na moravsko-rakouských hranicích svou smrt. Místa jeho konce a posledního odpočinku jsou stále obestřena záhadou, jisté je zatím jen to, že by měl být pochován někde na Znojemsku. V současné době probíhá rozsáhlé pátrání jihomoravských amatérských historiků a archeologů, které zřejmě brzy přinese žádané ovoce.

Během své hvězdné kariéry dobyl Knispel celkem 168 potvrzených vítězství, což z něj dělá vůbec nejúspěšnějšího německého tankistu 2. světové války. V tomto svém „skóre“ nebyl překonán ani žádným z protivníků. Dalšíh 27 vítězství mu nebylo potvrzeno. Navzdory bojovým úspěchům však Knispel nedosáhl takové proslulosti jako jiná německá esa, nebyl povýšen na důstojníka a ani mu nebyl udělen tolik ceněný rytířský kříž Železného kříže. Jedním z důvodů je fakt, že většinu svých úspěchů dobyl v pozici střelce, zatímco oceňováni byli především tankoví velitelé. Dalším z důvodů byla zřejmě i jeho povaha rebela, neboť neváhal otevřeně kritizovat chyby svých nadřízených a měl odpor k některým vojenským předpisům (např. s oblibou nosil dlouhé vlasy a vousy). To vše z něj činilo objekt nevhodný pro nacistickou propagandu.⁴

Tolik tedy k osobnosti jednoho z nejúspěšnějších válečníků 20. století, jehož životní pouť začala před 90 lety právě na Jesenicku. Navzdory snaze o odstup však nelze pominout fakt, že Kurt Knispel, přestože nebyl vzorovým vojákem *Wehrmachtu* a dochované prameny ani nehovoří o jeho zvláštním zápalu pro nacionální socialismus, sloužil hitlerovské Třetí říši podstatně efektivněji než řada přesvědčených nacistů.

Josef Jan Kovář

POZNÁMKY

1. ZUBER, Rudolf: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*. Profil, Ostrava 1966, s. 356.
2. KUROWSKI, Franz: *Feldwebel Kurt Knispel. Der erfolgreichste Panzerschütze und Panzerkommandant des 2. Weltkrieges*. Fleischig Verlag, Würzburg 2007. Práce F. Kurowského včetně monografie věnované K. Knispelovi jsou však přijímány jen s rozpaky, viz internetová fóra forum.axishistory.com, feldgrau.net, modelforum.cz, forum.valka.cz atd. Knispel, Kurt. In *Valka.cz* [online]. Lešany, Nelahozeves (Česká republika) : Radek Havelka, 1998, vloženo 20. 04. 2006 [cit. 2010-10-14]. Dostupný na [www: < http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/40526 >](http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/40526). ISSN 1803-4306.
3. Dnes Žagaň v Polsku. Z období 2. světové války je odborné veřejnosti znám spíše v souvislosti s pokusem o útek ze zajateckého tábora *Stalag Luft III*, při němž bylo v rozporu s mezinárodní legislativou popraveno padesát spojeneckých důstojníků.
4. Knispel, Kurt (<http://forum.valka.cz>). Fotografie: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/en/9/9d/Kurt_Knispel.jpg.

Za Janem Petrlou

Dne 5. 2. 2010 zemřel v Jeseníku dlouholetý zájemce o jesenickou vlastivědu Jan Petrla (*6. 6. 1922). Po založení Vlastivědné muzejní společnosti v roce 1989 do ní zakrátko vstoupil a roku 1992 byl pověřen vedením kroniky. Jeho pečlivé zápisy vedené do roku 1997 vypovídají o radostné atmosféře, kdy práce jesenického muzea byla zbavena politické kurately. Jako kronikář se podílel i na přednáškové a publikační činnosti, jíž chtěla Společnost oslovovat nejširší veřejnost. Ale i jeho vlastní životní osud nuceně nasazeného mladíka na budování opevnění v nacisty ovládaném Norsku stal předmětem odborné práce studentů gymnázia. Jan Petrla byl typickým příkladem myšlení mladé poválečné generace, která musela projít v životě dalšími nástrahami: ač emocionálně poznamenaný druhou světovou válkou a rolí Německa v ní chápal, že nacismus v německém pohraničí českých zemí byl jen epizodou, že nové obyvatelstvo zde má a může navazovat na mnohé lety prověřené hodnoty, třeba slavné rodáky. Vždyť z chudého Jesenicka vzešly významné osobnosti, které stojí dodnes za to bez předsudků připomínat. A to bylo jedno z témat, které Jana Petrlu badatelsky zajímalo.

Čest jeho památce!

Bibliografie J. Petry:

Vlastivědná muzejní společnost v Jeseníku v roce 1993. JT 1993, č. 50, s. 15.

Z činnosti Vlastivědné muzejní společnosti v Jeseníku v roce 1994. JT 1995, č. 5, s. 10.

Vidnavský rodák Adolf Lorenz. Ročenka Vlastivědné muzejní společnosti v Jeseníku 1993, s. 4.

Sochař Hans Schwathe. Ročenka Vlastivědné muzejní společnosti v Jeseníku 1993, s. 6.

Slavný vidnavský rodák – prof. Adolf Lorenz. JT 1994, č. 44, s. 10.

Javornický rodák Jan Nepomuk Rust. JT 1995, č. 8, s. 10.

Literatura

Přečetli jsme za vás

Neubauerová, Michaela – Polách Drahomír: Zpráva o nevíře. O historii čarodějnických procesů Slezska a severozápadní Moravy. Jeseníky – Sdružení cestovního ruchu, Šumperk 2010. 172 s.

U příležitosti otevření nové expozice Čarodějnické procesy v historických sklepních prostorech tzv. Geschaderova domu v Šumperku byla i slavnostně pokřtěna kniha o čarodějnických procesech ve Slezsku a na severozápadní Moravě v 17. století. Kniha je dílem dvou regionálních autorů - Michaely Neubauerové a Drahomíra Polácha. Ilustrace ke knize vytvořila Jana Kloučková Kudrnová. Zpráva o nevíře mapuje průběh čarodějnických procesů na území dnešního Jesenícka a Šumperska. Jesenícká část je uvedena do souvislostí s dějinami střední Evropy, Slezska a zejména polského Niska, jehož součástí byl náš region po staletí. Nedílnou součástí knihy jsou i možná vysvětlení tohoto nejstrašnějšího období, které naše předky před více než třemi stoletími postihlo. Kromě naprosto běžné rozšířené víry v nečisté síly a působení ďábla s jeho pomocnicemi - čarodějnicemi byl důležitým rysem pobělohorské doby ekonomický a mravní úpadek obyvatelstva, podložený drastickým průběhem třicetileté války. Jedním z možných příčin mohla být i tvrdá reakce katolických vřatislavských biskupů na rozmáhající se protestantství. Podle dosavadních výzkumů si procesy s údajnými čarodějnicemi na Jesenícku vyžádaly životy kolem 250 osob, a tím se svou masovostí, hrůzami a počtem obětí staly jedněmi z nejhorších v celé střední Evropě. V knize je rovněž zdůrazněno, že oproti běžnému povědomí veřejnosti, které dává upalování čarodějnic a čarodějníků do souvislosti s církevní inkvizicí, se jednalo zejména o justiční vraždy a obrovské zneužití tehdejší světské soudní praxe. Kniha vyšla v trojjazyčném vydání - česky, polsky a německy - v nákladu 10.000 kusů a je k dostání v nově otevřené expozici čarodějnictví v Geschaderově domě v Šumperku. Dále knihu zájemci najdou u partnerů projektu, kterými jsou okres Nisa a město Šumperk, a bude také distribuována odborníkům v oboru v České republice a do knihoven. Bohužel musíme konstatovat, že německý překlad textu je zavádějící a místy trapný, protože jeho autor M. Obržálek naprosto neovládá původní německá pomístní jména na Jesenícku (dle něj „gebiet Jesenice“) a ve Slezsku (např. „Vřatislav Frieden“, „Nissche-Otmuchovsches Fürstentum“), jednou píše v německém textu polsky „Nysa“, jednou česky „Nisa“, nikdy však správně „Neisse“ a dokonce polsky „Jawornik“. Jeseníky jsou pro něj Gesenke namísto správného Altvatergebirge, Zlaté Hory polopatisticky překládá jako „Goldene Berge“ atd. A jak již to u těchto „turistických“ vydavatelství bývá, zapomněli autory s překladem seznámit a odpovědného redaktora v tiráži knihy nenajdete!

(neu)

Indra, Jaromír: Spolky c. k. vojenských vysloužilců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Vlastním nákladem, 2010, 134 s.

Práce vychází vstříc potřebám široké veřejnosti, zejména vlastivědným badatelům a sběratelům, kteří se chtějí seznámit s fenoménem veteránských spolků. Ty totiž patřily k dobovému koloritu každé obce (obdobně jako hasiči) na území našeho státu až do 40. let 20. století. S radikálními společensko-politickými a demografickými změnami po ukončení 2. světové války nebylo možné veteránské spolky obnovit. S nimi pak vymizel i duch 19. století, spočívající v přesné reglementaci spolkového života, v hodnotách vojácké cti a kamarádství. Za své však vzaly většinou i písemnosti spolků, jen řídce dochované v našich archivech. Téma práce zapadá do kontextu soudobého zkoumání okrajových historických a sociologických jevů, často vědomě z ideologických důvodů opomíjených. A k nim rozhodně spolkový život našich předků patřil. Autor k tématu přistoupil s pozitivistickou metodou práce, bez snahy o líbivost či vzpomínkový optimismus na c.k. monarchii.

Při neexistenci zobecňující dobové německé literatury jde tedy o novátorskou, navíc první česky psanou práci na toto téma. První, obecná část je vlastním úvodem do problematiky, umožňující badatelům tyto informace použít při zpracování historie určitého spolku, pokud se nezachovaly jeho stanovy či jiné písemnosti, ale jen kupř. odznaky, medaile, prapory či fotografie. Najdeme zde organizaci spolků, jejich vnitřní strukturu, jaké bylo vedení spolků, jaká práva a povinnosti se na členy vztahovaly. Pozornost je věnována uniformám a hodnotnímu označení z let 1900 a 1905 a vzorům praporů. Vše je dokumentováno na obrazových barevných přílohách.

Druhá část je unikátním soupisem takřka 800 spolkových medailí, odznaků a dekorací. Jsou řazeny podle abecedního seznamu lokalit, je uveden rok a účel vydání, jejich průměr či rozměr a kov. Vzhledem k tomu, že většina je uvedena pod německým názvem obce, mají s jejich přesným určením problémy nejen sběratelé a zpracovatelé numismatických aukcí, ale i muzejní a archivní pracovníci. Nejen jim je tedy určena třetí, místopisná část práce – seznam spolků. Jsou zde paralelně jak české, tak německé názvy a přiřazení k okresům. Z okresu Jeseník zaevidoval autor tři medaile: na 10 let trvání spolku v Černé Vodě (1910), 40. výročí spolku v Jeseníku (1914) a 30 let trvání spolku v Žulové (1905). V Žulové však vydali medaili již roku 1901 k svěcení praporu veteránského spolku. Není tedy vyloučeno, že se časem objeví další ražby.

Večeřovi, Josef a Viera: Zlatokopecká tradice. Průvodce Zlatohorskou a Údolskou hornickou naučnou stezkou. Město Zlaté Hory 2009. 28 s.

V rámci projektu Zlatokopecká tradice na Zlatohorsku a v Glucholazech shrnuli autoři své dosavadní odborné příspěvky do publikace určené přímo do ruky turistovi procházejícímu naučné stezky. Má k dispozici přehlednou mapku, stručný nástin geologie, historii zlatohorského dolování a průvodce po jednotlivých zastaveních s popisem jednak toho, co člověk uvidí, jednak historické údaje. Závěr brožury tvoří slovníček odborných termínů a doporučení, co může návštěvník v dané lokalitě ještě zhlédnout.

Haderka, Miloslav: Vidnava. Město Vidnava 2010. 12 s.

V rámci projektu Po stopách historie našich měst financovaného z prostředků Evropského fondu pro regionální rozvoj prostřednictvím Euroregionu Praděd vyšel barevný průvodce po městské památkové zóně: od radnice stejnojmennou ulicí k zámku, děkanskému kostelu sv. Kateřiny a okolo muzea ke gymnaziálnímu kostelu sv. Františka z Assisi. Návštěvníkovi nabízí i zajímavosti okolí: přírodní rezervaci Vidnavské mokřiny a zatopený žulový lom Štachlovice. Jedna dvoustrana je věnována památkám sousední polské gminy Skoroszyce. Nějakým nedopatřením byl této polské vesnici přidělen znak české obce Skorošice, zatímco tu má být vzpínající se zlatý kůň v gotickém portále se stříbrnou orlicí v červeném poli. Brožurka by si vyžádala pečlivější korekturu, např. u německých jmen biskupa Bertrama a hudebního skladatele Schöna.

25 let turistiky v Ondřejovicích. KČT Ondřejovice 2010. 14 s.

Stručný přehled odboru turistiky při TJ Sokol Ondřejovice a od r. 1992 Klubu českých turistů provázejí tři dvoustrany barevných fotografií z jednotlivých výstupů a kalendářní přehled dalších akcí. Z jejich výčtu je patrné, že aktivity spolku přesahují počty odchozených kilometrů, ale zajímají ho i regionální dějiny. Proto brožuru vhodně doplňují převzaté statě o Ondřejovicích z pera S. Joanidise a o gen. Karlu Rudzinském od M. Čepa, resp. J. Siebmachera. V příloze kupř. najdeme vyobrazeny dřevěné turistické známky či samolepky k odhalení znovuoobnověného erbu Rudzinských na jejich rodinné hrobce v Ondřejovicích.

Bodnár, Marian – Šos, Marcel: Na stezkách bez hranic. Jesenicko-nyský region. Sdružení měst a obcí Jesenicka, Jeseník 2010. 44 s.

Brožura určená cykloturistům je nápaditě vydána ve tvaru silničních ukazatelů a méně vhodně svázána v kroužkové vazbě. Jde o praktického průvodce, který vizuálně nabízí náčrt trasy, její výškový profil, délku a upozorňuje drobnou fotografií a odstavcem textu o historických a přírodních zajímavostech. Vytknout autorům lze jen drobnosti, např. v české jazykové mutaci dali Biskupské kupě polský název, či problematické psaní názvů – v Jeseníku rozhodně nenajdete „katovnu“, ale jen měšťanský dům nazvaný v 70. letech minulého století svazáky „Katovna“. Součástí brožury je samostatná mapa v měřítku 1:85 000.

Vašíčková, Michaela – Samek, Štěpán: Javorník známý i neznámý. Městské kulturní středisko Javorník 2010. 64 s.

V redakci V. Hradilové vyšel netradičně výpravný průvodce po městě Javorník, věnovaný památce archiváře Rudolfa Zuberu. Obsahuje dvě procházky po městě, první po stopách staré historie města ke kostelu sv. Kříže, tvrzišti a zámku. Trasa je vhodná i pro malé děti, proto v průvodci nechybí ani pověst a kviz. Druhá trasa – malá romantická procházka je věnována poezii a přírodě, zastoupenými osobnostmi básníka Josefa v. Eichendorffa či minnesängera Waltera von der Vogelweide s ukázkami jejich tvorby a zámeckým parkem. Každého urči-

tě zaujme série fotografií z výstavby Eichendorffovy lavice r.1937 a dobová zobrazení pramenů a kašen. Po pověsti Annina lípa nám autoři představí 7 vzácných dřevin. Trochu neorganicky jsou až za trasami umístěny fotografie z cyklu Javorník včera a dnes. Závěr průvodce, vedle obligátních reklam, tvoří typy k procházkám na Čertovy kazatelny, ruinu hradu Rychleby a rozhlednu na Borůvkové hoře. Knihu doprovází nejstarší zobrazení města, mapa Slezska a dnešního Javorníku spolu s vkusnými kresbami M. Vašíčkové. Redakci se nepodařilo vychytat nuance v psaní německých jmen, tu ponechaných v originále (Walther, Joseph), tu počesštělých (Walter, Jindřich II. Foerster).

Zabytki sakralne pogranicza nysko-jesenickiego. Materiały pokonferencyjne. Starostwo Powiatowe Nysa 2009. 200 s.

Sborník z konference na téma Sakrální památky nysko-jesenického pohraničí, která se konala 6. 11. 2009, přinesl přednesené referáty v polské, české a německé jazykové mutaci. Vedle zdůvodnění, proč právě sakrální památky jsou spojícím prvkem česko-polské kulturní spolupráce a turistiky, zde najdeme obecné úvahy restaurátorů o financování památek či konkrétní naznačení problémů s konzervací kostelních vitráží a s odstraňováním vlhkosti, o nichž hovořili zaměstnanci Výzkumně vzdělávacího centra konzervace památek v Nyse. Českou stranu zastupovali Michaela Neubauerová s příspěvkem Ženské kláštery na Jesenicku a Květoslav Growka s tématem Poutní místo Křížový vrch nad Jeseníkem. Sborník doprovázejí černobílé fotografie.

Kopaczyński, Jerzy – Migala, Mariusz: Głucholazy na dawnej pocztówce. Sentymentalna podróż w czasie. Głucholazy 2009. 112 s.

Obliba sbírání starých pohlednic vedla glucholazské vlastivědce k sestavení monografie 185 pohlednic zachycujících rozvoj starobylého hornického městečka, které tvoří pomyslný protějšek Jeseníku. Po konci hornické slávy nastal úpadek a až založení vodoléčebných lázní a napojení na rakouskou železniční síť jim oběma přinesly v 2. pol. 19. stol. všeobecný boom. Sanatoria, promenády, výletní restaurace či zmizelé pomníky německých císařů jsou skutečně sentimentálním návratem do dějin. Ale kniha končí snímky z povodně 1903, která zasáhla všechny obce na řece Bělé bez ohledu na státní hranice. Zájemci o kuriozity zde najdou i futuristickou a jiné humorné pohlednice, které se těšily v lázeňských místech zvláštní oblibě.

Tradice z jesenického pohraničí. Artory Šumperk 2010. 170 s., nestr. příl; Jesenicko-nyská kuchařka. Artory Šumperk 2010. 62 s.; Jesenicko-nyské pohádky. Artory Šumperk 2010. 62 s.

Tři publikace, které financovala Evropská unie z Evropského fondu pro regionální rozvoj Překračujeme hranice, vznikly pod redakcí Marcela Šose a Martiny Mařákové. Jsou rozhodně velkým přínosem pro jesenickou vlastivědu a pro nepoučenou veřejnost zvláště. Začneme po-

pulárně naučnou prací a vůbec první, která se od r. 1945 snaží objasnit tradice a zvyky v našem regionu. Archivárka Bohumila Tinzová zpracovala tradice v průběhu roku – od Nového roku po Silvestr. Pokud si však přečteme její doslov na s. 100, který začíná: „Dospěli jsme ke konci církevního roku“, pochopíme, jakou setrvačnost a vliv má bolševická nenávisť vůči církvi i na dnešní, řekněme střední generaci – redaktor Šos totiž svévolně, bez konzultace s autorkou texty zpřeházel, aby církevní rok eliminoval! Tedy učinil něco, co s tradicemi má pramálo společného, naopak jde proti nim. Muzejnice Michaela Neubauerová shrnula lidové zvyky spojené s životem člověka od těhotenství přes porod, dětství, vojnu, námluvy a svatbu po pohřeb. V druhém svém příspěvku o lidovém kroji naznačila, jaký měla vliv móda 1. pol. 19. stol. na jesenický městský oděv. Olomoucká etnografka Miloslava Hošková přispěla rovněž dvěma články, nejprve objasnila specifika horské lidové architektury Jesenicka, resp. Jeseníků a poté představila lidové obrázky na skle ze západního Slezska. Závěr brožury je věnován ukázkám německého nářečí na Jesenicku v překladu Kristy Voráčové. Nahlédnutím do tiráže zjistíme, že tyto texty byly honorované! A marně pak hledáme, za co dostala peníze Renata Müllerová.

Pohádky, resp. převládající pověsti z němčiny přeložily Rosalinde Uhlířová, Petra Egenolf, překladatel za polskou stranu není uveden. Co zde napsali „honorovaní autoři“ není známo. Jde o milou četbu pro děti, ale z odborného hlediska musíme vytknout, že zde není uvedena literatura, odkud byly původní pověsti převzaty.

Kuchařka obsahuje překlady německých receptů měšťanské a hostinské kuchyně (Kamila Sikorová a Petra Egenolf) a výběr z receptů posbíraných a publikovaných Josefem Dubielem. Všechny brožury ilustrovala s robustní, přitom zábavnou poetikou Jana Kloučková-Kudrnová.

Jesenicko na stránkách periodik

Vlastivědné listy severní Moravy a Slezska

Ve 2. čísle se snaží V. Bakoňík vyřešit tragickou smrt heřmanovického kaplana Hugo Agnera (1907-1945), rodáka z německého Darmstadtu, ale vyrůstajícího ve Vidnavě. Tam též absolvoval v letech 1930-1935 arcibiskupský kněžský seminář a byl vysvěcen na kněze. V r. 1937 byl oficiálně jmenován kaplanem v Heřmanovicích. Za války byl povolán do wehrmachtu k sanitní službě. V březnu 1945 dostal dovolenou. Protože byl mezitím od sanitní služby převelen k bojové jednotce, což se neslučovalo s jeho svědomím, z dovolené se již do armády nevrátil a ukrýval se na Sokolí boudě, kde byl na základě udání zadržen. V rámci stanného práva byl zřejmě vojenskou policií zastřelen. Okolo jeho smrti je spousta nejasností, protože v posledním tažení nacistického Německa již nebyl čas na precizní dokumentaci a vojenská policie mohl zběhy střílet bez řádného projednání před stanným soudem. Článek je cenným příspěvkem do martyrologie katolického duchovenstva v letech 1938-1945.

Vlastivědný věstník moravský

Ve 3. čísle nalezneme stat Z. Haraštové, studentky FF UP v Olomouci, o historiografii čarodějnických procesů v českých zemích. Analýza publikací, studií a článků z let 1945-2003, zaměřená na procesy na Jesenicku, Velkolosínsku a Šumperku, uvádí tři skupiny autorů. Jednak tzv. univerzitních historiků, kteří byli nuceni přijmout komunistickou ideologii a čarodějnické pro-

cesy se v tomto pojetí stávaly součástí povědomí v proticírkevním a ateistickém působení státu, a jednak tzv. regionálních badatelů, jako V. Zemana, Z. Brachtla, V. Medka a F. Spurného, kteří se zasloužili o popularizaci tématu, včetně uměleckého ztvárnění v románu V. Kaplického a filmu O. Vávry. Zvláštní pozornost autorka věnovala R. Zuberovi, který stál na rozhraní obou skupin – použil přitom metodologii západoevropské historie, pomíjející „třídní hledisko“, a opíral se o prameny jako základní zdroj.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci

Sešit č. 296/2008 věnovaný společenským vědám přinesl dva příspěvky týkající se Jesenicka. Zuzana Loskotová vyšla ze své bakalářské práce obhájené na Slezské univerzitě v Opavě věnované sídlišti z doby římské na místě kaolínového dolu ve Vidnavě. Lokalita byla datována mezi léta 260 – 450 n.l. Stručně shrnula historii archeologického bádání na Vidnavsku na základě korespondence mezi badateli uložené v archivu archeologického pracoviště Slezského zemského muzea v Opavě. Ivan Hlavatý se při opakovaném výzkumu řecké komunity v okrese Jeseník zaměřil na osudy řeckých kněží v emigraci. Levicovi řečtí uprchlíci nebyli ateisty, proto jejich postavení v socialistickém Československu bylo komplikované. Dokládá to na knězi (iereus) Ioanidu Nikolau-Papadopulosovi ze Zlatých Hor.

Olomoucký archivní sborník

Archivní sborník č. 8/2010 zveřejňuje stať Z. Haraštové Nad severomoravskými procesy s čarodějnicemi, v níž podává svědectví, jak ideologie a zásahy moci ovlivňovaly bádání o tématu. Dokládá to na olomoucké výstavě V. Buriana a zásazích do spolupráce spisovatele V. Kaplického s historikem F. Spurným nad románem Kladivo na čarodějnice a dramatem Inkvizitor. V závěru dává nahlédnout do zákulisí nezdařené rehabilitace děkana Lautnera. Uvedené prameny a literatura dávají autorce zapravdu, že ještě ne vše bylo napsáno a nezaujatě posouzeno.

Heraldika a genealogie

Sborník Klubu pro českou heraldiku a genealogii Praha č. 1-2/2010 přinesl obrazově bohatě doprovázenou stať I. Brachtla Hrad Rychleby a genealogie mapového zobrazení. Lze ocenit autorovu píli a jeho svaté nadšení, nikoli však slohové a stylistické schopnosti. Kdo se textem prokouše, možná zjistí, že „někdo“ se pokusil vymazat z map původní název hradu Rychleby Johansberg – nesoucí jméno Johana z rodu Wüstehube, pro vratislavské biskupy loupeživé rytíře – a že hrad byl zřejmě zničen v daleko pozdější době, než se všeobecně tvrdí, a že Turzova přestavba husity zničeného hradu Jánský Vrch (Johannesberg) dostala tedy stejný název. Proč to autor považuje za konspiraci, z textu však pochopit nelze.

Heimatbrief der Lindewiesner

Čtyři čísla 65. ročníku 310-313 nepřinášejí žádné cenné vlastivědné příspěvky, pomineme-li zpravodajství z odhalení pamětní desky skladatele Rudolfa Junga na jeho rodném domě v Lipové-lázních – a podržte se, jím samotným! Řada článků je jen přetiskována, jako např. v č. 311 oslavná stať k 80. narozeninám lipovského rodáka Herberta Reinelta z časopisu Altvater.

Heimatbrief für Weidenau-Großkrosse

Ročenka vidnavských krajanů se sídlem v Neuburgu 63/2009 přináší celou řadu zpráv ze staré vlasti počínaje článkem vidnavské starostky E. Pavličíkové bilancující rok 2009. Červenková povodeň t.r. poškodila kostel ve Velké Kraši, německá strana pak vybrala na jeho opravu 5 tisíc euro. Vlastivědný badatel obce Kobylá G. Merz referuje o opravě fresek v tamním kostele. V rubrice gratulací najdeme pěknou dokumentaci 70. narozenin Antona Otteho. Z vlastivědných příspěvků zaujme vzpomínka na jedno ztracené dílo sochaře Josefa Obetha. Musíme ocenit, že ročenka přináší rady pro genealogické bádání v ČR – kde hledat matriky a jiný materiál v archivech. Tento článek pokračuje v následující ročence 64/2010 soupisem všech vidnavských matrik a návodem, jak je možné je studovat na webových stránkách Zemského archivu v Opavě.

Nosným tématem tohoto čísla však jsou velké oslavy 55. výročí patronátní smlouvy Neuburgu s krajským spolkem Vidnava – Velká Kraš, 10. výročí partnerství mezi Neuburgem a Jeseníkem a konečně 25. setkání spolku. Rozsáhlá zpravodajství, včetně projevů a přetištěných zpráv jiných periodik o těchto akcích, jsou doprovázena četnými reportážními barevnými fotografiemi. Čtenáře určitě pobaví tři fotografie z chovu koz ve Vidnavě a nadchne historická fotografie vlaku z otevření nádraží ve Velké Kraši r. 1897.

Speciál Jesenického týdeníku

Upozorníme na jeden zapomenutý článek v tisku, který má značnou výpovědní hodnotu. Meteorolog a klimatolog Dr. Jan Munzar z Ústavu Geoniky Akademie věd v Brně zpracoval pro Speciál Jesenického týdeníku 8. 9. 2009 článek Léto 2009: Ve znamení bleskových povodní (s. 1 a 3). Srovnal ukazatele povodní 1903, 1910 a 1997 na Jeseníku s výsledkem, že v noci z 26. na 27. 6. 2009 došlo k překročení hodnoty „stoleté vody“, což byl zcela výjimečný přírodní jev a mimořádná katastrofa.

Zpravodaj Cesty ke kořenům

Občanské sdružení Hnutí Brontosaurus Jeseníky oslavilo 10 let svého působení na Jeseníku. Proto 1. číslo zpravodaje je věnováno malé bilanci dosavadních úspěchů, na str. 18 nalezneme přehled všech opravených pramenů, křížů, parčíků a božích muk, vybudovaných stezek a vydaných časopisů a knih. 2. číslo přináší zpravodajství o bohaté žni roku 2010 počínaje folklorním kosením, budováním Městečka neziskových organizací v bývalé mikulovické vojenské posádce zv. Muna, přes otevření horského okruhu Priessnitzovy stezky, Latzelovu stezku ve Vápenné, opravu Vídeňského pramene po vznik Knoppova pramene.

Pokud není uvedeno jinak, je autorem K. Growka

OPRAVA

V 11. sborníku Jesenícko v článku V. Bakončíka *Původ obrazů z klášterní kaple Nejsvětějšího srdce Ježíšova v Jeseníku* se na s. 47 vyskytly dva chybné letopočty. Správné znění: „Jestliže porovnáme obraz Panny Marie z roku 1866 původem z kláštera voršilek v Jeseníku s oběma dříve vzniklými obrazy z let 1862 a 1864, můžeme ....“

Autoři tohoto čísla

† **PhDr. Antonín Roubic**, archivář, vedoucí Státního archivu Opava, pobočky Olomouc. O něm viz Biografický slovník archivářů českých zemí. Praha 2000, s. 544.

PhDr. Karel Müller, ředitel Zemského archiv v Opavě, člen redakční rady Jesenicka.

Ing. Milan Palák, stavební inženýr s badatelským zájmem o kulturní historii (komponované pořady pro ostravské rozhlasové studio), hudbu (G. Mahler, L. Janáček, R. Firkušný, B. Blachut) a literaturu. Publikoval atlas dokumentující místa spojená s L. Janáčkem na Hukvaldech, je spoluautorem i vydavatelem atlasu mapujícího stopy G. Mahlera v Česku, několika biogramy přispěl do Biografického slovníku Slezska a severní Moravy. Účastnil kolokvia o W. Ritterovi na pařížské univerzitě (2008) a kongresu Czechoslovak Society for Arts and Sciences v Českých Budějovicích (2006).

Doc. RNDr. Jaroslav Skácel, CSc., geolog, od r.1965 byl pracovníkem Geologického průzkumu v Jeseníku, od r. 1978 zde ve službách Ústředního ústavu geologického vybudoval jeho samostatnou terénní základnu. Bibliografie jeho studií vyšla v Časopisu Slezského muzea (A), sv. 57 (2008). Do Jesenicka přispěl: *Svědectví starých hraničních kamenů a skalních rytin* (2009/10).

Dr. Zdeněk Fišer, historik Moravského zemského muzea v Brně, specialista na české dějiny 19. století a osobnosti moravského kulturního života. Do Jesenicka přispěl: *Popis gräfenberských lázní a první medailon V. Priessnitze v českém tisku* (2003/4), „*Wodolékař*“ *Jan Šulek* (2007/8), *Jesenicko a Slovník naučný. K 150. výročí jeho vzniku* (2009/10) a *Vodoléčba, Amerlingova Budeč a MUDr. Jan Spott* (2010/11).

Mgr. Robert Šrek, absolvent Katedry dějin umění FF UP v Olomouci, zde od r. 2009 interní doktorandské studium. V letech 2007-2010 zaměstnancem NPÚ, ú. o. p. v Olomouci. Zabývá se historií lázeňské architektury v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ve sborníku X. svaťovávského setkání v Jeseníku publikoval studii *Nástin vývoje moderní architektury Jeseníku a Lipové-lázně*.

RNDr. Jan Hauk, CSc., geolog Vlastivědného muzea Jesenicka v Jeseníku

Mgr. Ludmila Dospivová, biologka Vlastivědného muzea Jesenicka v Jeseníku

Milan Rychlý, správce depozitáře VMJ v Javorníku

JESENICKO

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK

Svazek 12.
Jeseník 2011

Redakční rada:

Mgr. Květoslav Growka (*výkonný redaktor*), Mgr. Veronika Rybová, PhDr. Karel Müller,
Mgr. Bohumila Tinzová, RNDr. Josef Večeřa, doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph. D.

Nakladatel:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Vydávají:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

(Zámecké nám. 1, 79001 Jeseník, tel. 584 401 070, muzeum.jesenik.net,
e-mail: muzeum@jesenik.net)

Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Jeseník

(Tovární 18, 79001 Jeseník, tel. 584 411 710, www.archives.cz/jesenik,
e-mail: podatelna@je.archives.cz)

Grafická úprava:

LENTILstudio - Tomáš Vlazlo, Jeseník (info@lentil.cz)

Tisk:

Tiskárna K-tisk, Bruntál

Náklad:

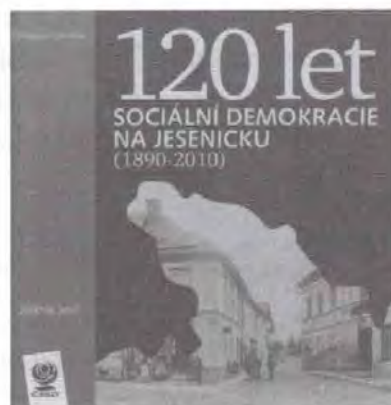
400 ks

ISBN 978-80-86388-87-8 (ZA v Opavě - SOKA Jeseník)

ISBN 978-80-87496-00-8 (VMJ v Jeseníku)

ISSN 1213-0192

VLASTIVĚDNÉ PUBLIKACE O JESENICKU

VLASTIVĚDNÉ **MUZEUM** JESENICKA
JESENÍK

Místa expozic Vlastivědného muzea Jesenicka:

Vodní tvrz Jeseník (muzeum)

tel.: 584 401 070

e-mail: muzeum@jesenik.net

Jeseník - lázně č.p. 175 (rodný dům Vincenze Priessnitze)

tel.: 584 411 633

Tato publikace byla vydána s finanční podporou firem:

CAMPANULA

spol. s r.o.

FENIX

Řetězárna a.s.

